

॥ હરિ:ૐ ॥

પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે સત્સંગ-પ
અન્વય સમન્વય

સ્વજન : શ્રી રમણભાઈ બી. અમીન
સંપાદક : ડૉ. રમેશભાઈ મ. ભટ્ટ

હરિ:ૐ આશ્રમ પ્રકાશન, સુરત

- પ્રકાશક : ટ્રસ્ટીમંડળ,
હરિ:ઠું આશ્રમ, સ્થાપના વર્ષ ૧૯૫૬
કુરુક્ષેત્ર મહાદેવના મંદિરની બાજુમાં,
જહાંગીરપુરા, રાંદેર, સુરત-૩૯૫ ૦૦૫.
ફોન : (૦૨૬૧) ૨૭૬૫૫૬૪
- © હરિ:ઠું આશ્રમ, સુરત, નડિયાદ.
- આવૃત્તિ વર્ષ પ્રત
પ્રથમ ૧૯૯૨ ૧૫૦૦
બીજી ૨૦૦૬ ૨૦૦૦
ત્રીજી ૨૦૧૨ ૨૦૦૦
- પૃષ્ઠ : ૧૬ + ૧૨૦ = ૧૩૬
- કિંમત : રૂ. ૧૫/-
- પ્રાપ્તિસ્થાન : હરિ:ઠું આશ્રમ, સુરત-૩૯૫ ૦૦૫
હરિ:ઠું આશ્રમ, નડિયાદ-૩૯૭ ૦૦૧
- મુદ્રણશુદ્ધિ : જયંતીભાઈ જાની, ફોન : (૦૭૯) ૨૬૬૧૨૭૨૮
- ડિઝાઇનર : મયૂર જાની, મો. : ૯૪૨૮૪૦૪૪૪૩
- ટાઇપસેટિંગ : અર્થ કોમ્પ્યુટર,
૨૦૩, મૌર્ય કોમ્પ્લેક્સ, સી. યુ. શાહ કોલેજ સામે,
ઈન્કમટેક્સ, અમદાવાદ-૧૪, ફોન : (૦૭૯) ૨૭૫૪૩૬૯૯
- મુદ્રક : સાહિત્ય મુદ્રણાલય પ્રા. લિ.
સિટી મિલ કંપાઉડ, કાંકરિયા રોડ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૨૨
ફોન : (૦૭૯) ૨૫૪૬૯૧૦૧

॥ હરિ:ૐ ॥

સમર્પણાંજલિ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરતમાં રોજ નિયમિત આવનાર,
પૂજ્ય શ્રીમોટાને ચરણે હૃદયના ઊંડાણના ભાવથી રોજ
નિયમિત ‘શ્રીમોટા ચરણે’ની આખી પ્રાર્થના (૧૦૮ કડીઓ)
અને પૂજ્યશ્રીની આરતી ગાનાર, આશ્રમનાં વહીવટીય
કાર્યોમાં આનંદ અને ઉત્સાહથી મદદરૂપ બનનાર,
ઉત્તરાયણ નિમિત્તે જેમનું ગળું પતંગની દોરીથી કપાતાં
મૃત્યુના મુખમાંથી પરત ફરનાર અને એ જીવતદાન
પૂજ્ય શ્રીમોટાના હસ્તે જ મળેલ છે, એવી દૃઢ નિશ્ચયાત્મક
અનુભૂતિ મેળવનાર અને એ નિમિત્તે ‘શ્રીમોટા ચરણે’
પ્રાર્થનાને ઓડિયો સીડી સ્વરૂપે આશ્રમને દાન આપવાનો
સંકલ્પ કરી તેને અમલમાં મૂકનાર, ભાવનાશાળી,
મૂઠ્ઠુભાષી, સજળનેત્રો થકી શ્રીમોટાની વાતો કરનાર,
શ્રી જગદીશભાઈ કૃષ્ણચંદ્ર જોષી
અને તેમનાં ધર્મપત્ની
શ્રીમતી કિરણબહેન જગદીશભાઈ જોષીને
‘અન્વય સમન્વય’ પુસ્તકની આ ત્રીજી આવૃત્તિનું પ્રકાશન
સમર્પણ કરતાં અમો આનંદ અને
આભારની લાગણી અનુભવીએ છીએ.

તા. ૧-૪-૨૦૧૨
રામનવમી

ટ્રસ્ટીમંડળ,
હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત.

॥ હરિ:ૐ ॥

નિવેદન

(પહેલી આવૃત્તિ)

ઈ.સ. ૧૯૭૪-૧૯૭૫ દરમિયાન પૂજ્ય શ્રીમોટા, આરામ માટે ફાજલપુર મુકામે ફાર્મ હાઉસમાં કેટલાક દિવસો રહેલા. તેઓશ્રીના નિવાસના એ દિવસો દરમિયાન વહેલી સવારે અમારે એમની પાસે જવું એમ નક્કી થયેલું. એ દરમિયાન કલાક-દોઢ કલાક સત્સંગની વાતો થતી. મારા મનમાં થતા પ્રશ્નો હું પૂછતો. ક્યારેક ક્યારેક ધીરજબહેન પણ કંઈક પૂછે. ચિ. જ્યોતિબહેન અને સુરેશભાઈ પણ કંઈક પૂછે. આ બધો જ સત્સંગ ટેપમાં રેકોર્ડ કરેલો. પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથેના આ સત્સંગની પચાસ કેસેટ્સ ભરાયેલી.

આ કેસેટ્સમાં ઊતરેલી પૂજ્ય શ્રીમોટાની વાણી શ્રીમોટાનાં હજારો સ્વજનો સુધી પહોંચે એવી ભાવના શ્રી રમેશભાઈએ મારી સમક્ષ વ્યક્ત કરી. એમણે કેસેટમાંથી વાણીનું સંકલન-સંપાદન કરીને મને વાંચવા આપ્યું. મેં એ પ્રેસ નકલ વાંચી. પ્રસન્નતા અનુભવી. છેલ્લાં ચાર વર્ષ દરમિયાન આ સત્સંગનાં ચાર પુસ્તકો પ્રગટ થઈ ચૂક્યાં છે. આ પાંચમું પુસ્તક ‘અન્વય સમન્વય’માં કેટલાક વિષયો વચ્ચેનો પરસ્પરનો સંબંધ પ્રગટ થયો છે. બુદ્ધિ અને પ્રાણ, ધ્યેય અને બુદ્ધિ તથા ઈંદ્રિયો અને અંતઃકરણ જેવા વિષયો વચ્ચેનો પરસ્પરનો મેળ કેવો છે એ દર્શાવાયું છે. એ રીતે એનો અન્વય થયો છે. ઉપરાંત, કેટલાંક વિષયોનું તાત્પર્યદર્શન અને રહસ્યદર્શન પણ કરાવાયું છે. જીવનમાં ગૂઢ તત્ત્વ અને જીવનનું ગૂઢ તત્ત્વ જેવા ગહન વિષયો વચ્ચેની સૂક્ષ્મ ભેદરેખા દર્શાવાઈ છે. કેટલાંક આધ્યાત્મિક સાધનોનો એમણે સમન્વય કરીને સમજૂતી આપી છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાની વાણીનું આ અક્ષરરૂપ પ્રકાશિત કરીને ધન્યતાની અને કૃતજ્ઞતાની લાગણી અનુભવું છું.

વડોદરા,

રમણભાઈ બી. અમીન

તા. ૧૩-૨-૧૯૯૨

॥ હરિ:ૐ ॥

આભારદર્શન

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ ઈ.સ. ૧૯૭૪-૧૯૭૫માં શ્રી રમણભાઈ અમીન સાથે સત્સંગ કરેલો. એ સત્સંગ કેસેટ-ટેપ પર રેકોર્ડ થયેલો. એ પરથી શ્રી રમેશભાઈ ભટ્ટે સંપાદન કરેલું આ પુસ્તક ‘અન્વય સમન્વય’ તૈયાર થયું છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાની વાણીની કેસેટ્સ શ્રી રમણભાઈ અમીન સાહેબે આપીને પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં સ્વજનો પ્રત્યે પ્રેમભાવ દર્શાવ્યો છે, એ માટે એમને ધન્યવાદ ઘટે છે.

આ પુસ્તક તથા આ જ શ્રેણીનાં બીજાં પુસ્તકો લાઈટ પબ્લિકેશન્સ લિમિટેડમાં નવા ગોઠવાયેલા કોમ્પ્યુટરાઈઝ્ડ ટાઈપ સેટિંગથી તૈયાર થાય છે અને શ્રી રમણભાઈ અમીન તરફથી પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં ચરણે સમર્પિત થયાં છે. આ માટે શ્રી રમણભાઈ અમીન સાહેબના અમો ઘણા જ આભારી છીએ. શ્રીમતી જ્યોતિબહેન એસ. પટેલ તથા શ્રી રેશ્માબહેન પટેલે ખંત અને ઉત્સાહ દાખવીને આ પ્રકાશન તૈયાર કર્યું છે અને એ માટે અમે એમનાં આભારી છીએ.

શ્રી રમેશભાઈએ ઘણા પરિશ્રમથી આ પુસ્તકનું સંપાદન કર્યું છે. પૂજ્ય શ્રીમોટા પ્રત્યેના એમના ભાવની અમો કદર કરીએ છીએ. પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં સ્વજનો તથા અધ્યાત્મરસિકોને આ પુસ્તક જીવનપંથમાં માર્ગદર્શક અને પ્રેરણાદાયી બનશે એવી અમને શ્રદ્ધા છે.

વ્યવસ્થાપક ટ્રસ્ટી,

હરિ:ૐ આશ્રમ,

નડિયાદ.

તા. ૧૩-૨-૧૯૯૨

॥ હરિ:ૐ ॥

અનન્ય

(સંપાદકીય)

ઈ.સ. ૧૯૭૪-૧૯૭૫ દરમિયાન પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે શ્રી રમણભાઈએ કરેલા સત્સંગનું આ પાંચમું પુસ્તક છે. એમાં પૂજ્ય શ્રીમોટાએ આપણાં અંતઃકરણો-મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્માં પરસ્પરનો સંબંધ દર્શાવ્યો છે. ઉપરાંત, એ કરણો જીવનવિકાસમાં કેવાં ઉપયોગી બને છે, એ સમજાવ્યું છે. એ રીતે તેઓશ્રીએ એનો અન્વય કર્યો છે. ઉપરાંત, એ અંતઃકરણોનાં લક્ષણો સ્પષ્ટ કર્યાં છે અને એની ગતિવિધિ વર્ણવીને જીવનનો વિકાસ સાધવામાં એ બધાંનો મેળ કેવી રીતે બેસાડવો, એ રજૂ કર્યું છે. આ રીતે એનો તેઓશ્રીએ સમન્વય કર્યો છે. જીવનનું ગૂઢ તત્ત્વ-રહસ્ય તથા જીવનમાં રહસ્યમયતા વચ્ચેના અનુભવની સૂક્ષ્મ રેખા તેઓશ્રીએ ઉપસાવી છે. વળી, વેદના અને આનંદના અનુભવનું વિગતે પૃથક્કરણ કર્યું છે. આવા બધા વિષયોનું આટલું સ્પષ્ટ પૃથક્કરણ અને વિવરણ અન્ય કોઈ સ્થળે ભાગ્યે જ વાંચવા મળે. એથી એને સંપાદકે અનન્ય ગણાવ્યું છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ આત્માનુભવ માટે બુદ્ધિને અવગણી નથી. એટલું જ નહિ એની શક્તિનો યોગયોગ્ય ઉપયોગ કર્યો છે, વળી, સૂક્ષ્મ અનુભવો થતા ગયા એને બુદ્ધિથી ચકાસ્યા છે. તદુપરાંત, એવા અગમ્ય અનુભવો બુદ્ધિગ્રાહ્ય બને એ રીતે રજૂ પણ કર્યાં છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાની આ વિશેષતા અને વિશિષ્ટતા છે. બુદ્ધિ આત્માની નજીકનું એક અંગ છે. એથી એ પ્રકાશ પ્રેરી રહે છે. એ સાથે બુદ્ધિ જીવદશામાં રંગાયેલ હોવાથી દલીલ, શંકા, તર્ક વગેરે પણ કરી શકે છે. બુદ્ધિનાં આવાં લક્ષણો શ્રેયાર્થીને વિકાસના માર્ગમાં

અંતરાય ઊભો કરે છે. એને અટકાવે છે અને પાછો પણ પાડે છે. આથી, બુદ્ધિનો વિરોધ કરવાથી કે એની વિધેયાત્મક અને રચનાત્મક શક્તિની અવગણના કરવાથી શ્રેયાર્થી પ્રગતિ સાધી શકતો નથી, પણ બુદ્ધિમાં રહેલી સમાધાન શક્તિનો ઉપયોગ કરીને એને શાંત પાડ્યા કરવાની હોય છે. બુદ્ધિ તાત્કાલિક સમાધાન સ્વીકારી લે ખરી, પણ પછીથી એ ઊગાળો પણ મારે છે. જોકે બુદ્ધિમાં ‘આ ખોટું છે.’ એમ સમજવાની શક્તિ રહેલી છે. એથી, એનામાં વિવેક જાગ્રત થાય છે. અને આવો વિવેક શ્રેયાર્થીને ઊર્ધ્વક્ષેત્રમાં આગળ વધવા માટે સહાયક બને છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટા સમજાવે છે કે મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ આ ચારેયમાં બુદ્ધિ વધુ સહાયક છે, પણ બહુ ઊગાળા ખાધા પછી એ યોગ્ય પ્રકારની બને છે. શ્રેયાર્થીને જે દેવાસુર સંગ્રામ ખેલવો પડે છે, એ પોતાનામાં તટસ્થતાને પૂર્ણ કરવા માટે હોય છે. ઊર્ધ્વક્ષેત્રમાં તાટસ્થ્યને લીધે સૂઝ પ્રગટે છે. જીવસ્વભાવમાં વરતાતી તટસ્થતાને પૂજ્ય શ્રીમોટાએ માનસિક ગણાવી છે. આથી, જીવનનો ધ્યેય બુદ્ધિમાં સ્પષ્ટ થયો હોય તો જ ઊર્ધ્વસ્થિતિમાં તટસ્થતા રહી શકે.

ચેતનની-આત્માની નજીકનું બીજું અંગ પ્રાણ છે. પ્રાણ જેને સ્પર્શે તેના રૂપ બની જાય છે. તદ્રૂપતા એ ચેતનનું એક લક્ષણ છે. જીવદશાના પ્રાણના-વૃત્તિના આવેગો અને આવેશો ઊર્ધ્વમાર્ગમાં પ્રભુ પ્રત્યે ભક્તિભાવ વધારવા ઉપયોગમાં લેવાય છે. પ્રભુની નજીકનાં આ બે અંગો-બુદ્ધિ અને પ્રાણમાં મનનચિંતવન અને પ્રાર્થનાભાવ પ્રગટે છે ત્યારે એ વિકાસ માટે સહાયક બને છે. આમ છતાં આમાં ક્યાં ક્યાં સાવધ રહેવાનું એ પણ પૂજ્ય શ્રીમોટાએ સ્પષ્ટ કર્યું છે. આમ તો પ્રભુ જ બુદ્ધિમાં પ્રકાશ પ્રેરે છે. માટે, આપણે બુદ્ધિ વડે ઉપાય શોધ્યો એમ જાણવું એ યોગ્ય નથી. ચેતનની શક્તિ બુદ્ધિ દ્વારા કેવી રીતે ઉકેલ સુઝાડે છે, એ હકીકતનું

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ પૃથક્કરણાત્મક વિવરણ કર્યું છે. આધુનિક મનોવિજ્ઞાની પણ સ્વીકારી શકે એવી પદ્ધતિથી તેઓએ પોતાના ગૂઢ અનુભવનું નિરૂપણ કર્યું. આવો અનુભવ તો પોતાના ધ્યેય પ્રત્યે એકાગ્ર અને એકાકાર થનાર શ્રેયાર્થીને થતો હોય છે. જ્યારે સામાન્ય જીવને પણ જ્યારે બુદ્ધિમાં ઉકેલ સૂઝે છે ત્યારે ‘મને ઉપાય જડી ગયો’ એમ માનવા કે કહેવા કરતાં ‘હે પ્રભુ, ઉપાય સુઝાડનાર તું જ છે’ એમ માનવું અને કહેવું યોગ્ય બને છે, કેમ કે પૂજ્ય શ્રીમોટાના અનુભવનું આ હકીકતને પ્રમાણ મળે છે. આ પુસ્તકનું બીજું અનન્ય અંગ માનવરૂપ અંગે પાડેલો પ્રકાશ છે. માનવી એ ઉત્ક્રાંતિનું પરિણામ મનાય છે. પશુયોનિમાંથી વિકસીને ઉત્ક્રાંતિ થઈને માનવરૂપ પ્રાપ્ત થયું છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાના અનુભવની હકીકત જુદી છે. તેઓશ્રી જણાવે છે માનવમાત્ર માટે આ હકીકત નથી. માનવરૂપ એ ડીજનરેટ-અવતરણ પામેલું રૂપ છે. પૃથ્વી ઉપરાંત, અનેક ગ્રહોમાં જીવન છે. ત્યાં એક તત્ત્વ તેમ જ બે તત્ત્વ કે ત્રણ તત્ત્વોના સંમિશ્રણવાળા સૂક્ષ્મ શરીરધારી જીવાત્માઓ છે. અત્યારનું માનવરૂપ જુદે જુદે ઠેકાણે થઈને ‘ડીજનરેટ’ થયું છે. આથી, પૂજ્ય શ્રીમોટાએ સ્પષ્ટ દર્શાવ્યું છે કે એક વખત માનવરૂપમાં આવ્યા પછી પશુપંખી જેવી યોનિમાં જવાની શક્યતા નથી. અલબત્ત, મનુષ્યોમાં કેટલાંક પશુપંખીના ગુણધર્મો હોઈ શકે છે. માનવી એક વખત આ રૂપમાં આવ્યા પછી ઊંચે ને ઊંચે જ જવાનો. પૂજ્ય શ્રીમોટાનું આવું અનુભવદર્શન છે.

પુસ્તકનું ત્રીજું અનન્ય અંગ ગૂઢ તત્ત્વ-મિસ્ટિસિઝમ-રહસ્યમયતાનું સૂક્ષ્મભેદક સ્પષ્ટીકરણ છે. સૂક્ષ્મ હૃદયનું કેંદ્ર, બ્રહ્મરંધ્રનું કેંદ્ર તથા અન્ય કરણોમાં સૂક્ષ્મ સ્ફોટક અનુભવોનું યોગ્ય આકલન કરવાનું સામર્થ્ય પ્રગટ્યું હોય, તો જીવનની અંદર રહેલી રહસ્યમયતાનું-(મિસ્ટિસિઝમ ઈન લાઈફ) અનુભવદર્શન થાય છે.

એ પછી ગૂઢતાવાળા રહસ્યમય જીવનનું બંધારણ સમજાય છે. મિસ્ટિસિઝમના આવા બંધારણને પામવું એ અત્યંત વિરલ ઘટના છે. ગૂઢ તત્ત્વનું જીવનમાં દર્શન પામવું એ એક બાબત છે, જ્યારે જીવનનું ગૂઢ તત્ત્વ અનુભવવું એ બીજી-પહેલાં કરતાં ઊર્ધ્વકક્ષાની હકીકત છે. આ વિષય અત્યંત ગૂઢ-સૂક્ષ્મ હોવાથી આપણી મોહકલિલવાળી બુદ્ધિને પૂરી કેટલી અજવાળે એ પ્રશ્ન ઊભો રહે છે. આમ છતાં પૂજ્ય શ્રીમોટાએ પોતાના નિગૂઢ અનુભવને આ સત્સંગમાં પ્રથમવાર જ અવતાર્યો છે. આ વિવરણમાંથી પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં અલૌકિક અનેક દર્શનમાંથી મિસ્ટિક-‘મરમી’ તરીકે અલૌકિક અને અદ્ભુત દર્શન થઈ શકે છે. જીવનમાં રહસ્ય છે એટલું અનુભવવું અને જીવનની રહસ્યમયતાને પૂર્ણતાથી પામવી, એ હકીકત આપણાં મન, મતિ, હૃદયને પુલકિત કરે છે.

આ ઉપરાંત, એક નોંધપાત્ર અનુભવની સ્પષ્ટતા પણ કરી છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાનું શરીર અનેક પીડાકારી રોગોથી ઘેરાયેલું હતું. આમ છતાં એમના ચહેરા પર આનંદ પણ છલકાતો હતો. શરીરના રોગોથી થતી વેદના અને પ્રગટ પરમાત્માનું એક લક્ષણ-આનંદ-સાથે જ રહેતાં હતાં. વેદનાનાં કાર્યનું વર્ણન કરતાં તેઓશ્રીએ સમજાવ્યું છે કે હર્ષ કે સુખની લાગણી વેદના જેટલી ઊંડી જતી નથી. શરીરના જે ભાગમાં વેદના થાય છે, તે માત્ર રોમેરોમને સ્પર્શે છે એટલું જ નથી પણ એક ઊંડાણના ભાગને સ્પર્શે છે. એવી વેદના ખૂબ ઊંડે જઈને હાર્દને પકડે છે અને શરીરના અન્ય ગુણધર્મોને પણ ભુલાવે છે અને નબળા બનાવે છે. શરીરની વેદનાની આવી લાક્ષણિક કાર્યગતિ હોવા છતાં આત્માનુભવ પછીની અમુક કક્ષાઓ વટાવ્યા પછી વેદનાથી તદ્દન નોખા રહીને આનંદને વ્યક્ત કરતો રહે છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાનું-ચેતનનિષ્ઠનું-જે સાક્ષિત્વ છે, એ એની ઉચ્ચોચ કક્ષાનું છે. એથી વેદનાનો અનુભવ હોવા છતાં

એ એનાથી છૂટા રહી શકે છે. આવા અનુભવ સાથે તેઓશ્રીને દર્શનમાં આવેલું કે શરીર સાથે આત્મામાં કોઈક એવી અવસ્થા છે કે જ્યાં વેદનામાં જ આનંદ રહેલો છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ નિખાલસ રીતે સ્પષ્ટ કર્યું છે કે વેદનામાં આનંદનો અનુભવ પોતે કરી શકતા નથી. તેઓશ્રી વેદનાને વેદે છે અને એ આનંદને પણ અનુભવે છે. એટલું જ નહિ પણ વેદનાને અપ્રગટ રાખીને આનંદનું જ પ્રાગટ્ય સહજ રીતે થયે જાય છે.

સંપાદક તરીકે પૂજ્ય શ્રીમોટાની વાણીમાંથી જે પ્રકાશ ઝિલાયો એને આ લખાણ દ્વારા વ્યક્ત કરીને તેઓશ્રીના પ્રેમરૂપને સમર્પિત કરતાં કૃતાર્થતા અને કૃતજ્ઞતાનો અનુભવ કરું છું. આપણે સૌએ પૂજ્ય શ્રીમોટાનું પ્રેમરૂપ જ વિશેષ માણ્યું છે. અને એથી જ એ આપણાં સૌનાં હૃદયને ભીંજવે છે. આ સત્સંગમાં ભયની ગ્રંથિ નિર્મૂળ કરવાની રીત સમજાવતાં પરમાત્માના પ્રેમનું અવતરણ કેવું અનુભવાય છે ! પૂજ્ય શ્રીમોટા આપણી ખૂબ નિકટ-કદાચ આપણારૂપ બની રહે છે.

આવો ઉચ્ચકક્ષાનો સત્સંગ પ્રેરવામાં પૂજ્ય શ્રીમોટાના નિમિત્ત બનેલા મુરબ્બી શ્રી રમણભાઈની આંતરિક વિનમ્રતા ભૂમિકારૂપ બની રહી છે. પૂજ્ય શ્રીમોટા, કેટકેટલી વાતો ઉમળકાથી કહ્યે જાય છે. આવાં પુસ્તકોનાં પ્રકાશન દ્વારા આપણને સૌને આ સત્સંગમાં સામેલ કર્યા છે. અને એ સત્સંગ સાંભળતાં-વાંચતાં પૂજ્ય શ્રીમોટાને સન્મુખ ધારીને અલૌકિક જ્ઞાનામૃતનું પાન કરી રહ્યા હોઈએ એવું અનુભવાય છે. આ સત્સંગ-સંવાદને સન્મિત્ર ડૉ. શરદભાઈ દેસાઈ (મુંબઈ) એ આધુનિક ઉપનિષદ તરીકે ઓળખાવ્યો છે. આ સત્સંગના અક્ષરરૂપે અનેક અધ્યાત્મરસિકોને પ્રસન્ન કર્યા છે. જીવનવિકાસ માટેની આ અભ્યાસપોથીઓએ કેટલાકને સક્રિય પણ કર્યા છે. આ બધાંનું શ્રેય મુરબ્બી શ્રી રમણભાઈ અમીનને

જાય છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાનો જીવનસંદેશ જિજ્ઞાસુ અધ્યાત્મરસિકો સુધી પહોંચે, એ માટે શ્રી રમણભાઈ હંમેશાં ઉત્સુક રહ્યા છે. સત્સંગની રેકૉર્ડ પરથી તૈયાર થયેલી હસ્તપ્રત વાંચવાથી શરૂ કરીને પુસ્તક પ્રગટ થાય ત્યાં સુધીની બધી જ પ્રક્રિયાનું નિરીક્ષણ કરવામાં એમની તત્પરતા, ખંત, ચીવટ આકર્ષક હોય છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાની અક્ષરમૂર્તિ-પૂર્ણ, અખંડ અને સુંદર બની રહે એ માટે એમનો ઉત્સાહ-ઉમળકો એમના હૃદયની ભક્તિના ઘોતક છે.

શ્રીમતી જ્યોતિબહેન એસ. પટેલ તથા શ્રી રેશ્માબહેન પટેલ, પૂજ્ય શ્રીમોટાનું કામ પાર પાડવા હંમેશાં ખડેપગે રહે છે. આ સર્વ પ્રત્યે આદરભાવ વ્યક્ત કરતાં હર્ષ થાય છે. આ પુસ્તકની પ્રેસનકલ તૈયાર કરી આપવા બદલ શ્રી સુરેશભાઈ ભટ્ટનો આભારી છું.

અમદાવાદ,
તા. ૧૩-૨-૧૯૯૨

રમેશ મ. ભટ્ટ

॥ હરિ:ૐ ॥

નિવેદન

(ત્રીજી આવૃત્તિ)

પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે ઈ.સ. ૧૯૭૪-૧૯૭૫માં ફાજલપુર (જિ. વડોદરા) ખાતેના પોતાના ફાર્મ હાઉસમાં વહેલી સવારે જિજ્ઞાસાભાવે શ્રી રમણભાઈ અમીન સાહેબને પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે જે સત્સંગ થયો હતો તેની પચાસ જેટલી કેસેટ્સ ઉપરથી શ્રી રમેશભાઈ ભટ્ટ દ્વારા સંપાદિત પ્રકાશનોની પ્રથમ આવૃત્તિ સને ૧૯૮૨ના અરસામાં સ્વજનોને પ્રાપ્ત થઈ હતી. એ આઠ પુસ્તકોની બીજી આવૃત્તિ પણ સદ્ગત શ્રી રમણભાઈ અમીનનાં સુપુત્રી શ્રી જ્યોતિબહેને લાઈટ પબ્લિકેશન્સ લિમિટેડ, વડોદરામાં જ મુદ્રિત કરી હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદને સુપ્રત કરી હતી, જે માટે આપણે સૌ એ પરિવારના ખૂબ ખૂબ આભારી છીએ.

કુરુક્ષેત્રની રણભૂમિ ઉપર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણએ તેમની સાથે સખાભાવ રાખનાર શ્રી અર્જુનને જે બોધ સંભળાવ્યો હતો, તે દ્વારા આપણને અતિમૂલ્ય સદ્ગ્રંથ ‘ગીતા’ પ્રાપ્ત થયેલ છે. શ્રી રમણભાઈ સાહેબે પૂજ્ય શ્રીમોટા પ્રત્યે હૃદયના ઊંડાણથી જે આદરભાવ અને પૂજ્ય ભાવ સેવ્યો હતો, તેના પરિણામે આપણને આ પ્રકાશનો ઉપલબ્ધ થયાં છે.

જીવનવિકાસમાં અતિ ઉપયોગી એવાં આ પ્રકાશનોની સતત માગ રહેતી હોવાથી હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત દ્વારા તેની ત્રીજી આવૃત્તિના પ્રકાશનનું કાર્ય થઈ રહ્યું છે. સત્સંગભર્યા આ સંવાદમાં જીવનને ઊર્ધ્વગતિ પ્રેરે એવું વિપુલ પ્રમાણમાં ભાથું ભરેલું છે. મનુષ્યના મનની સ્થિતિ, પ્રકૃતિ, વૃત્તિ, વલણ, અનુભવી સાથેનાં

નિમિત્ત, જન્મમૃત્યુ વગેરે અનેક ગૂઢ વિષયો ઉપર સરળ ભાષામાં શ્રીમોટાએ સમજણ આપી છે. એ માટે આપણે સૌ શ્રીમોટાના સદાના આભારી છીએ.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ તા. ૨૩-૭-૧૯૭૬ના રોજ દેહત્યાગ પણ ફાજલપુર ફાર્મ હાઉસમાં કર્યો અને એ દેહના અંતિમ સંસ્કાર શ્રી રમણભાઈ સાહેબના હસ્તે થયા. સત્સંગ ઉપરાંત, આ ઘટના પણ ઉલ્લેખનીય અને આગવું મહત્ત્વ ધરાવે છે.

આ પુસ્તકની સૂચિ સુધારા વધારા સહિત તૈયાર કરી આપવા બદલ શ્રી કમલેશભાઈ શેઠના અમો ખૂબ આભારી છીએ.

આ પુસ્તકની મુદ્રણશુદ્ધિનું કાર્ય શ્રી જયંતીભાઈ જાનીએ પૂરા સદ્ભાવથી, ખંતથી અને ચોકસાઈપૂર્વક કર્યું છે, તે બદલ અમો તેમના ખૂબ આભારી છીએ.

સાહિત્ય મુદ્રણાલયના શ્રી શ્રેયસભાઈ વિષ્ણુપ્રસાદ પંડ્યાએ પૂજ્ય શ્રીમોટા પ્રત્યેના ભક્તિભાવથી આ પુસ્તકનું મુદ્રણ કરી આપ્યું છે. તેઓશ્રીના આવા અમૂલ્ય અને ઉદારતાભર્યા સહયોગના કારણે જ પૂજ્ય શ્રીમોટાનો અક્ષરદેહ ઘણી ઓછી કિંમતે સમાજચરણે મૂકી શકીએ છીએ.

અમને આશા અને શ્રદ્ધા છે કે આ અમૂલ્ય સાહિત્યનું સેવન, મનન, ચિંતવન અને યથાશક્તિ આચરણ સ્વજનોને જીવનવિકાસમાં ખૂબ જ સહાયક બની રહેશે.

તા. ૧-૪-૨૦૧૨
રામનવમી

ટ્રસ્ટીમંડળ,
હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

॥ હરિ:ૐ ॥

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧.	ભગવાન સાથે સંબંધ	૧
૨.	અંત:કરણો	૧૨
૩.	ભયની ગ્રંથિ	૧૬
૪.	ઈંદ્રિયો અને અંત:કરણ	૨૫
૫.	મૂર્તિની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા	૨૮
૬.	મુશ્કેલીઓનું કારણ	૩૩
૭.	ધ્યેય અને બુદ્ધિ	૩૬
૮.	જ્યોતિ	૪૨
૯.	‘અનુભવી’	૪૬
૧૦.	પ્રકૃતિનો વિરોધ	૪૮
૧૧.	રિઆલિટી-(વાસ્તવિકતા)	૪૯
૧૨.	આત્મનિવેદન	૫૪
૧૩.	બુદ્ધિ અને પ્રાણ	૬૧
૧૪.	સંકલ્પ	૬૮
૧૫.	દેહત્યાગ પછી ‘મોટા’	૭૭
૧૬.	વેદના અને આનંદ	૭૯
૧૭.	ગૂઢ તત્ત્વ	૮૧
૧૮.	સ્વપ્ન	૮૯
૧૯.	મહત્ અને અહમ્	૯૪
૨૦.	જીવનમાં ભગવાન	૧૦૧

अन्वय सभन्वय

पूज्य श्रीमोटा

‘હું સર્વત્ર વિદ્યમાન છું.’

‘જીવન દર્શન’, ૧૧મી આ., પૃ. ૪૩૧

- શ્રીમોટા

(૧) ભગવાન સાથે સંબંધ

શ્રીમોટા : આપણે ઘણાંની સાથે સંકળાયેલાં છીએ. એ વાત તો બરાબર છેને ? ભાઈ, બહેન, મિત્ર વગેરે સાથે સંકળાયેલાં છીએ. આપણે વિટંબણામાં આવીએ તો તેમને બોલાવીએ છીએ અથવા તો આપણે એમની પાસે જઈએ છીએ. એમ કરતાં કરતાં પરસ્પરનો સંબંધ થતો જાય છે. તેવી જ રીતે ભગવાન છે. એની સાથે આપણે સંકળાયેલાં છીએ, પણ આપણને એની જરૂર જ નથી જણાઈ. આપણે મોઢેથી બોલીએ છીએ ખરાં, પણ આપણને એની જરૂર જ નથી જણાઈ. આપણાં અંતરમાં-અંતઃકરણને એની ખરેખરી જરૂર વર્તય ત્યાર પછી જો હૃદયમાં બોલાવીએ તો એ આપણને મળે, પણ આપણને જરૂર જણાઈ નથી. ‘ભગવાન છે’ એવું માત્ર મોઢેથી બોલીએ છીએ.

‘સંસારવહેવારમાં આપણને ખપ પડે છે, આપણને જરૂર પડે છે, એટલે આપણે લોકોને બોલાવીએ છીએ’-એમ કોઈકે મને કહ્યું. મેં કહ્યું, ‘અલ્યા, ભગવાનનો તો બહુ ખપ પડે છે,’ ‘મોટા, આ બધું તમે બોલો, પણ અમારી બુદ્ધિમાં ઊતરતું નથી, કેમ કે સંસારવહેવારના સંબંધો જેમ ખપમાં લાગે એમ ભગવાન ખપમાં લાગે ?’ ‘તો રહેવા દે ત્યારે ! મારાથી આનું પ્રૂફ્-પુરાવો) આપી શકાય એમ નથી. અને આપું તોય તારાથી મનાય નહિ. માટે, મહેનત કરવી નકામી છે.’

ભગવાનને જરૂર પડ્યે બોલાવી શકાય એમ છે, પણ એવો સંબંધ બંધાઈ જવો જોઈએ. એની સાથે સંકળાયેલાં છીએ, એનું જીવતુંજાગતું ભાન આપણને હોવું જોઈએ. જેમ સંસાર-

વહેવારમાં સંકળાયેલાં છીએ એનું ભાન છે, એ રીતે આ ભાન હોવું જોઈએ. એણે સંસારવહેવારના સંબંધનું કબૂલ કર્યું, પણ ‘આ’ કબૂલ ના કર્યું.

સ્વજન : મોટા, કાલે ‘પ્રબુદ્ધજીવન’માં અવકાશયાત્રીનું આવ્યું હતું. એ ઉપર ગયો હતો પણ એના જે બેચાર સાથીદારો હતા એમની સાથે મેન્ટલ-(માનસિક) ટેલિપથીથી સંપર્કમાં રહી શક્યો. ત્યાર પછી એ વધારે ઊંડો ઊતર્યો એનો એવો અર્થ થાય...

શ્રીમોટા : જેમ જેમ એ ઉપર જાય તેમ તેમ પૃથ્વી પરનાં આંદોલનોથી એ મુક્ત થાય.

સ્વજન : મુક્ત થાય એટલે એ વધારે એકાગ્ર થાય ?

શ્રીમોટા : પૃથ્વી ઉપરથી પણ આપણે જેટલી વધારે ઊંચાઈએ જઈએ તેમ તેમ ઓછામાં ઓછા વિચારો આવે છે. દા.ત., હિમાલયના મધ્યભાગમાં કે કોડાઈકેનાલ પર, જ્યાં વસ્તી ન હોય ત્યાં ઓછા વિચારો આવે છે. આ હકીકત છે. એટ્રલીસ્ટ-(છેવટે) મને તો એ અનુભવ થયેલો છે. હું ઊંચામાં ઊંચી જગ્યાએ બેઠેલો છું. ઝરણા પાસે બેસું તો ઓછા વિચારો આવે. ભાવ જલદીમાં જલદી વધારે જાગે. આપણે ભજન ગાઈએ, ભગવાનને પોકારીએ, તો એમાં આર્તતા આવે. આ બધું સરળતાથી થાય છે, પણ બહુ ઊંચે ગયા છતાં ત્યાં જો વસ્તી હોય તો અનુભવ નહિ થાય. ઊંચાઈ પર વસ્તી ના હોય તો બહારના વિચારોનાં આંદોલનો હોય નહિ. એટલે આપણને એ વિચારોનાં આંદોલનો સ્પર્શે નહિ.

હવે, આ માણસ ચંદ્ર પર ગયો ત્યાં બધું બંધ હોય પણ એની ભૂમિકા એ જાતની વિકસેલી ખરી, કેમ કે બીજાને અનુભવ ના થયો. એની સાથે બીજા પણ હતા. પછી એ માણસ આધ્યાત્મિકતા તરફ વળી ગયો. આપણને આ પ્રકારની અભિરુચિ છે કે નથી તેની સમજણ દરેક માણસને પડી જાય તેવી છે. આ વિષય આપણને ગમે છે કે નથી ગમતો એનું કોઈને પૂછવા જવું પડે તેમ નથી. આપણી મેળે જ આપણને સમજણ પડી જાય એવું છે.

શ્રીમોટા : ‘જાગીને જોઈ તો જગત દીસે નહિ’ એટલે કે જ્યારે મેં જાગીને જોયું કે હું ચેતન અવસ્થામાં આવ્યો ત્યારે આ જગત જે પ્રકારનું છે, તે પ્રકારનું રહેતું નથી. ત્યારે જગત ઊડી જ ગયું એવો એનો અર્થ થતો નથી, પણ જગત સાથે આપણો જે સાંસારિક પ્રકારનો સંબંધ છે, કામક્રોધાદિ અને માયા વગેરે પ્રકારનો જે સંબંધ છે, એનો આપણામાંથી લય થઈ જાય છે. આખી ભૂમિકા જ બદલાઈ જાય છે. એટલો જ એનો અર્થ છે.

નહસિંહ મહેતાએ કેટલું સરળ રીતે કહી દીધું કે ‘અખિલ બ્રહ્માંડમાં એક તું શ્રીહરિ, જૂજવે રૂપે અનંત ભાસે.’ નરસિંહ મહેતાએ જે પ્રભાતિયાં ગાયાં છે એ ફિલોસોફી-(તત્ત્વજ્ઞાન)થી ભરપૂર છે. ભગવાન જુદી જુદી રીતે અનંતરૂપે ભાસે છે. ‘ઘાટ ઘડિયા પછી નામરૂપ જૂજવાં, અંતે તો હેમનું હેમ હોયે.’ ઘાટ ઘડ્યા પછી એના બધા આકાર જુદા જુદા થઈ જાય છે. અનેક પ્રકારના આકાર થાય છે, પણ અંતે તો એ સોનું જ છે. એમ આ જગતની અંદર જુદાં જુદાં રૂપો દેખાય છે, પણ અંતે તો એક શ્રીહરિ જ છે, એટલો કહેવાનો અર્થ છે.

સ્વજન : મોટા, નરસિંહ મહેતાને એમ ને એમ સ્વયં જ થયેલુંને ?

શ્રીમોટા : એમણે તપ કરેલું ખરું. એમની ભાભીએ મહેશું મારેલું એટલે વનમાં નાસી ગયેલા. ત્યાં એ આરાધના કરે છે. મહાદેવજી પ્રસન્ન થાય છે. મહાદેવજી એમને ભગવાનનો રાસ બતાવે છે. એવી બધી વાત આવે છે, પણ એમનામાં ભૂમિકા થયેલી અને આ કારણ મળ્યું એટલે એમણે તપ કર્યું.

સ્વજન : મનુષ્યયોનિમાં જન્મ પછી નિમ્ન યોનિમાં ગતિ થાય ?

શ્રીમોટા : સાહેબ, આ મને સમજણ નથી પડતી. મને આ અમસ્તું લાગે છે. ચોર્યાસીલાખ જન્મો છે. જીવજંતુમાં જુદા જુદા ફેરફારો થયા છે, પણ આપણું એવું થતું નથી. હું એટલો બધો દઢ અનુભવના મતનો છું કે મનુષ્યશરીર ધારણ કર્યા પછી બીજી કોઈ યોનિમાં જવાય જ નહિ. હા, એના ગુણધર્મ આવે, પણ ખોળિયું તો માણસનું જ રહે. બકરા જેવા, પાડા જેવા, ઊંટ જેવા, ગધેડા જેવા, એવા બધા ગુણો આવે ખરા, પણ ખોળિયું તો મનુષ્યનું જ રહે.

સ્વજન : નરસિંહ મહેતા ‘અમુક પેઢીઓ તરે’ એવી વાત કરે છે, તે બરાબર છે ?

શ્રીમોટા : સાતેય પેઢી તરી જાય એ વાત ખોટી લાગે છે, પણ એનો હેતુ એવો કે એનો સત્સંગ કરે, એની સાથે દોસ્તી રાખે, તો આ દિશામાં એ વળે. માટે, આવો લાભ બતાવેલો. દા.ત., હું જે કુટુંબમાં જન્મ્યો તેથી મારી સાત પેઢી તરી જાય એ વાત સાચી નથી.

આ તો દુનિયાદારીમાં એવી સમજ કે મોટા મોભાદાર કુટુંબમાં જન્મ થયો હોય અને હું કમાતો હોઉં, મારી પાસે ધન હોય અને મારો નેચર-(સ્વભાવ) સારો હોય અને મારા કોઈ કુટુંબની આર્થિક સ્થિતિ બરાબર ના હોય તો હું મદદ કરું, પણ આધ્યાત્મિકતામાં એવું નથી. સામાની ભૂમિકા જ ના હોય તો આપેલું પણ એ લે નહિ.

પણ એકબીજાની સાથે દિલ લાગેલું હોય તો જ રિસ્પોન્સિવ-(પ્રતિસાદાત્મક) અને રિસેપ્ટીવ-(સ્વીકારાત્મક) થઈ શકે. અમારે તો આ બેની બહુ જરૂર. આ બેય ગુણની સાથે એકસાથે જરૂર. ભૂમિકા પાકે એટલે એની મેળે એ ‘વસ્તુ’ પ્રગટ થાય. એ પ્રગટ થાય એટલે આપણને અનુભવ થાય જ. આપણે ‘એને’ બોલાવવું ના પડે, કારણ કે ‘એ’ આપણામાં જ છે. ભૂમિકા થાય એટલે આવરણ હટી જાય. એટલે આપમેળે છતો થાય. અંદરથી આવરણના બધા પડદા ખસી જાય, એટલે આપણને ‘એ’ દેખાય. આમ, આપણે ‘એ’ કહીને ‘બીજા પુરુષ’ની વાત કરીએ છીએ, પણ ‘એ’ ખરેખર ‘પહેલો’ પુરુષ જ છે. એ વખતે મને એમ સમજાયેલું કે ભગવાન પોતે-જાતે આ રીતે દર્શન આપે છે, પણ એ મારી સમજણ બરોબર ન હતી. હું એવું સમજેલો એમાં વાંધો ન હતો, એથી કશું બગડી નથી જતું, પણ જ્ઞાનની દૃષ્ટિએ એ આપણી પોતાની અંદર રહેલો છે.

જેમ આપણે અહીંયાં બેઠાં છીએ. ચારેબાજુ પડદા હોય અને અંદર વસ્તુઓ હોય. પછી પડદા હટી જાય તો અંદરની બધી વસ્તુઓ આપણને દેખાય અને બહારનાને પણ દેખાય,

પણ આમાં એક ફેલસી-(દોષ) રહે છે. આ જે સ્થૂળ વસ્તુઓ છે, તેમ ભગવાન પોતે હોવા છતાં તેને દેખાતો નથી. ભગવાન તો જેને જણાવવાનું હોય તેને જ દેખાય. હું અહીં બેઠો હોઉં તો મને એકલાને જ જણાય, બીજાને ના જણાય. ‘એ’ વાત કરતો હોય પણ બીજાને અવાજ ના સંભળાય, કારણ કે ‘પેલા’ની ભૂમિકા પાકી છે.

આપણે એમ કહીએ છીએ કે આપણે આપણા બે કાન દ્વારા સાંભળીએ છીએ, પણ એની પ્રક્રિયાનો વિચાર કરીએ તો અવાજનો અંદર સ્ક્રીટ થાય છે, બહાર નહિ. આ રીતે પેલી ભૂમિકાવાળાને અંદર જ સંભળાતું હોય છે. બીજા કોઈ જાણતા ના હોય, પણ ‘પેલા’ને તો સંભળાતું હોય.

એક જણે મને પૂછેલું કે ‘મોટા, ભગવાને, નરસિંહ મહેતાની હૂંડી સ્વીકારી એ વાત સાચી હશે ? કોઈ ઓળખતો-પારખતો ના હોય તો ત્યાં જઈને કોણ એની હૂંડી સ્વીકારે ? આવું આપણા લોકો ચલાવે છે !’ મેં એને કહ્યું કે ‘તારે જે માનવું હોય એ માનજે, પણ હું તો મારા જીવનમાં જે હકીકત બનેલી છે, તે વાત કરું છું. હું પરણવા ગયેલો ત્યારે એક પૈસો લઈને ગયો ન હતો. પરણતી વખતે પૈસા તો જોઈએ. મારી મા કહે, ‘મારી જોડે બધાંની ટિકિટ કઢાવ.’ મારી પાસે પૈસા નહિ અને દેવું કરવાની મારી તાકાત ન હતી. મા તો દેવું કરવાનું કહેતી, પણ હું દેવું કરું તો ભરું કેવી રીતે ? માટે, પૈસા વિના જ પરણવા ગયેલો. એમ જ વેવાઈને ઘેર ગયા. મને પોંખીને લઈ ગયા. ત્યાં મારો પિતરાઈ ભાઈ મારે માટે પૈસા લઈને આવેલો. ચારસો પચાસ રૂપિયા મને આપીને કહે,

‘લે, ચૂનીલાલ, આ પૈસા. તારે કંઈ કામકાજ હોય તો જોઈએ.’
ચાંલલો વગેરે મળ્યું એટલે એ પૈસા મેં પાછા આપી દીધા.

આ બનેલી વાત છે. તમને અતિશયોક્તિ લાગે, પણ ભગવાને મારી હૂંડી સ્વીકારેલી. નરસિંહ મહેતાની હૂંડી કેવી રીતે સ્વીકારેલી એ લોકોને માન્યામાં ના આવે. એમની બુદ્ધિમાં ના ઊતરે, પણ આ પાછળનો અર્થ શો ? કે જે ભક્ત હોય એને જ્યારે સાંસારિક રીતે પણ જરૂર પડે છે ત્યારે એનું કામ થઈ જાય છે.

અમદાવાદમાં ડૉ. સુમન શાહ મોટા ડોક્ટર છે. બહુ પ્રખ્યાત અને એક નંબરના ગણાય. એક રાત્રે મને ભયંકર દર્દ ઊપડેલું ત્યારે અમારો ઈંદુકાકો (ઈંદ્રવદન શેરદલાલ) એમને બોલાવવા ગયેલો. તે તરત જ આવ્યા અને બેઠા. મેં કહ્યું, ‘સાહેબ, તમે હવે જાઓ. મારા જેવા દર્દી તમારી રાહ જોતા હશે.’ તોય ‘ના, મોટા.’ એમ કહીને એક કલાક બેઠા. ત્યારે ભગવાન અમારી સાથે આવા સંબંધો કરી આપે છે. હું તો ગરીબ માણસ-તણખલાની તોલે છું. તોય ભગવાન આવા સંબંધ કરી આપે. સુરતમાં આર. કે. દેસાઈ બહુ હોશિયાર ડોક્ટર છે. હું સુરત જઈ ત્યારે આવે. ગમે ત્યારે બોલાવું ત્યારેય આવે.

ત્યારે આવું બધું સંકળાયેલું જ છે. આપણે પણ વિચારીએ તો સંસારમાં આપણે સંકળાયેલાં છીએ. એક બીજા સાથે, બીજો ત્રીજા સાથે, એમ આપણે એક હોવા છતાં અનંતની સાથે સંકળાયેલાં છીએ. બુદ્ધિથી સ્વીકારીએ એવી આ હકીકત છે. આપણી આખી સૂર્યમાળા કોઈ બીજી સૂર્યમાળા સાથે સંકળાયેલી છે. એનો ગૂઢ અને સૂક્ષ્મ સંબંધ આપણી સૂર્યમાળા સાથે છે.

આપણે એ જાણતાં નથી. કોઈ વખતે કોઈ મોટો સાયન્ટિસ્ટ થશે તો તે શોધી કાઢશે. આવી રીતે અનંત બ્રહ્માંડ સંકળાયેલું છે. આ તો મારી એવી માન્યતા અને સમજણ છે કે બધું એકબીજા સાથે સંકળાયેલું છે.

સ્વજન : મોટા, જેમ એકમાંથી અનંત થાય, એમ અનંતમાંથી એક થવાની પ્રક્રિયા છે ?

શ્રીમોટા : છે, તો પછી એ દેખાતી કેમ નથી ? એ માટે આપણે તપ કરીએ, અભ્યાસ કરીએ. જો લીધેલું સાધન ચોવીસે કલાક થાય, નિરંતર થાય તો આપણે જે અનંત થયેલાં છીએ એમાંથી સંકોચન થાય. આપણામાં જીવતીજાગતી ચેતનાત્મક અને પ્રયોગાત્મક નિરંતર ભાવના પ્રગટવી જોઈએ, પણ આપણા લોકોએ જોયું કે સામાન્યપણે બધાં આવું બધું નહિ કરી શકે. આ બધું તો કોઈક જ કરી શકે. તો કહે, ‘એને માટે માર્ગ શો ?’ ભગવાનનું સ્મરણ પણ કોઈક જ દિવસ થાય. પહેલાં તો ભાવ જાગવો જોઈએ, પણ એ ભાવ પણ કાળ જતાં ઓછો થઈ જાય. ત્યારે કહે કે મંદિરો કરો. મંદિરને જોઈને ભગવાનની ભાવના જાગે. દર્શન કરે તો કંઈક ખ્યાલ આવે કે આ ભગવાન. ‘ભગવાન’ ‘ભગવાન’ બોલે ખરો, પણ ઘડી બે ઘડી એનો વિચાર આવે. એના કરતાં જીવતાજાગતા સંતસમાગમ કરવાવાળાનો ભાગ પણ નાનો છે. વળી, એવા સમાગમ કરવાવાળામાંથી-‘ચેતન મને પ્રાપ્ત થાય’ એવા આશયવાળા, એવો હેતુ રાખીને સમાગમ કરવાવાળા તો બહુ જૂઝ. આશા અપેક્ષાઓ રાખીને સમાગમ કરવાવાળા તો ઘણાં, પણ તેનો દહાડો ન વળે. જો માત્ર શુદ્ધ ચેતન જ અનુભવવાની

ભાવનાથી સમાગમ કરે, તો આ જન્મમાં નહિ પણ બીજા જન્મમાં તેનાં ફળ સારાં મળે છે. એનું કારણ શું કે એ જે સમાગમ કરો, એની સાથે વહેવારમાં રહ્યા એથી એનાં જે આંદોલનો છે, તે આપણું સૂક્ષ્મ શરીર પકડી લે છે. એ સૂક્ષ્મ શરીરમાં પડેલાં આંદોલનો બીજા જન્મમાં છતા થાય છે. પછી એને જિજ્ઞાસા જાગે છે, અભિમુખતા જાગે છે અને સાધન કરતો થાય છે. એમ કરીને બેત્રણ જન્મે ચેતનને અનુભવે છે.

બીજાં સાધન કરતાં કરતાં આપણે એકધારું સ્મરણ ચોવીસ કલાક સુધી લઈ શકીએ એવી શક્તિ સામાન્ય જીવની કંઈ હોતી નથી અને વૉલ્કેનિક એસ્પિરેશન-(જ્વાળામુખી જેવી અભીપ્સા) પણ કંઈ જાગેલી હોતી નથી. એટલે બીજાં સાધન તમે ના કરી શકો. જો આ સંતસમાગમ તમારાથી કરી શકાય તો તેનાથી તમને આ માર્ગની એક મૂડી મળશે. સાધનથી પણ મેળવી શકાય નહિ એવી મૂડી મળે છે. પહેલાં તો હુંય સમજતો ન હતો અને માનતોય નહિ કે આવું કેવી રીતે થાય, પણ મને સમાગમ થયો. ભગવાનની કૃપાથી એ લોકોએ જ મને સમાગમ કરાવ્યો. નિમિત્ત મળ્યું હશે એ જુદી વાત છે, પણ એ લોકોએ બોલાવીને મને આ માર્ગ દોર્યો. નહિ તો કંઈ જવાનો હતો નહિ. મારામાં દેશભક્તિની ધગધગતી તમન્ના હતી. ગરીબ હોવા છતાંય તે માટે મેં કરીઅર-(કારકિર્દી) બધું છોડી દીધું હતું. મને મારી બાએ ના પાડી. મને કહે, ‘મારા રડ્યા ચૂનિયા, આ બધું છોડી દે છે, તે તને એટલી ખબર નથી-આપણે ખાઈશું શું ? વધુ આગળ ભણ્યો હોત, કંઈ સારી નોકરી કરી હોત, તો આપણને ખાવાના સાંસા તો ના પડતને ?

નિરાંતે જિંદગી સારી જાત. એક ઘર બનાવત.’ પણ મેં કંઈ માનેલું નહિ, કેમ કે દેશભક્તિની ભાવના જાગેલી. દેશભક્તિનું એક ઝનૂન જાગેલું. ઝનૂનની એક ભૂમિકા જોઈએ. એ મારામાં હતી, પણ એનું ક્ષેત્ર જુદું હતું. તે આ બાળયોગી મહારાજે આવીને મને એ માર્ગમાં બેસાડ્યો. મને બેસાડ્યો ન હોત તો હું કંઈ જાત નહિ, કેમ કે ત્યારે તો હું એમ માનતો કે સાધુઓ તો ઈકોનોમિકલ બર્ડન ઓન સોસાયટી-(સમાજ પર આર્થિક બોજ) છે, પણ હવે મને લાગે છે કે આવો પણ એક ક્લાસ-(વર્ગ) રહ્યો છે. મુડદાલ જેવો લાગે પણ એમાં રત્ન પડેલાં છે. જે આપણને સદ્ભાગ્યથી કે ભગવાનની કૃપાથી કોઈ નિમિત્તથી હાથ લાગે છે. આપણને મળી જતાં હોય છે.

સાધુસંતો વિશે એક ભાવના આપણા સમાજમાંથી જતી રહી નથી. હજુ પણ રહેલી છે. ઘણા લોકો આવા લોકો પ્રત્યે આકર્ષાય છે. સાંઈબાબા પાસે અને ઉપાસની મહારાજ પાસે એટલા બધા લોકો આવતા હતા. ભલે એ આશા અપેક્ષાથી આવતા હોય. એમને મનમાં એમ કે આવા લોકો જ આપણી આશા પૂર્ણ કરશે.

કોઈ કરોડો રૂપિયાનો માલિક હોય તોપણ એની પાસે કોઈ જતા નથી. એની પાસે તો પ્રત્યક્ષ લક્ષ્મી છે. તોય કોઈ જતા નથી. જ્યારે પેલો તો ભિખારી જેવો હોય એની પાસે કંઈ હોય નહિ. સાંઈબાબા પાસે ચલમ હતી. એ ભરીને પીતા અને પાસે એક નાનકડી ધૂણી ધખાવી રાખતા હતા. એક

કફની રાખતા હતા. તે કેટલાય દિવસે બદલવી હોય તો બદલે.
કેટલાય વખત સુધી-મહિના ને મહિના સુધી એક ને એક
કફની પહેર્યા કરે. કેટલાય દિવસ નાહતા કરતા નહિ. કોઈ
વળી નવડાવે તો નહાય. એવા ઢંગધડા વગરના માણસ પાસે
હજારો માણસો જતા હતા.

સાધુસંતો પાસે આપણી અપેક્ષા પૂરી થશે એમ સમાજમાં
હજી પણ લાગે છે. આ માર્ગમાં પેઠા પહેલાં મને પણ ઉપેક્ષા
વર્તાતી. હવે મને ઉપેક્ષા વર્તાતી નથી.

(૨) અંતઃકરણો

સ્વજન : મોટા, આપે જે સૂર્યમંડળની વાત કરી, ત્યાં અનુભવી નિમિત્તથી જાય અને જેની સાથે સંપર્ક સાધે એને એનો ખ્યાલ આવે ?

શ્રીમોટા : નહિ ખ્યાલ આવે, સાહેબ. સરખે સરખી ભૂમિકાના હોય તો ખ્યાલ આવી જાય. રસ્તામાં આપણે એકબીજાની સાથે ચાલતાં હોઈએ, એકબીજાને ઓળખતાં હોઈએ, તો બહુ બહુ તો બે હાથ જોડીને નમસ્તે કરીએ. ‘કેમ છો ભાઈ ?’ એમ પૂછીએ. એનાથી વધારે પરિચય હોય તો ‘ઘેર બધાં સુખી છે ? બધું ઠીક છે ?’ એમ પૂછીએ છીએ. આ બધો આપણા વહેવારનો-વર્તણૂકનો આધાર સંબંધની ડેપ્થ- (ગાઢતા) ઉપર છે. આપણી બુદ્ધિ સ્વીકારી શકે એવી આ હકીકત છે. એવી રીતે પેલા સામા માણસને ભગવાનની સાથેનો એવો ઊંડો ખરેખરો સંબંધ જાગે અને એવું નિમિત્ત હોય તો એકબીજાને જાણી શકે-ઓળખી શકે, બાકી નહિ ઓળખી શકે.

ઘણા લોકો સવાલ કરે કે ‘આ બધું ઉત્પન્ન શી રીતે થયું ?’ તો એ સવાલ જ અસ્થાને છે, કેમ કે આ બધું ઉત્પન્ન થયું જ નથી. વળી, એમ ને એમ પણ નથી. એનો આરંભ પણ નથી. એની પરિસ્થિતિ જુદા પ્રકારની હતી. એનો ડેવલપમેન્ટ-(વિકાસ) જુદા પ્રકારનો હતો. આ છે એની પહેલાં આવું પણ હતું પછીથી પણ આ બધું રહેશે.

આપણે સમજતાં નથી-આપણા જીવનમાં ફેરફાર એસેન્શ્યલ-(અનિવાર્ય) છે. આ સ્થૂળ પૃથ્વી પરના જીવનમાં આપણે આને રિઆલિટી-(વાસ્તવિકતા) તરીકે સ્વીકારી લઈએ,

તો આપણી બુદ્ધિ સ્વીકારી લે. આ તો એક કાયદો છે. આપણે રોજ ટટ્ટી જઈએ ત્યારે આપણે વિચારતાં નથી કે જવું જ જોઈએ. આ ફેરફાર એ તો એક કાયદો છે. ફેરફાર થવાનો અને થવો જ જોઈએ, એમ કન્વિક્શન-(દૃઢ માન્યતા) થઈ જાય. માત્ર બુદ્ધિ વિચારે છે એટલે કન્વિક્શન નહિ થાય. બુદ્ધિથી કન્વિક્શન થાય છે, એમ આપણે કહીએ ખરાં પણ માત્ર બુદ્ધિથી કન્વિક્શન થયું હોય તો તે પ્રમાણે આપણે વર્તીએ નહિ. આપણાથી તે પ્રમાણે વર્તાય નહિ. કન્વિક્શન થાય ત્યારે જ વર્તાય.

પહેલું બુદ્ધિમાં ઊગે, પછી પ્રાણને ટચ-(સ્પર્શ) થાય, પછી અહમ્ એમાં ભળે. ચિત્ત તો માત્ર ગ્રહણ કરનારી વસ્તુ છે. મન પછીથી એમાં જોડાય, એ વાત સાચી. મનને નોન એન્ટીટી-(અસ્તિત્વ વગરનું) ગણી છે. પાંચ અંતઃકરણોમાંથી આપણે મન ઉપર વિશેષ ભાર આપીએ છીએ. મેં પહેલાં મન ઉપર લખ્યું હતું. ('મનને') પછી મને લાગ્યું કે 'આ વિચાર બરોબર નથી. મન પ્રિડોમિનન્ટ-(મોખરે) નથી. માટે આપણે મનને છોડી દો. સામાન્ય માણસ તરીકે આપણે વિચારીએ તો બુદ્ધિ અને પ્રાણ-આ બે જ તત્ત્વ આપણામાં કામ કરે છે. વિચારવાનું કામ જે કરે છે તે બુદ્ધિ છે. અને જે બધી ક્રિયા થાય છે તે પ્રાણ છે. એ બધું વા છે. કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર, ખાવું, પીવું, ગમા, અણગમા, રાગદ્વેષ-આ બધું પ્રાણતત્ત્વને લીધે છે. સંસારવહેવારમાં બુદ્ધિ કરતાં પ્રાણતત્ત્વ આગળ છે. એટલે આધ્યાત્મિક માર્ગે જવું હશે તો પ્રાણતત્ત્વને મોળું પાડવું પડશે અને બુદ્ધિને મોળી પાડવી પડશે. એ એની મેળે કંઈ મોળાં પડે નહિ. એમનો એ સ્વભાવ નથી કે મોળાં પડે. એમનો સ્વભાવ તો પ્રકૃતિના ગુણધર્મ પ્રમાણે વર્તવાનો

છે. એ એની મેળે વળી શકે નહિ. ઈમ્પોસિબલ-(અશક્ય) ત્યારે એની પર તમે બળજબરી કરશો ? બળજબરી ના કરાય. તો પછી બળજબરી નહિ કરવાની અને સ્વભાવને બદલવાની વાત કરીએ છીએ, એમાં તો કોન્ટ્રાડિક્શન-(પરસ્પર વિરોધ) દેખાય છે ! તો તેમને પોતાને ઉચ્ચ પ્રકારના કોઈ તત્ત્વને માટે મહત્ત્વાકાંક્ષા, ગરજ અને તાલાવેલી લાગવાં જોઈએ. એ લાગે પછી એમાં અભ્યાસ કરતા રહો. અભ્યાસનો કાળ જેમ જેમ વધતો જાય તેમ તેમ આની મદદ મળતી તમને અનુભવાય છે. બુદ્ધિ અને પ્રાણતત્ત્વ એ માત્ર પ્રકૃતિને જ વળગેલાં નથી. એ તો ચેતનતત્ત્વ સાથે પણ છે. ‘ચેતન તો જાણે છે જ નહિ’- એવા જીવનમાં આપણે વર્તીએ છીએ. ચેતનને આપણે ગણકારતાં જ નથી અને કામમાં લેતાં જ નથી. એટલે બુદ્ધિ અને પ્રાણતત્ત્વ એની સાથે વળગેલાં આપણને લાગતાં નથી. ખરી રીતે બુદ્ધિ અને પ્રાણ ચેતનતત્ત્વની સાથે સંકળાયેલાં છે. એટલે આપણે જેમ એના વિશે મનનચિંતવન કરતાં જઈએ છીએ તેમ તેમ બુદ્ધિ અને પ્રાણતત્ત્વ આપણને મદદ કરનારાં થઈ પડે છે. બુદ્ધિ પ્રકૃતિનાં ક્ષેત્રમાં ફોર્વર્ડ-(આગળ પડતું) છે અને ઊર્ધ્વનાં ક્ષેત્રમાં પણ એ ફોર્મોસ્ટ-(મોખરે) છે.

સ્વજન : મોટા, આ જે આપે અહમ્ મોળું પાડવાનું કહ્યું, પણ અહમ્ તો બધાંમાં છે.

શ્રીમોટા : અહમ્ બધાંમાં છે, પણ એ પ્રેરનાર છે. આપણે પ્રકૃતિને માર્ગે જતાં હોઈએ પણ આપણી બુદ્ધિમાં જ્યારે વિવેક જાગે અને એ આપણને કહે કે ‘ધીસ ઈઝ નોટ ધ રાઈટ પાથ’ (આ સાચો માર્ગ નથી) તારો જે આદર્શ છે તે આ છે. આમ, વિવેક આપણને સમજાવે ત્યારે આ અહમ્ એ રસ્તે જાય.

મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ને કેટલાય જન્મોની જે પ્રેક્ટિસ-(અભ્યાસ) પડેલી છે, એ પ્રમાણે જ એ ચાલે. એમાં એમનો દોષ નથી, પણ એને વિવેકથી સમજાય, પણ તટસ્થતા ના હોય તો અહમ્ પેલામાં પાછું ભળી જાય. તટસ્થતા જાગે તો તમે વેગળા રહી શકો. એમાં ભળી નહિ જ શકો. તટસ્થતાથી આગળ સમત્વ છે. સમત્વ જાગે પછી કોઈ જાતનો વાંધો નહિ. પ્રકૃતિનાં ક્ષેત્રમાં પછી ભળી ન જાય એવી સ્થિતિ આવી જાય. શાસ્ત્રમાં તો સમત્વને યોગ કહેલો છે.

સ્વજન : મોટા, સમત્વ એ ચેતનનો અંશ છે ?

શ્રીમોટા : હા, એ ચેતનનો અંશ છે. ચેતન છે તે બધાંમાં ભળેલું છે. કંઈ કશામાં નથી એમ નથી. એનામાં જો સમત્વ ન હોય તો પંચાત થાય. બધાંમાં ભળ્યાં હોવા છતાં નોખા રહેવા માટે સમત્વ એસેન્શ્યલ-(અનિવાર્ય) છે. બધાંમાં ભળેલાં હોવા છતાં, જો સમત્વ ન હોય તો તમે તે તે રૂપ થઈ જાઓ, પણ બધે ભળેલો હોવા છતાં ‘તે’ તે રૂપ નથી થતો. બળદની સાથે ભળેલો હોવા છતાં તે બળદિયો નથી થતો. એ ચેતનતત્ત્વ સંપૂર્ણ તદ્રૂપ થાય છે ત્યારે એના ગુણધર્મને જાણે છે.

સ્વજન : શૂન્યાવસ્થામાં જાઓ ત્યારે આ બધું જતું રહે ?

શ્રીમોટા : શૂન્યાવસ્થામાં એને ખબર નહિ પડે. આ બધું ખરી રીતે દેખાય છે ખરું, પણ આખરે જોઈએ તો બધું શૂન્ય છે. આ જે તે બધું અણુનું બનેલું છે. બહુ સૂક્ષ્મ છે. નરી આંખથી ન જોવાય. શૂન્યાવસ્થામાં જાય ત્યારે બહાર કે અંદર બધે એકરૂપ છે.

તા. ૧૯-૧૦-૧૯૭૪

(૩) ભયની ગ્રંથિ

સ્વજન : મોટા, આ ફીઅર કોમ્પ્લેક્સ-(ભયની ગ્રંથિ)માંથી કેવી રીતે બહાર નીકળાય ?

શ્રીમોટા : જીવનમાં ઘણાં કોમ્પ્લેક્સ-(ગ્રંથિઓ) હોય છે. આ કોમ્પ્લેક્સીસ આપણા જીવનમાં આપણા વિકાસ માટે હરકતકર્તા છે. જીવનમાં આપણને નુકસાનકર્તા છે. આપણને ક્યાંક નડે છે, આપણો વિકાસ રૂંધે છે. એની ખરેખરી ચાનક કોઈ લોકોને લાગેલી હોતી નથી. એમાંનો એક વિષય, આ 'ફીઅર'-(ભય) છે. બીક-ભય એવી હકીકત છે કે આપણને આગળ જ ના જવા દે. ત્યાં ને ત્યાં રહેવા દેતો હોય તોયે સારું છે. આપણને બેકવર્ડ-ઊલટું પાછળ ધકેલે છે. અને આપણા મનને હંમેશાં અસ્થિર રહેવા દે અને કોઈ ઠેકાણે આપણને ચેન પણ ના પડવા દે, તો આપણામાંથી ફીઅર જાય કેમ ? મારા શરીરને અત્યારે દમ છે અને એ દમ મને ડંખે તો એની દવા કરું, સારવાર કરું તોય એ જાય નહિ. બધા પ્રયત્ન કરતાં એ ન જાય તોપણ આનાથી અટવાઈ જઈએ. અને રોકાઈ ન જઈએ અને આપણાં કર્મમાં પરોવાઈ જઈએ. એટલું તો આપણામાં બળ જાગેલું હોવું જોઈએ. ફીઅર એક જાતનો રોગ છે. રોગ કરતાંય ભયંકર ખરાબ છે, પણ એનું આપણને ભાન થવું જોઈએ કે આ ભય મારામાં છે, અને છે એટલું જ નહિ, પણ મને મારા પ્રોગ્રેસમાં-મારા વિકાસમાં આગળ જવામાં નવું કંઈ સાહસ કરવું હોય તો તેમાં હિંમત ઘટાડે છે. નુકસાનનાં જે જે બધાં પાસાંઓ છે, તે બધાં પાસાંઓનો આપણને એકદમ ખ્યાલ આવી જવો જોઈએ. એ ફીઅર આપણને ડંખવી જોઈએ.

આ દુર્ગુણ એવા પ્રકારનો છે કે જેને લીધે મારે ઘણે ઠેકાણે અટવાઈ જવું પડે છે. અટવાઈ જવું પડે છે એટલું જ નહિ પણ ફીઅર ઈઝ રિટાર્ડિંગ અસ-આગળ જવાને બદલે પાછળ ધકેલે છે. તે ઉપરાંત, કોઈ વસ્તુ આપણી સામે આવે, કોઈ પ્રસંગ કે કોઈ કર્મ આવ્યું એનો સાચો ખ્યાલ આપણને ના સૂઝવા દે. ફિયર કોમ્પ્લેક્સ એવો છે કે આપણને સાચી વસ્તુ સૂઝવા ના દે. તે ઉપરાંત, બીજી મુશ્કેલી તો એ છે કે મૂંઝ, સાચું સૂઝવા ના દે, તેનો કંઈ વાંધો નહિ, પણ એને બદલે તદ્દન ઊંધું બતાવે છે. દા.ત., હું પહેલવહેલો સ્મશાનમાં સૂવાનો અભ્યાસ પાડવા ગયો ત્યારે અંધારામાં ઝાડનું ટૂંકું જ હોય તોય 'સાલું ભૂત છે !' એવું દેખાય, પણ હું એ વિચારથી આવરાઈ ના જઉં. બીક લાગે કે 'સાલું બરોબર બેઠું છે ત્યાં.' એ બીકને લીધે માણસ જેવો આકાર દેખાય. ટોચ લઈને એની પાસે જઉં ત્યારે 'ટૂંકું જ છે આ તો, ખોટું બીતા હતા. માણસ તો છે જ નહિ. આ તો ભૂતેય નથી અને પ્રેતેય નથી.' એમ ખાતરી કરું. એવી રીતે એ ફીઅર કોમ્પ્લેક્સ-(ભયની ગ્રંથિ) આપણામાં છે અને જે આપણને નડે છે. અનેક ઠેકાણે આપણા વિકાસને રૂંધે છે. સાચી વસ્તુનું સાચું દર્શન થવા દેતું નથી. આ બધું પ્રત્યક્ષપણે ડંબતું ભાન થાય અને એ ભાન આપણને ડંખે ત્યારે આપણે ઉદ્ધત થઈએ છીએ, જાગ્રત થઈએ છીએ. પછી એ ફીઅરને ટાળવા માટે આપણાથી થાય તેટલા ઉપાયો કરીએ છીએ.

પણ ઉપાયો શું કરવા ? જે જાતની ફીઅર આપણને થતી હોય તે પ્રકારનો-તેનો સામનો કરો. દા.ત., હું, અનુપભાઈથી બીતો હોઉં. બીતો હોઉં તો એની સામે ને સામે જ જઉં. દસ પંદરવાર સામા ગયા તો એ ભય ઓછો થઈ જાય છે. જે

પરત્વે આપણને ફીઅર હોય તેનાથી ભાગો નહિ. એસ્કેપિઝમ- (પલાયનવાદ) એ એને ટાળવાનો સાચો રસ્તો નથી. આપણને અનેક જાતની ફીઅર છે. આ સંસારવહેવારમાં કેટલી જાતની બીક અને ભય છે. એના પ્રકાર ગણાવવા બેસીએ તો ઘણી લાંબી યાદી થાય. દરેકને-કોઈકને અમુક પ્રકારનો ભય હોય, કોઈકને લોકલાજનો પણ ભય હોય. એ ખૂબ મોટો ભય છે. એવા અનેક પ્રકારના ભય છે, એ ભયને ટાળવાને માટે ‘આ એક જાતનો અવગુણ છે, દોષ છે કે જે આપણો વિકાસ થવા દેતો નથી. એ આપણામાં છે,’ તેવું આપણને પહેલું તો ભાન થવું જોઈએ. ભાન થઈને એ ભાન આપણને ડંખવું જોઈએ. જેમ પગમાં કાંટો વાગે તો તે કાંટો કાઢ્યા સિવાય આપણને ચેન પડે નહિ, ત્યારે ‘તેને કાઢો જ કાઢો’ એમ કરીએ ત્યારે જ છૂટકો થાય. એના કરતાં બીજો દાખલો કે દાંતમાં તરણું ભરાઈ જાય. તે તરણાને તમે કાઢો નહિ ત્યાં સુધી ચેન ના પડે. કોઈ પણ દોષ આપણામાં છે, એ દોષના એજિસ્ટન્સ- (અસ્તિત્વ) વિશે અને એ નિવારવાને માટે જ્યાં સુધી એવી ડંખતી સ્થિતિ આપણી થાય નહિ ત્યાં સુધી તમે કે આપણે ઉદ્યત થઈ શકીએ નહિ અને જાગ્રત ન થઈએ. તેમ જ તે વિશેના પ્રયત્ન આપણાથી થાય નહિ.

એકેય માણસ એવો નહિ હોય કે જેને ફીઅર કોમ્પ્લેક્સ ન હોય. દા.ત., કોઈ વેપાર કરતો હોય, કારખાનું ચલાવતો હોય. ‘સાલું આમ થશે, આનું આમ થશે’ એમ ફીઅર તમને અનેક જાતના વિચાર કર્યા કરાવે. જેમાં નિશ્ચિતતા એટલે સર્ટન્ટી હોય તે ફીઅર તોડી નંખાવે. આ એક એવો દોષ છે કે માત્ર આપણને ફીઅર છે તો એટલા ભાગને એણે સિમિત કર્યો એમ ના સમજશો. ફીઅર આગળ વધે છે. એકમાંથી

બીજામાં લઈ જાય અને ક્યાં ને ક્યાં તમને ફીઅર કરાવડાવે. એ ફીઅરનું દર્શન પોતાના એકલામાં જ સિમિત થઈ જતું નથી. એ આગળ વધે છે અને આપણા માનસને દૂષિત કરી દે છે. જે કંઈ કરવાનું હોય એમાં કંઈ ન હોય એવું નિશ્ચિત સ્વરૂપે દર્શન કરાવે. આપણને મનથી બતાવે કે ‘આ વસ્તુ આ જ છે’ ઈનફેક્ટ-(હકીકતરૂપે) એ હોય નહિ, છતાં એટલું બધું નિશ્ચિતપણે બતાવે.

જે બાબતની તમને ફીઅર લાગતી હોય તેનો સામનો કરવો, પણ તે સાથે વિવેક ચૂકવો નહિ. સામનો એવી રીતે કરવો કે જેથી તમને ગેરલાભ ના થાય. જોકે લાભ અને ગેરલાભ સાથે ને સાથે છે. એકબીજાથી છૂટા પડી શકે તેમ છે જ નહિ. એટલે કે તમે એમ ધારો કે હું લાભ જ પામું-ગેરલાભ પામું જ નહિ, એ એમાં શક્યતા જ નથી. પ્રકૃતિના વિષયમાં કદી કાળ શક્ય નથી કે હું લાભ જ પામું અને ગેરલાભ ન પામું. તમે લાભ પામતા હોવ તોપણ તે જ પળે સાથે ને સાથે ગેરલાભ છે જ. આપણને દેખાતો ન હોય તોય ગેરલાભ સાથે ને સાથે છે જ.

ફીઅર કોમ્પ્લેક્સ આપણા મગજ પર નેગેટિવ સાઈડ આણી દે છે. નેગેટિવ સાઈડ ઉપર એટલું મહત્ત્વ અને ઝોક આપી દે છે કે એને લીધે એ ઝોક પ્રમાણે જ આપણે વિચારતાં થઈ જઈએ, કારણ શું કે આપણને એવી તટસ્થતા જાગી નથી. મૂળ કારણ એ છે કે તટસ્થતા જાગી હોય તો તેની સામે બાજુ થઈ શકે.

આપણે એ કન્ફ્લુઝન-(નિર્ણય) પર આવ્યાં કે એના માટે સામનો કરવો જોઈએ. તે સામનો કરવાને માટે આંતરિક બળ જોઈએ. આપણામાં આંતરિક બળ જાગ્યા વિના સામનો થઈ

શકશે નહિ. આંતરિક બળ કેવી રીતે જગાડવું ? એ જગાડવાની જરૂર નથી. એ આપણામાં છે જ. વી મસ્ટ બી કોન્શ્યસ ઓફ ઇટ-(આપણે એના વિશે સચેત થવું જોઈએ) તો આપણે સામનો કરી શકીશું. એ જાતની સમજણ, એ જાતનો નિશ્ચય, મક્કમતા, દૃઢતા આપણામાં જાગેલી હોવી જોઈએ. આ જાતનું આપણામાં બળ છે જ. આપણે ક્યાંયથી લાવવાનું છે નહિ. તે કાંઈ રૂપિયા જેવું નથી કે બેંકમાંના તમારા ખાતામાંથી ઉપાડી લાવો. આ બળ તો તમારામાં રહેલું જ છે. માત્ર નિશ્ચય જાગવો જોઈએ કે ‘આ કોમ્પ્લેક્સની સામે મારે થવું છે.’ નિશ્ચય જાગે એટલે બળ અંદર જ છે. તમારે કાંઈ બહારથી લાવવાની જરૂર નથી. અત્યાર સુધી કામમાં કેમ આવતું ન હતું ? તેનું કારણ એના વિશે આપણે વિચાર જ કર્યો નથી. એને ઉપયોગમાં લીધું નથી. જેમ કોઈ વસ્તુ આપણે બનાવીને બજારમાં વેચવા મૂકીએ. ‘એનું વેચાણ કેમ થાય છે ? કેવું થાય છે ? અને માલ કેવો છે ?’ તેની આપણને ત્યારે ખબર પડે. તેવી રીતે આપણામાં બળ છે. આપણે એનો જ્ઞાનપૂર્વક-સમજપૂર્વક કદી ઉપયોગ કર્યો નથી. એનો ઉપયોગ કર્યો હોય, તો આપણને સમજણ પડે. જેમ આપણું કોઈ સગુંવહાલું હોય કે દિલોજાન દોસ્ત હોય, તો આપણને જ્યારે નાણાંની કોઈ ભીડ પડી હોય અને કહીએ અને મદદ કરે ત્યારે તે ખરો અથવા તો બીજી કોઈ પણ જાતની અડચણ પડી હોય, તે વખતે ખપમાં લાગે તો સમજણ પડે. અંગ્રેજીમાં કહેવત પણ છે કે ‘ફ્રેન્ડ ઈન નીડ-(જરૂરિયાત) ઈઝ એ ફ્રેન્ડ ઈન્ડીડ-(ખરેખર)’ હવે જ્યારે આ કોમ્પ્લેક્સીસ નીકળવાના થાય છે અથવા જ્યારે આપણે એની સામે થઈએ છીએ ત્યારે ખૂબી એ છે કે એનું બળ ઓછું થવાને બદલે વધે

છે. કેટલાક કહેશે કે સામનો કરતાં કરતાં એ તો ઘટે, પણ એમ થતું નથી. એથી ઊલટું એનું બળ વધે છે. તમારામાં ફીઅર હોય એના કરતાં એટલી બધી વધારે લાગે છે ત્યારે તે વખતે આપણે વધારે મદ્દનગી બતાવવાની જરૂર રહે છે. ‘સાલું, હવે આ વકરે છે. વકરે છે એટલે નેગેટિવ સાઈડમાં એક્સ્પાન્ડ-(વિકાસ) થાય છે.’ ત્યારે જ ‘એ નીકળવું જોઈએ’ એવો આપણો પાકો નિશ્ચય છે. એ નિશ્ચયની સાથે આ આપણું આત્મબળ ખીલેલું રહે છે. તે વખતે આપણને મદદ કરે છે. તે બહારથી આવતું નથી, ઉપરથી કાંઈ અવતરતું નથી.

આ લોકો બધાં કહે છે કે ‘અહીં ભગવાનનાં દર્શન થયાં.’ તે ભગવાન બહાર નથી. એ તો આપણી અંદર જ રહેલો છે. એવી રીતે જે એક આંતરિક બળ છે. એક જાતની શક્તિ-એક જાતની સમજણ છે, જે કાંઈ ખૂલવાની કોઈ ચાવી છે, એવું બધું જે કંઈ છે, તે આપણામાં જ છે. અને તે વખતે જેવી આપણી મક્કમતા અને દૃઢતા, તે પ્રમાણમાં એ આપમેળે આપણામાં જાગે છે. કૂદકા મારીને છતું થાય છે અને તે વખતે બરોબર સામનો કરાવડાવે છે. અને આમ સામનો કરાવતાં કરાવતાં કોઈક વખત આપણે ડગી પણ જઈએ છીએ. એવો પાકો નિશ્ચય હોવા છતાં આપણે ડગી જઈએ છીએ. તે વખતે આપણને ત્યાં ટકાવનાર આ બળ જ છે. એથી, ‘ભલેને ગમે તે થાય, અનેકવાર છોને હારીએ’ પણ જે મર્દ માણસ છે તે અનેકવાર હાર ખાતો હોવા છતાં ટકી રહે છે. યુદ્ધ-રણસંગ્રામ એ છોડી દેતો નથી. ખાધા વિના ચાલશે પણ આ વિના નહિ ચાલે. આ તો કાઢવું જ છે, એવો પાકો નિશ્ચય, મરણિયો નિશ્ચય થાય છે ત્યારે તેનામાંથી ખસ્યા વગર રહેતું નથી.

ખૂબી એ છે કે એક જ વસ્તુ, નાની વસ્તુ ફીઅર કોમ્પ્લેક્સને તમે કાઢી શક્યા, એનાથી તમારું જે આંતરિક બળ વધ્યું એ બળ માત્ર સ્ટેટિક-(સ્થિર) નથી. એ તો વિકાસ પામતું છે. ચારે દિશામાં તમારા દરેક કર્મનાં પાસાંમાં-એક એક વિષયમાં તમને ખપમાં લાગે છે. એ કોમ્પ્લેક્સને કાઢવા માટે જબરજસ્ત સામનો કર્યો અને તે પણ જ્ઞાન-સમજણપૂર્વક. એમાંથી જે આપણી આંતરિક શક્તિ ખીલે છે, એ શક્તિ પછી આપણને બીજાં કર્મમાં, બીજાં કર્મનાં પાસાંઓમાં પણ મદદ કરે છે. એટલું જ નહિ પણ બીજાં આવાં જે કોમ્પ્લેક્સીસ છે, તે વિશે તમને સુઝાડે છે. ‘અલ્યા, તેં એક તો કાઢ્યું પણ બીજું આવીને ઊભું. આ પણ એટલું જ નુકસાનકારક છે.’ અનેક કોમ્પ્લેક્સીસનાં આપણને દર્શન કરાવે છે. એટલું જ નહિ પણ જેમાં આપણા એ કોમ્પ્લેક્સથી છૂટા થયા તેનાથી જે આત્મબળ અને નિશ્ચય પ્રગટ્યાં તે હિમાલય પર્વત જેવાં છે. ‘આ કાઢી શક્યા તો આ આવું શી વિસાતમાં છે ? એવો એક નિશ્ચય આપણામાં પ્રગટી જાય છે. તેથી પેલાં બીજાં કોમ્પ્લેક્સીસને પણ ઝપાટાભેર પાર કરી શકીએ છીએ. એમ કરતાં કરતાં જેટલાં કોમ્પ્લેક્સીસ છે, એનાં દર્શન તમને થાય છે અને એમ થાય છે કે એ બધાંની સામે આપણે થઈશું.’

એ બધું ક્યારે થાય કે તમારી સામે એક ધ્યેય હોવું જોઈએ. એ ધ્યેય દઢતાપૂર્વકનું, મક્કમતાપૂર્વકનું, નિશ્ચયપૂર્વકનું, મરણિયા ટેક જેવું હોવું જોઈએ. ‘ગમે તે થાય પણ આ તો કરવું, કરવું ને કરવું જ છે અને કાઢવું જ છે.’ એવો નિશ્ચય પાકો થતો નથી ત્યાં સુધી કંઈ કશું આપણામાંથી જવું અશક્ય

છે. ત્યારે એ કોમ્પ્લેક્સનો સામનો કરવાથી જ જાય. આ સામનો કર્યા સિવાય જો તમે ઘેરાઈ ગયા તો ખલાસ. એ દુર્ગુણની અંદર વધારે ને વધારે સપડાઈ જઈશું કે ભરાઈ જઈશું. તે આપણને વધારે ને વધારે વિકૃત બનાવશે. ફીઅર કે આ બધા અવગુણો કે દોષો જીવનના જે છે, એ માણસને એ સવાલ પરત્વે યોગ્ય રીતે વિચારવા દેતા નથી. એટલું જ નહિ પણ એને પીછેહઠ કરાવે છે. એ જ મોટામાં મોટી ખોટ છે. આપણને આગળનું સાચું સૂઝવા ન દે. વસ્તુસ્થિતિનું પૃથક્કરણ કરીને મૂલ્યાંકન ન કરવા દે. એ તો, ‘મૂઉં છોડી દો!’ તમને આગળ તો વધવા જ ન દે. તો પીછેહઠ કરાવે કે ‘આમાં ફતેહમંદ ન થઈએ તો ? આનું આમ થશે તો ?’ તમને બધા નેગેટિવ વિચાર આવે. માટે, મર્દ થઈને સામનો કરો. જે વસ્તુ તમારી સામે આવી એનો સામનો એવી રીતે કરો. એટલો બધો નિશ્ચય બતાવવો.

‘મોટા, તમે બોલો છો ખરા, પણ સંસારવહેવારમાં એવાં કામો આવે છે કે જે આપણા એકલાથી થતાં હોતાં નથી, પણ કેટલાં બધાં આગળ પાછળ સંકળાયેલાં હોય છે. એવા પ્રશ્નો આવે છે જે પ્રશ્નો તમે બેઠાં બેઠાં બોલો તો શી રીતે સમજણ પડે ?’ ભલે ગમે તેવા પ્રશ્નો હોય ! દા.ત., હું વેપારી છું. હું ફેક્ટરી ચલાવું છું. મારે પૈસાની જરૂર પડી. સાલી, બેંક મને આપતી નથી. ધીરધાર કરનાર કોઈ આપતા નથી. બીજે ક્યાંયથી મળે એમ નથી. પૈસાની જરૂર છે, તો શું કરવું ? તો ઉપાય શી રીતે કરવો ? પણ જો તમે પહેલેથી મર્દાનગીથી સામે થયા હોવ અને મને બધાં એ રીતે ઓળખતા હોય કે

‘માણસ મર્દ છે, ભાઈ ! આ માણસ મર્દ છે. અત્યારે ભલે એ આવા સર્કમ્સ્ટન્સીસ-(સંજોગો)ને લીધે લેવાઈ ગયો હોય, પણ માણસ મર્દ છે !’ કોઈક માણસ તો તમને મદદ કરનાર નીકળશે. જીવનમાં મેં ઘણે ઠેકાણે જોયું છે અને ઇતિહાસમાં પણ વાંચ્યું છે કે મર્દ માણસને અંદરથી કંઈ હિંમત મળ્યા જ કરે છે. એની શ્રદ્ધા કદી તૂટતી નથી. એટલું જ નહિ પણ બહાર સંસારવહેવારમાં કોઈક એવો મળી આવે છે. કોઈક એવો ભાઈબંધ એને તે વખતે ટેકો આપે છે, ટકાવે છે, પણ માત્ર આપણા પોતાનામાં એવી હિંમત અને આત્મબળ પ્રગટેલાં હોવાં જોઈએ. અંતરમાં એ જે બળ જાગે છે એનાથી વિવેક જાગે, તટસ્થતા જાગે. આ બધા ગુણ જાગે છે. હું તો કહું છું કે ‘ભલે લક્ષ્મી રહી. તેની મને ના નથી, પણ તે બધાંય કરતાં આ આંતરિક ગુણોની શક્તિ વિશેષ છે. એ ગુણોને લીધે તમે લક્ષ્મી મેળવો છો.’ ‘ભલે, મોટા, તમે ખાટલામાં બેઠાં બેઠાં રુઆબ માર્યા કરો છો.’ એમ તમે વિચારો ખરા, પણ હું કહું છું કે ‘મારી વાત એટલી બધી સાચી છે કે ગુણને લીધે તમે કમાવ છો. આ સંસારમાં ડફોળ માણસો કમાઈ જાય છે.’ મારે એને જવાબ આપવો છે કે ‘ભાઈ ! તમારી કહેવી વાત સાચી છે, પણ એ માણસ બુકો છે પણ એણે જે પગારદાર માણસો આગળ પાછળ રાખેલા છે, એ બુકા નથી હોતા. એમની અક્કલથી કેટલું કામ થતું હોય છે. જેની આ કોઈને ખબર હોતી નથી.’

તા. ૨૪-૧૦-૧૯૭૪

(૪) ઈંદ્રિયો અને અંતઃકરણ

સ્વજન : ઈંદ્રિયો અને અંતઃકરણ વચ્ચેનો સંબંધ કેવા પ્રકારનો હશે ?

શ્રીમોટા : આપણા જીવનમાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ એ પાંચ ઓબ્જેક્ટ ઓફ સેન્સીસ-(ઈંદ્રિયોના વિષય) છે. એનાથી કર્મ થાય. ઈંદ્રિયો દ્વારા બધું કામ ચાલે. જેમ તારનાં દોરડાં છે, એની મારફતે તાર જાય, એવી રીતે ઈંદ્રિયો દ્વારા આ મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ કામ કરે. પાંચેયનું એક નામ કહીએ તો એને અંતઃકરણ કહે છે. હવે, પાંચેયનાં ફંક્શન-(કાર્ય) જુદાં જુદાં છે.

૧. મનનું-સંકલ્પ, વિકલ્પ, ૨. બુદ્ધિ-પ્રોસ એન્ડ કોન્સ કરે, શંકા કુશંકા, તર્ક વિતર્ક પછી વિચારની પદ્ધતિ, સંસ્કાર દ્વારા કર્મની ચેનલ ગોઠવી આપે, ૩. એને વહન કરનાર ચિત્ત, એ બધા સંસ્કારો ગ્રહણ કરી લે અને ૪. આશા, ઈચ્છા, કામના, તૃષ્ણા, લોલુપતા એ બધું જે છે, સર્વ કાંઈ જ આપણામાં થયા કરે છે, તે બધું પ્રાણમાંથી જાગે. પ્રાણ અને બુદ્ધિ માણસના જીવનમાં પ્રિડોમિનન્ટ-(મોખરે) છે, કારણ કે આશા, ઈચ્છા, કામના, તૃષ્ણા, લોલુપતા, તેના વિના કંઈ કશું છે જ નહિ. બુદ્ધિ પછીથી આવે છે. આપણામાં પહેલું આ જાગે છે. પહેલું તો આ જ મોખરે રહે છે અને બુદ્ધિ એની સાથે રહે છે. કદીક બુદ્ધિ વિવેક કરી આપે છે ખરી. સારુંનરસું કયું છે, એનો વિવેક કરી આપે છે, પણ આગળ-મોખરે પ્રાણ રહે છે.

પ્રાણતત્ત્વ બહુ જરૂરનું છે. એટલે પ્રાણની વિશુદ્ધિ થયા કરે એ મુખ્ય. એ વિશુદ્ધ થાય તો જીવન શુદ્ધ થાય. તે સિવાય

નહિ થાય. પ્રાણની વિશુદ્ધિ શી રીતે થાય ? તો કહે, જીવનમાં આશા, ઈચ્છા, કામના, લોલુપતા-નિમ્ન પ્રકારનાં વલણો છે. એને બદલે ઊર્ધ્વગામી ટેન્ડન્સી-(વલણ) થાય. માટે પરમાર્થી થવું, પરોપકાર કરવો, પારકાંના ભલામાં રાજી થવું. આ સામાન્ય છે. એનાથી આગળ ઊર્ધ્વદશામાં-ચેતનને અનુભવવાની સદ્વૃત્તિ જાગવી કે ઊર્ધ્વ પ્રકારની ભાવના પ્રગટે એ પણ પ્રાણનું જ કામ છે. પ્રાણ એ નિમ્ન પ્રકારમાં છે અને ઊર્ધ્વ પ્રકારમાં છે. બુદ્ધિનું પણ એમ જ છે.

પ્રાણની ઊર્ધ્વદશા-ઊર્ધ્વકક્ષા ક્યારે થાય છે ? સતત અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય વડે. વૈરાગ્ય એટલે કે ‘આ બધું જગત મિથ્યા છે. સંસાર મિથ્યા છે’ એવો અર્થ નથી કરતો, પણ નિરાસક્તિ, નિરાગ્રહ, નિર્ભમત્વ, નિર્લોભ, નિરહંકાર બધાંનો સમટોટલ-(કુલ સરવાળો) એટલે વૈરાગ્ય.

સ્વજન : એટલે અહમ્ ઓછું થવું જોઈએ ?

શ્રીમોટા : અહમ્ રહે ખરું, પણ એ સેન્ક્રટિકાઈડ અહમ્-(સાત્ત્વિક અહમ્) થઈ જાય. જીવદશાનો અહમ્ છે તેમાં ‘હું’પણું આવ્યા કરે છે. જીવદશામાં ‘હું’પણું આવે અને આમાં ‘હું’પણું ન આવે. ‘મારો ભગવાન છે’, એ જાતની ભાવના રહે. એટલે પ્રાણમાં બે ગતિ : નિમ્નગતિ અને ઊર્ધ્વગતિ. ઊર્ધ્વગતિ ક્યારે થાય ? સતત અભ્યાસમાં આ બધાં કરણ કામ લાગે છે-મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ ગતિ આપે છે. અહમ્ને પોતાને કોઈ ડિસિઝન-(નિર્ણય) નથી. એવું મનને કોઈ જાતનું ડિસિઝન નથી. ડિસિઝન હોય તો બુદ્ધિને જ છે. પ્રાણને લીધે કરવાપણું છે અને ડિસિઝન આપવાપણું બુદ્ધિનું ક્ષેત્ર છે.

એ બુદ્ધિનું ક્ષેત્ર ઊર્ધ્વદશામાં ક્યારે લાગે ? એ પ્રકારનો એનો અભ્યાસ થાય, જ્યારે વધારે ને વધારે મનનચિંતવન રહે છે ત્યારે બુદ્ધિ ઊર્ધ્વ પ્રકારની થયા કરે છે. ત્યારે મન પણ એ પ્રકારનું થાય. જ્યારે ઊર્ધ્વ પ્રકારનો પહેલો સ્પર્શ બુદ્ધિને લાગે છે, બુદ્ધિને સ્પર્શ લાગે તો જ પ્રાણ એ પ્રકારનો થઈ શકે છે. આટલો ફરક છે. નિમ્નકક્ષામાં બુદ્ધિનો પહેલો સ્પર્શ થાય એટલે ઈન્ટેલેક્ચ્યુઅલ ગ્રાસ્પ-(બૌદ્ધિક સ્વીકાર) આવે છે. આપણને એનું જ્ઞાન એસેન્શ્યલ-(અનિવાર્ય) લાગે કે ‘આ જ ખરું છે, બીજું બધું ખરું નથી. રિઆલિટી આ જ છે’ એનું ભાન બુદ્ધિને થાય છે, પછી એમાં પ્રાણ ભેગો થાય છે.

(પ) મૂર્તિની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા

સ્વજન : (જ્યોતિબહેન) મોટા ! મૂર્તિની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરવાનું કહે છે. એટલે શું ?

શ્રીમોટા : પ્રાણપ્રતિષ્ઠા એટલે કોઈ મૂર્તિ હોય, એને પૂજા માટે રાખવાની હોય તો એમ ને એમ ન રખાય. એની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરવી જોઈએ. એમાં ચૈતન્યનો આવિષ્કાર થાય. તે વિના મૂર્તિની પૂજા નકામી. એટલે અસલના વખતમાં ઋષિમુનિઓ, જ્ઞાની પુરુષો હતા, તેઓ યજ્ઞ દ્વારા, મંત્રોચ્ચાર અને આહુતિ આપીને એ શક્તિનું આહ્વાન કરીને ચેતનની શક્તિને મૂર્તિના હૃદયમાં પ્રવેશવાનું કરાવે, એને પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કહેતા. અત્યારે પણ પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરે ત્યારે યજ્ઞ થાય ખરો. શુકલ અને બધા લોકો યજ્ઞ કરાવે અને પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરે, પણ એ યજ્ઞ કરાવનાર સામાન્ય માણસો. આશા, ઈચ્છા, લોલુપતાવાળા લોકોથી મૂર્તિમાં શક્તિ પ્રવેશી ના શકે. ઋષિમુનિઓ જે કરતા તેમનાથી થઈ શકે.

હાલ પણ એવી મૂર્તિઓ છે કે જે પ્રાણપ્રતિષ્ઠાવાળી છે. હું મૂર્તિમાં માનતો નહિ. હું મંદિરમાં જતો નહિ, પણ બાલાજીમાં મને અનુભવ થયો હતો. કન્યાકુમારીમાં કન્યાકુમારીની મૂર્તિ આગળ તમારાં જેવાં બૈરાંનો વેશ પહેરીને ગયો હતો. સાડલો, ચણિયો, કબજો બધું પહેરીને ગયેલો. ડાકોરમાં રણછોડરાયમાં પણ એવું દૈવત છે. એટલે અસલની મૂર્તિની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા આવા લોકોએ કરેલી. તિરુપતિ બાલાજીમાં શંકરાચાર્યે કરેલી. દ્વારકાના મંદિરમાં હું ગયો હતો ખરો, પણ મને અનુભવ ન થયો. મેં સંકલ્પ પણ કરેલો કે ‘આમાં દૈવત

હોય-ગૂઢ ઘુપાયેલું હોય એનો મને અનુભવ થજો, પણ કંઈ થયેલું નહિ. મેં એકાગ્રતાપૂર્વક ધ્યાન પણ કરેલું, પણ દ્વારકામાં મને અનુભવ નહિ થયેલો.’

તિરુપતિ બાલાજીમાં તો અઢી કલાક સુધી ભાવસમાધિ રહેલી. નારાયણસ્વામી મને લઈ ગયેલા. હું મદ્રાસમાં રહેતો ત્યારે એ આવ્યા હતા.

મેં કહેલું કે ‘એક ઠેકાણે આપણે બે નહિ સારા. આપણે બીજે ઠેકાણે જઈએ.’ તેમ છતાં એમણે મોટર મોકલીને મને બોલાવી મંગાવ્યો. ‘મોટા, ચાલો તિરુપતિ જાના હૈ.’ મેં કહ્યું, ‘ભગવાન મંદિરમાં થોડો વસે છે ? બધે જ છે. પછી આપણે મંદિરમાં શા માટે જવાનું ?’ ‘આપણે જો જઈએ તો સંસારી લોકો જશે. પદાર્થપાઠ તરીકે આપણે જવું જોઈએ.’ જ્યારે આ લોકો જાય ત્યારે દસપંદર મોટરો તો એની જોડે હોય જ. પંદર મોટરોના કાફલા સાથે અમે ગયા. હું તો મારા નિયમ પ્રમાણે દસ વાગ્યે તો જમી લઉં. મેં જમી લીધું પછી હું તો સૂતો. શેઠિયા લોકો વાત કરે, ‘આપણે કઈ ટિકિટ લઈએ ? હજારની લઈએ.’ ‘હજારની નહિ, પાંચસોની લો, એટલે બરાબર થઈ જશે.’ આ સાંભળીને હું તો ઊભો થઈ ગયો. ‘મારી ટિકિટ લેશો નહિ, ભાઈ ! હું પૈસા આપીને ભગવાનનાં દર્શન કરવાં અહીં આવ્યો નથી. હું તો લાઈનમાં ઊભો રહીશ, જ્યારે દર્શન થાય ત્યારે ખરાં. લાઈનમાં નહિ ઊભો રહું તોય મારે જરૂર નથી. અહીં આવ્યો છું એટલે વેગળેથી દર્શન કરી લઈશ. ના આવ્યો હોત તો જરૂર નહિ.’ એટલે નારાયણ કહે કે ‘મોટા ! આ લોકોને બિચારાને ખોટી થવું પડે. શેઠિયા લોકોને ઊભા

રહેવું પાલવે નહિ.’ ‘તપ કર્યા વગર ચાલે નહિ. આવ્યા છો શું કરવા ?’ પછી મેં કહ્યું, ‘એમ કરો, આપણે ભજન ગાતાં ગાતાં ચાલો. કોઈની મગદૂર નથી કે આપણને રોકી શકે. ભજન કરતાં કરતાં આપણે જઈશું. પૈસા ખર્ચ નહિ થાય અને આપણને મસ્તી પ્રગટશે.’ એટલે ભજન કરતાં કરતાં ગયા અને છેક મૂર્તિની પાસે જઈને ઊભા રહ્યા. મને અને એમને (નારાયણ સ્વામી) બંનેને ભાવસમાધિ થઈ ગયેલી. મંદિરના ઇતિહાસમાં તે દિવસે તિરુપતિ બાલાજીનું મંદિર મોડામાં મોડું બંધ થયું. અમને જમાડ્યા અને પ્રસાદ આપ્યો. અમારી સાથે ઘેર લઈ જવા પણ પ્રસાદ આપ્યો. અમે રહ્યા ત્યાં સુધી પ્રસાદ ખાધેલો.

મને તિરુપતિમાં આવો અનુભવ થયેલો. બીજું કન્યા-કુમારીમાં અને ડાકોરમાં-રણછોડજીમાં. બીજા કોઈ મંદિરમાં હું ગયો નથી.

પ્રાણપ્રતિષ્ઠાનો હેતુ ચેતનનો પ્રવેશ મૂર્તિમાં કરાવવો. બધાં દર્શન કરી શકે અને ભક્તિ પ્રગટી હોય ત્યારે લાભ મળે, કારણ કે દર્શન કરતી વખતે મન જો કંઈ બીજા વિચાર કરતું હોય તો કશું નહિ. તમારું મન મૂર્તિમાં ન હોય, પણ જો તમારું મન એવી ભાવના વિશે એકાગ્ર હોય તો આપણને લાભ છે, પણ પ્રિકન્ડિશન-(પૂર્વશરત) કે એકાગ્રતા જોઈએ.

સ્વજન : મોટા, આ પ્રાણતત્ત્વ છે, તેનો અને શક્તિનો કંઈ સંબંધ ખરો ?

શ્રીમોટા : પ્રાણને લીધે શક્તિ છે. બુદ્ધિને અને શક્તિને મેળ નથી. બુદ્ધિને લીધે શક્તિ છે એમ નહિ, પણ પ્રાણને લીધે શક્તિ છે. ભાવ પણ પ્રાણને લીધે જ છે. ભાવમાં બુદ્ધિનું તત્ત્વ નથી. ભાવમાં એકલું પ્રાણતત્ત્વ છે. શક્તિમાં પણ પ્રાણતત્ત્વ છે.

સ્વજન : જ્યારે ભક્તિ જાગે ત્યારે એમાં પ્રાણતત્ત્વ મોખરે હોય અને જ્ઞાનમાં બુદ્ધિ મોખરે ?

શ્રીમોટા : યોગમાં બધું ભેગું.

સ્વજન : તાંત્રિક વિદ્યામાં તો એ લોકો છે, તે પ્રાણતત્ત્વનો ઉપયોગ વધારે કરે છે !

શ્રીમોટા : 'તંત્ર' એ બહુ સરળ છે. બહુ થોડા કાળમાં પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, પણ એમાં બુદ્ધિની બહુ જરૂર. મનની શુદ્ધિ, બુદ્ધિની શુદ્ધિ, ચિત્ત-પ્રાણની શુદ્ધિ, અહમ્ની શુદ્ધિ.

સ્વજન : મોટા, જ્યારે તંત્રવિદ્યા પ્રચલિત હશે ત્યારે પહેલાં શુદ્ધિ થતી હશે, પછી તંત્રમાં પ્રવેશે ?

શ્રીમોટા : આજે આપણા દેશમાં તંત્ર માત્ર બીજરૂપે છે. સધર્ન-(દક્ષિણ) હિંદુસ્તાનમાં જ એનું ડેવલપમેન્ટ-(વિકાસ) થયેલું.

સ્વજન : તંત્રવિદ્યા વેદના સમય પછી થઈ હશે નહિ ?

શ્રીમોટા : હા, વેદોના સમય પછી. ઋગ્વેદમાં એનું થોડું બીજ છે ખરું. મેં કંઈ વેદ બેદ વાંચ્યા નથી, પણ જે ભાઈએ ઋગ્વેદનો ગુજરાતીમાં અનુવાદ કરેલો, તે ભાઈ આવેલા અને તેમની સાથે વાત કરતાં મેં જાણેલું. ઋગ્વેદના કાળ પછી એ ખીલી છે.

સ્વજન : (જ્યોતિબહેન) પછી મોટા, તિબેટમાં એ હોય છે ખરી ?

શ્રીમોટા : અત્યારે તો ચીને બધું બગાડી નાખ્યું. હિંદમાં આવી ગયેલા છે. બધા જ સાધુઓ કંઈ જાણકાર નહિ હોય. કોઈક એવો જાણકાર હશે ખરો. ત્યાં તો હવે કોઈ નહિ હોય.

હું ખાસ એટલા માટે જ ૧૯૩૪ની સાલમાં હિમાલય ગયેલો. 'હિમાલયમાં બધા અનુભવી પુરુષો બહુ જ છે. ચાલો, આપણે એવા પુરુષોનાં દર્શન તો કરીએ.' એ જ હેતુથી હું ગયેલો, પણ મને બે કે ત્રણનો જ અનુભવ થયો. કેટલા ૨૦૦-૨૦૦ કે ૨૫૦-૨૫૦ વર્ષના માણસો છે, એમ લોકો કહેતા. મારા તો માન્યામાં નથી આવતું. નંદુભાઈ એક સ્વામીની ચોપડી લાવેલા. એમના ગુરુનું કંઈ એવું બતાવેલું. મને કંઈ સાચું નથી લાગતું. તંત્રમાં એવું છે ખરું. તંત્રમાં શરીર ઘણા લાંબા સમય સુધી ટકી શકે છે, એ હકીકતની વાત છે. એનામાં ૬૦૦-૭૦૦ વર્ષો સુધી જીવી શકે.

(૬) મુશ્કેલીઓનું કારણ

સ્વજન : મોટા, જે કાંઈ મુશ્કેલીઓ આવે, તે આપણામાં કંઈ ત્રુટિ હોય તેને લીધે જ આવે ?

શ્રીમોટા : ત્રુટિઓને લીધે આવે નહિ, પણ ક્ષતિઓને લીધે મુશ્કેલીઓ વધે. જે મુશ્કેલી આવે છે, એ તો પાર્ટ ઓફ લાઈફ છે. લાઈફમાં જેમ સુખદુઃખ શરીરના જીવનની સાથે સંકળાયેલું છે, તેમ જીવનને જો આપણે સ્વીકારી લઈએ તો આ પણ આપણે સ્વીકારી લેવું પડે. આપણા એ જાતના સંસ્કારો છે ખરા, પણ એ મુશ્કેલી આવે તો કેવી રીતે સ્વીકારવી અને કેવી રીતે તે વખતે આપણે વર્તમાન સ્થિતિમાં રહેવું, તે આપણા હાથની વાત છે. એટલે મુશ્કેલી આવે તો એનો ઉપાય કરીને એને નિવારવાનો પ્રયત્ન કરીએ. અને ન નિવારી શકાય તો પછી આપણે જેટલું પ્રેમથી એ ગાળામાં રહી શકાય તેટલું રહેવું અને એ મુશ્કેલીનાં આવરણોથી આવરાઈ ન જઈએ. એને માટે આપણે સાબદા રહીએ. એ થઈ શકે. જીવનમાં મુશ્કેલી આવે જ નહિ, એ કદી કાળે નહિ બને. મુશ્કેલી આવવાની ખરી જ.

આ શરીર આજે છે, પહેલાં હતું અને હવે પછી પણ હશે. ત્યારે એ પહેલાં જે હતું ત્યારે એવા પ્રકારના જે સંસ્કારો પડેલા તે ઉદય વર્તમાન થાય ત્યારે મુશ્કેલી આવે. ખરી રીતે જોતાં ઈટ્સ એ પાર્ટ ઓફ ગેઈમ. ‘સુખદુઃખ ઘટ સાથે રે ઘડિયાં...’ નરસિંહ મહેતાએ ગાયું છે કે ‘ટાળ્યાં તે કોઈનાં નવ ટળે...’ તેવી રીતે મુશ્કેલી, દુઃખ, ગૂંચ, પ્રશ્નો, કોયડાઓ

આ બધું જ આપણા જીવનની સાથે સંકળાયેલું જ છે. માત્ર સંસારી માણસોને જ આવું થાય છે એવું કાંઈ નહિ. અનુભવીને, જ્ઞાની માણસોને પણ મુશ્કેલી અને આવું બધું જ આવે છે. એને મુશ્કેલી આવે છે ત્યારે એ લોકો મુશ્કેલીને મુશ્કેલી તરીકે ગણતા નથી. મુશ્કેલીનો જુદી રીતે સ્વીકાર કરે છે. તે વખતે પોતાના જ આંતરિક ભાવને તે ઘણો વધારી દે. પછી મુશ્કેલી મુશ્કેલી તરીકે રહેતી નથી. એ લોકો એમ સમજે છે કે મારે અને મારા ભગવાનની વચ્ચે આ જે મારો ભાવ છે, એ ભાવનું કમીપણું છે. એને બઢાવવાને માટે, એને સતેજ કરવાને માટે દીવાની વાટને જેમ સંકોરીએ તેવી રીતે એ વાટને સંકોરવા માટે આ એક તક છે. એ રીતે તેને સ્વીકારે છે. સંસારી માણસ હાયવોય-(અફસોસ)થી કંટાળીને ત્રાસીને સ્વીકારે છે. તેથી એ વધે છે.

પરિણામે દુઃખને બેવડાવે છે. એટલે ઉમળકાથી એનો જેટલો સ્વીકાર થાય અને મુશ્કેલીને નિવારવા માટેના જે ઉપાયો હોય, તે બુદ્ધિપૂર્વક યોજાય અથવા તો લેવાય ત્યારે વિશેષ ને વિશેષ આનંદમાં રહી શકાય. એવી રીતે પ્રકૃતિના જીવનમાં-જીવદશામાં પણ મુશ્કેલીને સ્વીકારાય તો મુશ્કેલી એને બહુ આપદારૂપ ના થઈ પડે, દુઃખદાયક ના થઈ પડે, પીડાકારક ના થઈ પડે. ઊલટું તે વખતે આત્મશક્તિ બઢાવવા માટેની તક છે, એમ જાણવાથી તટસ્થતા જાળવી શકાય છે અને એ શીખવાનો મોટામાં મોટો પદાર્થપાઠ આપણને મળે છે. એટલે કઈ રીતે આપણે વસ્તુને સ્વીકારીએ છીએ તેની ઉપર બહુ

મોટો આધાર છે. ‘હશે જેવું આપણું કર્મ છે, જેવું આપણું નસીબ’, એ બધા રસ્તા સાચા નથી. એ તો બધા ઊલટા નેગેટિવ છે. એ આપણે નમી પડ્યાંનાં કે કાયરતાનાં લક્ષણ છે.

તા. ૨૪-૧૦-૧૯૭૪

(આજના સત્સંગ દરમિયાન શ્રીમોટાની તબિયત ઘણી જ ખરાબ હતી. દવાની આડઅસરને લીધે સ્મૃતિ પણ ચાલી જતી હતી.)

(૭) ધ્યેય અને બુદ્ધિ

શ્રીમોટા : ધ્યેય નિશ્ચિત હોવું જોઈએ. એટલું બધું નિશ્ચિત કે કંઈ કશામાં આપણો જીવ જાય નહિ અને ધ્યેય સિવાયનું બીજું કંઈ કામ કરતા હોઈએ તે ગૌણ રીતે હોય. એ વખતે આપણું ધ્યેય મનમાં જ રહે. તો કહે કે ‘તે બને નહિ. શી રીતે બને ?’ જેમ આપણી પાસે પાંચ-દસ-પંદર હજાર રૂપિયાની થોકડી હોય. ઘરાક આવતાં વાતચીત કરતાં કરતાં ભૂલી ગયા અને પેલી રૂપિયાની થોકડી આપણે કોઈક ઠેકાણે ભૂલી ગયા. એનું અસ્તિત્વ જ નથી એવું માનવા લાગ્યા. ત્યાર પછી પેલો ખ્યાલ આવ્યો કે પેલી રૂપિયાની થોકડી આપણા હાથમાં હતી તે ક્યાં મૂકી ? ક્યાંય સુધી જડી નહિ. મન એમાં ને એમાં રહ્યું. આપણું મન પેલી થોકડી વિશે જ વિચારે છે.

આ દાખલો એટલા માટે આપ્યો કે આગળ પાછળ જે કામ આવ્યું તે કર્યાં કર્યું. મન તો પેલામાં જ રહ્યું. આવી રીતે આ કિસ્સાથી આપણને સમજાય છે કે એકમાં જ મન રહે અને બીજું કામ આવે તે આપણે કર્યાં કરીએ છીએ, કારણ કે રૂપિયા આપણા હોય અને જાય. આડે ઠેકાણે મુકાઈ ગયા હોય. એટલે મન એમાં જ રહે. આ ધ્યેય નિરાકાર છે. આ નિરાકાર સાથે મન જોડાયેલું રહે, તે બહુ અઘરું છે, પણ ‘આ જ કરવું છે.’ એવી જેને લગની લાગી છે, તેવાનું જ આ કામ છે. બાકીનાંનું કામ નથી. જેને લગની નથી તેનું આ માર્ગમાં કામ નથી. અને જેને લગની લાગે છે, તે લગનીનો સ્વભાવ જ તેની પાછળ પડે. આડાઅવળા સંસારનાં બીજાં કામમાં તેનું ચિત્ત જાય જ નહિ. તો કોઈ પ્રશ્ન પૂછે કે ‘આ સંતમહાત્મા થયા તે ઘણા

આડાઅવળા ફરે છે’, તો એનો જવાબ એ છે કે ‘તે પોતાનામાં સ્થિર થઈ ચૂકેલા છે. પોતાનામાં એકપણે રહીને અનેકમાં રહે છે. તે અનુભવ તેને થઈ ચૂકેલો છે. એટલે એમ કરે છે. તમે તે જાણતા નથી. એકમાં તે સ્થિત થઈ ચૂકેલો છે. એકમાં એ સ્થિત થઈ ગયેલો માણસ ગમે તે કર્મ કરતો હોય, તો તેને કોઈ બંધન નથી, કારણ કે તે સાથે ને સાથે જ છે. અને જે કરતો હોય તે કર્મ પણ પરોપકારને માટે જ છે. બીજો કોઈ હેતુ નથી. પ્રકૃતિનો કે ‘જીવ’નો કોઈ હેતુ નથી. જ્યારે બીજા કોઈ માણસો એવું કામ કરતા હોય, તો તે દોષને પાત્ર છે. ભલે એ સાધક હોય કે ભગવાનને માર્ગે જનાર હોય, પણ એનું દિલ હજુ ભગવાનને માર્ગે એકાકાર વૉલ્કેનિક- (જ્વાળામુખી જેવું) થયું નથી. એ થયું હોય તો માત્ર એ જ વિચાર આવે. એનાથી વિરુદ્ધનાં કોઈ પણ કર્મ તરફ એની દષ્ટિ જાય નહિ. ઈમ્પોસિબલ-(અશક્ય), કારણ કે સતત પેલી જ ધૂન લાગી હોય. એકાકાર થયેલી ધૂન હોય. એને ઊંઘમાં પણ આ જ જાતનાં સ્વપ્ન આવે. ‘મોટા, તમેય શું નકામી વાત કરો છો?’ એમ કોઈકને થાય. હું નકામી વાત નથી કરતો. મારા જીવનમાં અનુભવેલું છે. મને સ્વપ્ન આવતાં. મારા ગુરુમહારાજ સાથે સંકળાયેલો. પાસે જઈ શકું તેવી શક્તિ નહિ. મારી પાસે પૈસા નહિ. રોજ સ્મરણ કરું. રોજ પ્રાર્થના કરું, રોજ એને મારી આંખો સામે રાખું, એમ બધું કરું. તેમાં સાતત્ય નહિ-કન્ટિન્યુઈટી રહેતી ન હતી. પણ આ બધું ચાલે ખરું. રાતે મને સ્વપ્ન આવે કે ‘તું આ કર, તે કર, ફલાણું કર.’ પણ સ્વપ્ન એટલે તો મિથ્યા એમ આપણે સમજેલ.

આપણે લક્ષ નહિ આપેલું. પછી મને થયું કે આ મેં ખોટું કર્યું, પણ થઈ ગયા પછી શું થાય ? પછીથી મેં એ પ્રમાણે કરવાને લક્ષ આપવા માંડેલું.

આપણને ધૂન, લગની લાગે છે. ત્યારે એ લગની આપણને અનેક રીતે શીખવે છે. એ ધૂન, લગની એવી છે કે તમને દરેક રીતે શીખવે છે, કોઈક માણસ સામે મળતો હોય, તમે કંઈ કામ માટે જતા હોવ. એ કામનો ઉકેલ તમને સામાવાળા સાથે વાત કરતાં કરતાં મળી જાય. મારા જીવનમાં આવા ચાર પાંચ પ્રસંગ બનેલા છે. આમ, અનેક રીતે એ લગની આપણને શીખવે છે, કારણ કે લગની એ મોસ્ટ એબ્સ્ટ્રેક્ટ-(અમૂર્ત) છે, તેમ એ સર્વત્ર પ્રસરેલી છે. એ એક ઠેકાણે પુરાઈને નથી બેસી રહેતી.

હું સમજું છું તે મારી સમજણ છે, તે હું કહું છું. મેં કંઈ શાસ્ત્ર બાસ્ત્ર વાંચ્યાં નથી. બુદ્ધિ સ્વીકારી શકે તેવી હું વાત કરું છું. તેમાં કોઈ તર્કદોષ આવે તો જરૂર મને કહેવું, કારણ કે જો તર્કની સાથે સુમેળ ના હોય અને બુદ્ધિથી એ વાત પૂરેપૂરી ગળે ના ઊતરે તો ખચકો પડે, તો એ બુદ્ધિ આપણને બરાબર કામ નહિ આપે. બુદ્ધિને હંમેશાં સંતોષવી. આ માર્ગે જવું છે, તેણે બુદ્ધિને સંતોષવી પડે. ધારો કે બુદ્ધિ તો બીજા વિચાર કરે તો એને કહેવું કે ‘તું બીજા વિચાર કરે તે બરોબર નથી. આ કામ આપણે કરવાનું છે, તે તું જાણે છે કે નહિ ? તો આ કામ કરવાને માટે તું આ વિચાર કરે છે તો શું થશે ? તો પછી આ બધું શા માટે ?’ એમ બુદ્ધિને પણ સમજાવવું પડે છે. બુદ્ધિનો વિરોધ કરીને આપણે કશું પામી નહિ શકીએ. આમાં આપણે કૉમ્પ્રોમાઈઝ-(સમાધાન)નો માર્ગ સ્વીકારવો

પડશે. બધાં સમાધાન ઊર્ધ્વ પરત્વે લઈ જવાને માટે સમજાવવાં પડશે.

જ્યારે તટસ્થતા પ્રગટે છે, એમાં બુદ્ધિની મદદ આપણે લેવી પડે છે. બુદ્ધિ ખીલે છે પણ ખરી. તર્ક, દલીલ, શંકા એ બધા બુદ્ધિના વિષયો છે, પણ એ એની સાથે એકાકાર થયેલા નથી. એટલે એ વિરોધ કરે છે. એ વિરોધ કરે છે, તે બુદ્ધિનું પોતાનું જ અંગ છે. આપણું પોતાનું જ અંગ હોય છે, તે આપણો વિરોધ કરે છે. તે આપણને કબૂલ થાય તેવી હકીકત છે. તેવી રીતે આ તર્ક, દલીલ, શંકા, કુશંકા, બુદ્ધિનાં અંગો- તે વખતે વધારે ને વધારે ખીલે છે. અને વધારે ખીલીને તે અવરોધકર્તા બને છે. તેથી, તટસ્થતાને અવરોધકર્તા બને છે. ત્યારે પેલી તટસ્થતા ખંડિત થાય છે, પણ તટસ્થતા એ એવું એક બળ છે કે તે માત્ર છાનુંમાનું બેસી રહે તેવું નથી. તે માત્ર જોયા જ કરે છે તેવું નથી. તટસ્થતા પર જ્યારે હુમલો આવે છે ત્યારે એ જાગ્રત થાય છે. ત્યારે એ તટસ્થતા પણ જાગે છે. ‘તટસ્થતા’ કહ્યું ત્યારે તેનામાં બુદ્ધિ નથી હોતી એવું નથી. જે તે બધું હોય છે-મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ તેને છે ખરાં, પણ બધાં ઠરેલાં છે.

આ જે પ્રશ્ન આપણે ચર્ચાએ છીએ તે બુદ્ધિ વિશે છે. ખીલે છે ત્યારે શંકા, કુશંકા, દલીલ વધારે એક્ટિવ-(કાર્યક્ષમ) બની પોતાનો ભાગ ભજવે છે. અને ભજવે ત્યારે ઊંધું ઊંધું સુઝાડે. સવારે બે ગોળીઓ લઉં છું એટલે આ બધું એકદમ મને યાદ નથી આવતું. ભાન બરાબર નથી રહેતું. ‘રામ’નું નામ (રામભાઈ પટેલ) યાદ આવે, પણ ‘મગનલાલ’ કહી

દઉં. ભગવાનનું નામ છે એટલે યાદ આવે, પણ ગડમથલ થઈ જાય. તો આ રીતે તર્ક વિતર્ક, અવિવેક, દલીલ, શંકા, કુશંકા આ બધાંને ગાંડપણ વ્યાપે છે. એટલે એ જે પેલાનો (તટસ્થતાનો) વિષય છે, તેમાં બુદ્ધિ મદદ કરવા ગઈ છે, તેનો વિરોધ કરે છે. આ બુદ્ધિને ઉશ્કેરીને આ બધાં વિરોધ કરે છે. ત્યારે તટસ્થતાને બહુ પંચાત પડે છે. બીજાં બધાંને સમજાવવાં બહુ સહેલાં છે. મન છે, પ્રાણ છે, અહમ્ છે-આ બધાંને સમજાવવાં સહેલાં છે, પણ બુદ્ધિને રૈશનલી-(તાર્કિક રીતે) સમજાવવી બહુ અઘરી છે. તે ઘડીભર માનશે. પાછી ઝાણો મારશે. ‘ના, ના, આ બરાબર નથી.’

એક વખત એ કન્વિન્સ-(ખાતરી) થઈ હોય કે આ બરાબર છે, તોપણ પાછો ફરીથી ઝાણો મારે છે. આવું બુદ્ધિનું કામ છે.

આવા ઊથલા મારે ત્યારે તેને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે. અને પાછી સમજી પણ જાય છે, કારણ કે બુદ્ધિ પોતે સમજી છે અને જે તર્ક દલીલ સામું કરે તેને તે સમજી શકે તેમ છે. પોતાનું ખોટું હોય તેને પણ સમજી શકે તેમ છે. જોકે તેનાથી મૂકી દેવાતું નથી, પણ તે સમજી શકે તે વાત પણ સાચી. એ સમજી શકે છે. ‘આ મારી વાત બરાબર નથી’ તેમ સમજી જાય છે.

આ ઊર્ધ્વક્ષેત્રમાં જવા માટે વધારેમાં વધારે મદદગાર મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણમાંથી જો કોઈ હોય તો તે બુદ્ધિ છે. એટલે બુદ્ધિને મહારવાને માટે તટસ્થતા બહુ મદદ કરે છે. જો તે અવળી ચાલે તો તેને પકડી સમજાવીએ-યોગ્યતાપૂર્વક,

વિવેકપૂર્વક એનાં સાધનો સાથે એને સમજાવીએ, તો સમજે અને સીધે માર્ગે ચાલે. ઘણા ઊથલા ખાધા પછી બુદ્ધિ યોગ્ય પ્રકારની થાય છે. આ દેવ-અસુરનું જે યુદ્ધ છે, એ આ તટસ્થતાનાં ક્ષેત્રમાં પૂર્ણ થવા જઈએ છીએ ત્યારે ખેલાય છે. આ યુદ્ધ બહુ કારમું છે. કાળનું ભયંકર યુદ્ધ છે. તે વખતે મર્દાનગી, સાહસ, ધીરજ, આ બધા ગુણોની આપણને બહુ જરૂર પડે છે. એકમાં જ ચીટકી રહેવું તે કાળે આપણને બહુ મુશ્કેલીવાળું કામ હોય છે. આ એક વાત કહેવાની કાલે રહી ગઈ હતી.

બીજી એક વાત કહેવાની એ કે આ માર્ગ પર જવાનું તમારું ધ્યેય સોએ સો ટકા નિશ્ચિત નહિ થાય ત્યાં સુધી આ જાતની તટસ્થતા આપણામાં પ્રગટવી કોઈ કાળે શક્ય નથી. તેનો અર્થ એ નથી કે આપણે જીવસ્વભાવમાં હોઈએ તોયે આપણામાં તટસ્થતા નથી. તે છે ખરી.

તટસ્થ બુદ્ધિથી ઘણું બધું સૂઝે છે, પણ ત્યારે તાટસ્થ્યબુદ્ધિ તે પ્રકારની છે. ઊર્ધ્વ પ્રકારની નથી. આપણી આ દશામાં પણ છે ખરી, કારણ કે એ આપણને ઘણું બધું માનસિક રીતે સમજાવે છે, બતાવે છે. એ આપણા જીવનનાં ક્ષેત્રમાં કામ કરનારી વૃત્તિ છે.

(૮) જ્યોતિ

શ્રીમોટા : હવે કંઈ બીજું પૂછો-વખત છે ? કેટલા વાગ્યા ? આપણો ટાઈમ સાડા પાંચનો છે.

સ્વજન : પાંચ ને પાંચ થઈ.

શ્રીમોટા : પહેલાં જ્યોતિ હતી ખરી, પણ આપણા ઋષિ-મુનિઓએ એના ઉપર વિચાર કરેલો નહિ. કોઈ કરોડાધિપતિ માણસ હોય તે કહે, મારી પાસે આટલી મૂડી છે તે છે. પછી એના વિશે કંઈ વિચાર ના કરે. એવી રીતે આ ઋષિમુનિઓ જ્યોતિને જોતા ખરા. જ્યોતિની પ્રાર્થના પણ કરતા. જ્યોતિ ઉપર ઋષિઓ પણ બોલ્યા છે, લખાયું છે.

વેદમાં જ્યોતિનાં જુદાં જુદાં સ્વરૂપો ઉપર ઋચાઓ લખાઈ છે. જ્યોતિને ભગવાનનાં ફરતાં સ્વરૂપો તરીકે સ્વીકારી છે.

એક માણસ જુદી જુદી વખતે જુદો જુદો હોય છે, પણ જેવું કામ મળ્યું 'તેવો' તે થઈ જાય છે. તો એક જ માણસ હોવા છતાં તે જુદો જુદો થાય છે. એવી રીતે ભગવાન પણ કાળે કરીને જુદો જુદો થાય છે. ત્યારે જ્યોતિ તેને મદદ કરે છે. જ્યોતિ ભગવાનની સાથે સાથે રહે છે. ત્યારે ઋષિમુનિઓ જ્યોતિનું સ્વરૂપ સમજે છે. તેમણે જ્યોતિ ઉપર આવાં ઘણાં સ્તવનો લખ્યાં છે, એ આ જ્યોતિ(બહેન) વાંચે. મેં તો સાંભળેલું, તે હું કહું. તે વાંચે તો તને તારા સ્વરૂપની ખબર પડી જાય. તારા સ્વરૂપનો અલટોપલટો થઈ જાય. ઋગ્વેદમાં જ્યોતિ ઉપર ઘણું રચાયું છે, કોઈકને પૂછજે. આપણા દેશની સંસ્કૃતિ વધારે ઊંચી છે, એનું કારણ આદિ માનવોમાં એ વખતે આવા વિચાર કરનારા, ઊંડું વિચારનારા, રિલીજિઅસલી-(ધાર્મિક રીતે) વિચારનારા દુનિયાના કોઈ દેશમાં કોઈ ન હતા.

એ લોકોએ જ્ઞાનનો પ્રચાર પણ કર્યો, એ લોકોને જે સમજાયું, કંઈ ઈન્સ્પિરેશન-(પ્રેરણા) થયું એનો મુખપાઠ કર્યો-શિષ્યને કરાવ્યો-મુખપાઠથી સંસ્કૃતિ જીવતી રહી. મુખપાઠમાં કોઈ જગ્યાએ ભૂલો થઈ જાય તો થઈ જાય-બાકી નથી. બાકી, આવી રીતે ચાલ્યા કર્યું.

ચારેય વેદ-ઋગ્વેદ, અથર્વવેદ, સામવેદ, યજુર્વેદ.

ઋગ્વેદ અત્યારે છપાયેલો ગ્રંથ છે. કોઈ રોજ ભાવપૂર્વક પૂજા માટે વચન લે, તેને મફત આપે છે. મને કહે, ‘મોટા, તમારા બે આશ્રમમાં રાખો’, તો મેં કહ્યું કે ‘મારાથી પૂજા નહિ થાય.’ ‘જે માણસ આવશે તે જાણશે’, મેં કહ્યું, ‘પ્રભુ, જાણવાથી કંઈ ફાયદો નથી. બધાં જાણે છે કે વેદ છે. કોઈ નથી જાણતું એમ નથી. એથી કંઈ ફાયદો નથી થતો. આ વેદને પ્રત્યક્ષ જોશે તેથી ફાયદો થશે એમ મને નથી લાગતું. હું ખોટો પણ હોઉં, પણ મને આવું લાગે છે. મારા આશ્રમમાં રાખીને શું કરું? હું તો પૂજા બૂજા કરતો નથી. કરું પણ નહિ. વેદ ભણવામાં માનું. ભણવાનો વખત આવે તો વેદ ભણું ખરો. તે ગમે. પણ ખાલી પૂજા કરવી એનો કંઈ અર્થ નથી. એનાથી વેદનું હાર્દ આપણામાં પ્રવેશી ન શકે. વેદને તમે પ્રેમભક્તિપૂર્વક વાંચો. અભ્યાસ કરો તો વેદ આપણામાં પ્રવેશે, બાકી નહિ.

અથર્વવેદમાં ભૂતપ્રેતાદિના મંત્રો છે. તપ કરીને એને વશ કરવું અને એનાથી કામ લેવું. એ બધી વસ્તુઓ છે. તેનાથીય વધારે છે. એ ભણીને કોઈ દુરુપયોગ પણ કરે. ધારો કે કોઈને પૈસા જોઈતા હોય તો એ શીખે અને એ જ્ઞાન મેળવે. એવા તો જગતમાં હેવૉક-(પાયમાલી) કરી દે. કોઈ હજી સુધી શીખતું નથી.

એટલે કહે છે કે ‘અથર્વવેદ જેણે લખ્યો છે, એની એટલી શક્તિ છે કે ગમે તેવાને આ શીખવા નહિ દે’, પણ આ કાળમાં મને એ માન્યામાં નથી આવતું. એ બધાં સત્ય ખોળી કાઢ્યાં એથી એ બધાં સત્યવાદી જ હતાં એમ માનવાને કારણ નથી. એક ધ્યેયમાં પડેલાં એ વાત સાચી.

એવી રીતે આ વિશે એકમાં પડે તો જડી આવે. આ ઋષિ એવા જબરા છે કે કોઈ એલફેલને શીખવે નહિ, પણ એ મારા માન્યામાં નથી આવતું. એ વિશે કોઈને ખ્યાલ નહિ જાગ્યો હોય કે ગમે તેમ હોય. અથર્વવેદ વિશે એ લોકો એવી ભ્રમણામાં છે. મેં મહારાજને પૂછેલું.

સ્વજન : (જ્યોતિબહેન) એમાં જે પડી જાય એને તો આ જ કરવા જેવું છે, એવું લાગતું હશેને ?

શ્રીમોટા : અનેક જન્મો જાય. કોઈ સત્સંગમાં આવી જાય અને એમાંથી કોઈ વિચાર જાગે તો બને.

સ્વજન : (જ્યોતિબહેન) સામું માણસ એના માટે કંઈ ના કરી શકે ?

શ્રીમોટા : સામું માણસ કંઈ કરે તોય ફળે નહિને ! પેલામાં ઊતરે ત્યારેને ! પેલામાં ભૂમિકા જ ન હોય. પેલો ઉતારે તોય ના બને. પેલામાં ભૂમિકા હોયા વિના ના બને, પણ સત્સંગમાં રહેવાથી ધીરે ધીરે એનામાં એ સદ્ભાવનાનો અંશ ખીલતો જાય એમ બને. સદ્ભાવ ખીલે તેમ પેલી બુદ્ધિ એ પ્રકારની થાય અને પછી એ માર્ગમાં વળી શકે. એ વિના નહિ.

સ્વજન : (જ્યોતિબહેન) એમાં એ શાને લીધે પડતા

હશે ? એ પણ આગળ જવાનો એક રસ્તો જ છેને ? આવી બુદ્ધિ કેમ સૂઝતી હશે ?

સ્વજન : (શ્રી રમણભાઈ) જ્યોતિનો પ્રશ્ન એવો છે મોટા, કે આ બ્લોક મેજિક-મેલી વિદ્યા)માં લોકો કેમ પડતા હશે ?

શ્રીમોટા : એમાં તાત્કાલિક પરિણામ આવે. અમારા એક સંબંધી છે, એ જાદુ જેવું ચલાવે છે. જાણીતો માણસ છે. એનું નામ કે.લાલ. મને મળવા આવે છે. એના બાપ કલકત્તામાં મોટામાં મોટા વેપારી છે, પણ આને આ લત લાગી છે. અમેરિકા, જાપાન બધે જઈ આવ્યો. નામ કાઢી લાવ્યો. બધાં સર્ટિફિકેટ- (પ્રમાણપત્ર) મને બતાવ્યાં. મેં કહ્યું કે ‘મારે કંઈ જોવાં નથી. તું જઈ આવ્યો એ બસ છે.’ દુનિયાને ખુશ કરી આવ્યો.

‘સારું ભાઈ, હિંદુસ્તાનનું એટલું તું ગૌરવ કરી આવ્યો.’ એટલે શીખવું હોય તેને માટે તો દુનિયામાં શીખવા જેવું ઘણું છે, પણ એની પાછળ પડવું જોઈએ. આજકાલ લોકોને કંઈ કશું શીખવાની વૃત્તિ જ નથી હોતીને !

સ્વજન : મોટા, એનો અર્થ એવો થયો કે ચેતનને જેમ વાળવું હોય તેમ વળે ?

શ્રીમોટા : ચેતન પોતે જાતે એમ નથી કરતું, પણ કોઈનામાં એવી ભૂમિકા હોય ત્યારે પેલામાં ચેતન કામ કરતું હોય, પણ દુનિયાની દૃષ્ટિ-પ્રકૃતિની દૃષ્ટિ સત્યને જાણી શકતી નથી. હજી અસત્યને એ સમજી શકે, પણ પૂરેપૂરાં સત્યને એ નહિ સ્વીકારી શકે કે સમજી પણ નહિ શકે.

તા. ૨૬-૯-૧૯૭૪

(૯) ‘અનુભવી’

પેલો ‘અનુભવી’-સત અસતથી પર છે. જ્યારે એ પેલામાં કામ કરતો હોય ત્યારે કોઈકના શરીરમાં પેસીને કામ કરતો હોય છે. આ વાત આપણે બુદ્ધિથી સ્વીકારીએ છીએ, પણ પ્રત્યક્ષ જોઈએ તો પંચાત પડે, તો તેને સ્વીકારી ન શકીએ.

પણ ભગવાન એવું કરે છે ત્યારે ખૂબીથી કરે છે, તે માણસોનો વિરોધ નથી વહોરતો એ એની ખૂબી છે.

કેટલાક સંતમહાત્મા એવા થઈ જાય છે, તે માણસોનો વિરોધ વહોરે છે. પોતાની રીતે-ગમે તેમ વર્તે છે અને વિરોધ વહોરે છે, પણ ભગવાન વિરોધ નોતરે નહિ. એ બધાંની સાથે, બધાંને સહકારમાં લઈને કામ કરે, એટલું જ નહિ પણ એમના લેયરમાંથી ઊંચા લે છે. એથી, એવી સતત ભાવનામાં એમની સાથે સતત રહે છે.

જેમ બે મિત્રો મિત્રતામાં ગુલતાન હોય છે, એમાં ખંડન થઈ શકતું નથી. એવી રીતે જ્યારે યુગ પુરુષ માત્ર પૃથ્વી પર અવતરીને આપણને સાથે લેતો હોય છે ત્યારે આપણને બધાંને સારું પણ લાગે છે. અને આપણે એને માટે જાન આપી દઈએ એવી તૈયારી હોય છે, પણ હજી સુધી આપણી પ્રકૃતિ વળતી નથી. એને માટે લાગ્યું નથી. એટલા માટે આપણા ઋષિમુનિઓએ ખોળ્યું કે સાધના વિના નહિ ચાલે. પ્રકૃતિને મનાવ્યા વિના ચાલવાનું નથી. ઘડીકમાં માનશે અને ઘડીકમાં ફરી જશે. એ વેશ્યા જેવી છે. એનો ભરોસો નહિ થાય. માટે સાધના કરો. સાધના કરીને વશ કરો અને આપણા પક્ષમાં

લાવો. એવું ઋષિમુનિઓને લાગ્યું. એટલે આવો સાધનાનો પંથ ખોળ્યો.

યોગવસિષ્ઠે યોગ વિશે મોટું પુસ્તક લખ્યું છે. યોગની જુદી પદ્ધતિઓ બતાવી છે, તે આ કાળમાં ભાગ્યે જ કોઈ કરતું હશે, પણ બધાં કરતાં વધારે સરળ ભક્તિ છે. ભક્તિયોગ સરળ છે. એ તમે કરો.

(૧૦) પ્રકૃતિનો વિરોધ

આપણે મૂળ વાત કરતાં હતાં કે આ પ્રકૃતિ ભગવાનનું અંગ છે, તો પ્રકૃતિ એનો વિરોધ કેમ કરે ? ‘તમે તો ઊંધું સમજાવો છો’ એમ કોઈક કહે. બાપ અને દીકરો એક જ અંગ છે, તો દીકરો બાપનો કેટલો વિરોધ કરે છે ! દુનિયામાં આ જોઈએ છીએ. આનો કોઈ પુરાવો ? એવી રીતે જેમ જેમ ઈશ્વરીતત્વ આપણામાં વધારે ખીલતું જાય છે, તેમ તેમ પ્રકૃતિનો વિરોધ વધતો જાય છે. એ વિરોધનું વર્ણન મેં કોઈક ઠેકાણે લખ્યું છે. હજી મને વખત મળે અને તબિયત સારી થાય તો મારે આવું બધું લખવું છે. ખાસ કરીને સાધનાકાળમાં પ્રકૃતિ ભગવાનના માર્ગ વચ્ચે આડખીલી રૂપ હોય છે, તેનું વર્ણન કરવું છે. લોકો પોતાની મેળે ભલે સાધના કરે, પણ સમજે તો ખરા કે આવું આવું છે. ભાઈ, ભગવાનની કૃપાથી આ માંદગીમાંથી નીકળાય તો લખવાનું બને.

કોડાઈકેનાલમાં મેં એક સામટી ચાર ચોપડી લખી-‘જીવન ઘડતર’ અને ‘ભાવ’ પર ચાર ચોપડીઓ લખી. વિષય વધારે ગહન હતો. ‘કૃપા’ પર લખ્યું એવું ગુજરાતી ભાષામાં ક્યાંય નથી.

સ્વજન : ઊર્ધ્વ તરફ જવાનું મૂળ આંદોલન તો આપણામાં રહેલું જ છેને ? ચેતનની અંદરનો ગુણ જને ?

શ્રીમોટા : એ પરત્વેનું કામ આપણાથી થતું નથી, એ મુશ્કેલી છે. આપણને મળેલું કર્મ છે, એમાં જ આપણે પડ્યાં રહીએ છીએ, પણ આ ભગવાનનું કામ મળેલું છે અને ભગવાનનું કામ કરવાનું છે, એમ સમજીને આપણે કરીએ તો આપણામાં ભગવાનનો ભાવ રહે. જરાપણ બુદ્ધિને આડીતેડી જવા ન દઈએ. વખત ન બગાડીએ-કામને પણ પ્રમાણિક, વફાદાર અને ડિવોટેડ-(સમર્પિત) થઈએ.

(૧૧) રિઆલિટી-(વાસ્તવિકતા)

શરૂઆતમાં આવું કાલ્પનિક રહે અને પછી રિઆલિટી થઈ જાય, અને રિઆલિટી ધીરે ધીરે કર્મમાં પ્રસ્થાપિત થાય પછી એ ભાવ ઓર ખીલે છે. પછી કર્મમાં પણ નવા પ્રાણ આવે છે. એ પ્રયોગ મેં તો બહુ નાના પ્રમાણમાં કરેલો. શ્રીમદ્ રાજચંદ્રે બહુ મોટા પ્રમાણમાં કરેલો. પૈસા પણ ખૂબ કમાયેલા પણ પોતાને માટે નહિ. પોતાની બૈરી માટે નહિ. બધો જ પૈસો પેઢીમાં રહે. ખાવા પૂરતું જ વાપરવાનું. જે ભાણું આવે તે ખાય. પેઢીમાં દસેક જેટલા માણસો હોય, તેનું રસોડું બનાવ્યું હોય. રસોડામાંથી દસેય માણસો સાથે ખાય. એનો હિસાબ કાઢે અને દસેય માણસો સરખે ભાગે વહેંચી લે. મોતીનો-ઝવેરાતનો લાખોનો વેપાર કરતાં. પરભવનું પણ એમને જ્ઞાન હતું. વેપાર કરતાં એમ થયું કે ફલાણા માણસનું એક લાખનું દેવું છે, તે મારે એને આપવું જોઈએ. એથી વેપારમાંથી એક પૈસો પણ ઘરે આપતા નહિ. પોતાના ભાગમાંથી એને આપી દીધા. પછી એ જ ક્ષણે એમણે ધંધો મૂકી બધું આપી દીધું.

સ્વજન : એનો અર્થ એવો થયો કે સબકોન્શ્યસ-(અવચેતન)માં જે બધું પડેલું હોય એને ઊભરાઈ જવા દેવું જોઈએ ?

શ્રીમોટા : જે આવું ઉપર આવે તેને કેટલાક વર્ક આઉટ કરે અને કેટલાક એને પાસઓન-(પસાર થવા દે)કરે. પાસઓન કરવા શક્તિ જોઈએ. એમ ને એમ પાસઓન નહિ થાય. એનો સ્વભાવ જ ભેરવાઈ પડવાનો છે. જો એનામાં શક્તિ હોય તો જ પાસઓન થાય.

સ્વજન : એટલું તાટસ્થ્ય ડેવલપ થાય ત્યારે જ એ બને !

શ્રીમોટા : ઘેર યુ આર રાઈટ, સાહેબ. સાધનામાર્ગમાં ખરું કામ આ જ છે, કે એ તાટસ્થ્ય જીવતું થાય, એવું થાય ત્યારે ખરું ! કારણ કે જ્યારે તાટસ્થ્ય થયું પછી પ્રકૃતિના કોઈ પણ વિષયમાં તમારું મન જશે નહિ, જશે તો તાટસ્થ્ય એને વાળી લાવશે.

તા. ૨૦-૯-૧૯૭૪

સ્વજન : કાલે આપણે વાત કરતાં હતાં કે ચેતનનો આદર્શ રાખીએ અને આપણે હેતુની સભાનતા રાખીને મથ્યાં કરવું જોઈએ અને સાધના કરતાં રહેવું જોઈએ તો ધીમે ધીમે ભગવાન સાથે તાદાત્મ્ય થાય. એટલે આપણને જેવી રીતે આપણી જાતની અવેરનેસ છે અને જેવી રીતે આપણો બધાંની સાથેનો સંબંધ છે, એની એક જાતની અવેરનેસ ખીલ્યા કરે છે.

શ્રીમોટા : એ તો જાણે આપમેળે ખીલ્યા કરે છે. જ્યારે ઈશ્વર સાથે તાદાત્મ્ય થાય ત્યારે જરૂર પડે ત્યારે તેની અવેરનેસ થાય. નહિતર આખા વિશ્વની સાથે અવેરનેસ હોય ખરી, પણ જરૂર પડે ત્યારે જ જાગ્રત થાય. કોઈ અજાણ્યો હોય તોપણ એની સાથેની આપણી અવેરનેસ જાગ્રત થઈ જાય. આપણે એનો સ્વભાવ બધું જાણી લઈએ. કંઈ બાકી ના રહે, પણ ઓલ એટ-એ-ટાઈમ દુનિયાની અવેરનેસ ના હોય.

ભગવાનનો સંપૂર્ણ અનુભવ થઈ જાય ત્યારે અવેરનેસનું એક્સપાન્શન-(વિસ્તાર) થાય, પણ એ એક્સપાન્શન, જ્યાં જ્યાં જરૂર હોય ત્યાં એ ખપમાં લાગે. નહિ તો ખપમાં ન લાગે. ત્યાં શું કરવાનું-કે શું નહિ, એની સમજણ પડી જાય.

એ અવેરનેસ સામા માણસ સાથે એટલું અનુસંધાન આપણને કરી આપે છે. એટલું જ નહિ પરંતુ એની સાથે આપણે કેવી રીતે વર્તવું એ પેલો અનુભવી સારામાં સારી રીતે જાણે છે. દુનિયાનો ગમે તેવો અક્કલવાળો માણસ અને વહેવારમાં ટકેલો માણસ, હોશિયાર માણસ પણ પેલાના જેવું નહિ વર્તી શકે. અનુભવીને સામાના સ્વભાવની આપમેળે ખબર પડે છે, પણ એની કોઈને-સામાવાળાને કે આગળપાછળ બેઠેલાંઓને પણ ખબર નહિ પડે ! એને કોઈ જાણી જ ના શકે ! જેમ ભગવાન હોવા છતાં સુષુપ્ત છે-છાનો છે. કોઈ એને જાણતા નથી એવી રીતની અનુભવીની સ્થિતિ રહે છે.

આ તો એકે કહ્યું-બીજાએ કહ્યું-એમ કહેતાં કહેતાં બધાં જાણતા થયા. એના જેવી આ વાત છે. એમાં સાચાચ પોષાયા અને ખોટાચ પોષાયા. કોણે જાણ્યું કે આ સાચો છે કે ખોટો છે. લક્ષણ પરથી પરખાય, પણ એમાં અનુભવીનાં લક્ષણો કોઈએ ડીફાઈન-(નક્કી) કર્યાં નથી. એટલે અનુભવીની વાત છોડીને આપણે ગૃહસ્થાશ્રમની વાત કરીએ.

ગૃહસ્થાશ્રમમાં અનેક સ્વભાવ થયા. અનેક પ્રકૃતિ થઈ. કોઈ બે માણસની પ્રકૃતિ કે સ્વભાવ-એકસરખાં ન હોય. દરેકની પ્રકૃતિ, સ્વભાવ જુદાં જુદાં. માટે, દરેકની સાથે આપણે ડીલ-(સોદો) કરવાનું થાય, તે ડીલ કરવાનું કોમન સબજેક્ટ-(એકસરખો વિષય) હોય તો જે ડીલ કરવાનું હોય તેના વિશે જ આપણે વાતચીત કરવાની હોય. આપણે કોઈ માલ વેચવાનો હોય તો એમાંથી બે પૈસા આપણને કેવી રીતે વધારે મળે એમ

વિચારતાં હોઈએ. જ્યારે પેલો ડીલ-(સોદો) કરતો હોય તો ઓછા પૈસા કેમ કરીને દઉં, એ રીતે ડીલ કરતો હોય.

વાતચીત કરવામાં હોશિયાર હોય તો આપણને હરાવી જ દે ! બે પૈસાના લાભની વાત તો ક્યાંય રહી, પણ બે પૈસાની ખોટ પણ આપણે ખાઈ જઈએ ! એવા માણસો પણ હોય છે. દરેકની હોશિયારીને પહોંચી વળવું કદાપિ શક્ય નથી.

તો પછી એની સાથે વહેવાર કેમ કરવો ? વહેવાર તો કરવો પડશે. જેટલી બુદ્ધિ ચલાવાય એટલી ચલાવો અને પછી ખોટ જાય તો દિલગીર ના થશો. એનો શોક ન કરો, પણ શોક અને દિલગીરી તો સાથે ને સાથે જ રહેલાં છે. લોક શોક કરે એટલે એમાં બંધાય. ‘જે થયું તે થયું, હવે નથી થવાનું એમ નથી. એનો શોક શો ? એની દિલગીરી શી ?’ એમ વિચારીને આપણે દિલગીરી ન કરવી, શોક ન કરવો. આ તો હું ઈન્ડિવિડ્યુઅલી-(વ્યક્તિગત) કહું છું. કંઈ કશા વિશે-ગમે તેટલું થાય તોપણ દિલગીરી ન કરવી. કદાચ ઘડીભર એવું આવે તો વીંછી પગ પર ચડ્યો હોય તો એને ઝાટકો મારીને કાઢી નાખીએ, એવી રીતે આવા વિચારોને ઝાટકીને કાઢી નાખવા. તો કેવી રીતે કાઢી નાખવા ?

એ તો પેઠાં તે પેઠાં. તેને પાછા કાઢવાનો રસ્તો એક જ, એ વખતે ભગવાનના સ્મરણનો રસ્તો પણ યોગ્ય નથી. આ બધું મેં આચરી જોયું છે. આવી પળે માત્ર મને લાભદાયી લાગ્યું છે ભજન. ખૂબ મસ્તીથી ગાતો-નાચતો કૂદતો-ગાવું એટલે પેલું ઊડી જાય. પેલું જતું રહે. મને ગમતું ભાવવાળું ભજન

એકલો ગાવું. નિશાળમાં બેઠો હોઉં તોપણ ગાવું. છોકરાં હસે તો હસવા દઉં. એ સારામાં સારો રસ્તો.

પછી સેલ્ફ કન્ફેશન-એટલે ભગવાનને બધું કહેવું. એવું કહેવામાં એકદમ બધી સિન્સીઆરિટી-(સચ્ચાઈ) આવતી નથી. એટલે એકદમ એનું પરિણામ આવતાં વાર લાગે છે. જો એ આવી જાય તો આત્મનિવેદન સારું કામ આપે છે.

આપણાથી એક આત્મનિવેદન થયું તો આપણને વિશ્વાસ ફૂટી નીકળ્યો છે એ વાત ચોક્કસ. વિશ્વાસ એ બહુ મોટી વાત છે. સંસારવહેવારમાં વિચારીએ તો જેના પર વિશ્વાસ બેઠો હોય તે પાંચ હજારની જરૂર હોય અને માગે તો આપણે આપીએ છીએ, કેમ કે જાણીએ છીએ કે એ આપણને આપી દેશે.

આત્મનિવેદનની પાછળ ભગવાન પરનો વિશ્વાસ દઢ થાય છે. એટલે બધું કહેવાય છે.

(૧૨) આત્મનિવેદન

સ્વજન : આત્મનિવેદન એટલે ખુલ્લા થવા વિશે...

શ્રીમોટા : આત્મનિવેદન એટલે ખુલ્લા થવું એટલું જ નહિ. આત્મનિવેદન એમ ને એમ ન થાય. પણ આપણને વારંવાર જે મુશ્કેલીઓ આવતી હોય, એ મુશ્કેલીઓ જ્યારે બહુ વિચાર કરતાંય ટળતી ન હોય, એના પહેલાં એને માટે પુરુષાર્થ કર્યો હોય, કંઈ ને કંઈ આપણે મથામણ કરી હોય અને એ મથામણથી કાંઈ ફળ મળે નહિ, કોઈ પણ વિચાર કર્યો પણ પત્તો ખાય નહિ, એવી સ્થિતિમાં ભગવાનને આપણે વાત કરવી. આ શું શું થયું એની બધી વાત કરીએ. બધું કહેવું જોઈએ-અથથી ઈતિ સુધીની બધી જ વાત ભગવાનનાં ચરણકમળમાં આપણે ધરવી જોઈએ.

કોઈ કહેશે કે ‘ભગવાન ક્યાં સાંભળે છે ?’ પણ એ વિચાર આપણે ન કરવો, કેમ કે આપણે જે વાત ભગવાનને કરી એથી આપણું મનહૃદય હળવું થાય છે, એટલું જ નહિ પણ એ થઈ રહ્યા પછી, કહી રહ્યા પછી એક પ્રકારની એમ્પિટનેસ-(ખાલીપણું) આપણામાં પ્રગટે છે. સરળતા પ્રગટે છે અને એને લીધે આપમેળે કોઈક રસ્તો સૂઝી આવે છે. ત્યારે હું પણ ભગવાને સુઝાડ્યું એમ માનતો, પણ ખરી રીતે ભગવાને સુઝાડ્યું હોતું નથી, પણ સાઈકોલોજિકલી-(માનસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ) આવું થાય છે. અને આપણે એ પ્રમાણે વર્તીએ તો પરિણામ બરોબર સારું આવે છે. કેટલીક વખતે આવી રીતે ભગવાનને નિવેદન કરતાં કરતાં પ્રાર્થના કરતાં કરતાં આપણામાં કોઈક ને કોઈક રસ્તો એની પ્રેરણાને લીધે સૂઝે છે.

એથી, એવી રીતે કામ કરવાથી બેત્રણચાર વાર સફળ થઈએ. એટલે આત્મનિવેદનની પદ્ધતિમાં આપણને વધારે વિશ્વાસ આવે છે. એમાં વિશ્વાસ બેસે પછી આપણું કામ સારું ચાલે છે. એમાં પણ આપણને એકદમ બધું જ સાચું નીવડે છે એવું નથી હોતું. પાયામાં વિશ્વાસ જોઈએ. બધાંને એવો વિશ્વાસ હોતો નથી, પણ જે સિન્સીઅર-(પ્રમાણિક રીતે) મથનાર હોય અને એવો જેને આત્મવિશ્વાસ હોય એવાને આત્મનિવેદનથી બહુ ફાયદો થાય છે. એને ઝટ ઉકેલ મળે છે, એ વાત સાચી છે.

થોડોક ભેદ છે, પણ આ સારી રીત છે, પણ આનાથી-આત્મનિવેદનથી-એક ફાયદો તો છે જ કે ‘તમે હળવા ફૂલ થઈ જાઓ છો. નિશ્ચિત થઈ જાઓ છો’, પણ મન હળવું થતાં જે સૂઝે છે, એથી ઘણો આનંદ થાય છે. ત્યારે કેટલાક માણસો તો એમ જ માની લે છે કે ‘આ તો ભગવાને સુઝાડ્યું’, પણ ભગવાન કંઈ સુઝાડતા નથી. આ તો ડિફરન્સ-(તફાવત) બતાવવા માટે વાત કરું છું. ભગવાને સુઝાડ્યું એમ માનવાથી કંઈ ગેરલાભ નથી, લાભ જ છે, પણ આવો ભેદ છે ખરો. કેવળ બધું જ ભગવાન કરે છે એમ હોતું નથી, પણ જે સંપૂર્ણ ભક્ત હોય તે સામાન્ય રીતે ભગવાનને તસ્દી નથી આપતો, પણ એનું મગજ ધ્યોર-(શુદ્ધ) હોય છે, એટલે આપમેળે એને ઉકેલ મળી આવે છે. ભક્ત સંસારી કામ માટે માગતો નથી, કેમ કે ‘મારું કામ બધું થયે જશે !’ એવો એને વિશ્વાસ છે.

નરસિંહ મહેતાના છોકરાનું લગ્ન ધામધૂમથી થયેલું. વેવાઈને ખબર નહિ કે નરસિંહ મહેતા આટલો ગરીબ હશે. જાન આવી ત્યારે જૂનાગઢના લોકો નરસિંહનો ઠકો જોવા ભેગા

થયેલા, પણ ભગવાનની કરામતથી રાજી થયેલા. એ રીતે નિવેદન કર્યા સિવાય પણ ભગવાનના ભક્તનાં કેટલાંક કામ થાય છે !

આપણે પૂરેપૂરા ભક્ત થયા ન હોઈએ ત્યાં સુધી ભગવાનને જે તે વાત કહેવામાં વાંધો નહિ. જેવી રીતે બાળક મા પાસે ગમે તે માગે. બાળકનો સ્વભાવ જ હઈનો. આપણે એની અમુક હઠ પોષવી જોઈએ. તો એનું અહમ્ સારું થાય, એસર્ટિવ-(નિશ્ચયાત્મક) થાય. તમે જો પાંચ વર્ષ સુધી એના કહ્યા પ્રમાણે ન કરો તો બાળક મોટો થઈ એસર્ટિવ નહિ થાય. આવું શાસ્ત્ર અમારે જાણવું પડેલું. અમારે હરિજનોનાં છોકરાંઓને ભણાવવાનાં હતાં. ગાંધીજીએ કહેલું કે ‘એમ ને એમ ન ચાલે-બધું વાંચો’-ખાસ કરીને મોન્ટેસોરીનું લખાણ વાંચેલું. એ બાઈ ઋષિકોટિની થઈ ગઈ. એને સારી નોકરી હતી એ છોડીને આમાં પડેલી. હલકી વર્ણનાં છોકરાંઓ પર પ્રયોગ કરીને એ બાઈ આગળ વધેલી. માણસ જ્યાં સુધી પ્રખ્યાત થયો હોતો નથી ત્યાં સુધી વાંધો આવે છે, પણ પ્રખ્યાત થયા પછી કશો વાંધો નથી આવતો. એને સરળતા મળે છે. એવી રીતે મેડમ મોન્ટેસોરીને ઘણી સરળતા મળેલી.

સ્વજન : મોટા, તમે કહ્યું કે જ્યાં સુધી આપણે પૂરા ભક્ત નથી થયા હોતા ત્યાં સુધી માગ્યા કરવું, પણ જ્યારે ભક્ત થઈએ ત્યારે આપણને માગવાનું મન નહિ થાય.

શ્રીમોટા : માગવાનું મન નહિ થાય, કારણ કે ત્યારે આપણે એક થઈ ગયા. એને ખાતરી થઈ જાય કે ‘મારું કામ તે એનું જ કામ છે, કેમ કે ‘હું’ ને ‘એ’ જુદા નથી’ આપણે

જ્યાં સુધી પૂરેપૂરા ભક્ત ન હોઈએ તોપણ પ્રેમપૂર્વક નિવેદન કરાય. એ નિવેદનમાં દસમાંથી એકાદ ખરું પડે. એથી આપણી પદ્ધતિ આપણે છોડી ન દેવી. ધીરે ધીરે એના ટકા વધે છે. આત્મનિવેદનમાંથી સારું પરિણામ નીપજતાં વાર લાગે છે. શરૂઆતમાં નિષ્ફળતા મળે તોપણ આપણે ટકી રહીએ છીએ કે કેમ એ પણ ભગવાન જોતો હોય છે ! આપણે આપણા સ્વાર્થ ખાતર ટકી રહેવું અને વારંવાર આવાં નિવેદનો કરતાં રહેવાથી એકાદ વખત પણ ફળવાથી આપણો વિશ્વાસ વધી જાય છે.

મેં પૈસા માટે ભગવાનને એક જ વખત પ્રાર્થના કરી છે. મારા મોટા ભાઈ હતા એમને ક્ષય રોગ થયેલો. આણંદમાં ખ્રિસ્તીની ક્ષયની હોસ્પિટલમાં રાખેલા. એ આર્યસમાજ અને પેલા ક્રિશ્ચિયન. એટલે ત્યાં એ ઝઘડા કરે. મેં કહ્યું, ‘ભાઈ, આપણે અહીં દરદી તરીકે રહ્યા છીએ એટલે આપણે એમની સાથે મેળ રાખીએ તો આપણને સારી રીતે સારવાર આપે. તમે એની સાથે સિદ્ધાંત માટે ઝઘડો, તો તમને એ સારી રીતે ટ્રીટમેન્ટ-(સારવાર) નહિ આપે અને આપણે પૈસા ખોવાના થશે. માટે તમારે સમજવું જોઈએ.’ પણ એ તો એવા આકરા સ્વભાવના કે એ પાદરી અને ડોક્ટરની સામે જ થાય. એમણે બાઈબલ વાંચેલું એટલે એમાંથી બધું કહે, ‘આવી વાતો તમે માનો છો ? આ તો બધું હમ્બગ-(તરકટ) છે’-એવું તો હમ્બગ આપણામાંય છે-હોં-પછી એમને દવાખાનામાંથી કાઢી મૂક્યા. પછી મારે એમને લઈને છેક ભાવનગર જવું પડેલું. બેળેબેળે એટલા બધા પૈસા ખરચ થયેલા કે દેવું કરવું પડેલું.

હવે, જેનું દેવું કરેલું એ માણસ માગ્યા કરે. વખત એવો કે મને મન પર ભાર લાગે. રોજ કેટલો વખત એના જ વિચારમાં જાય. ત્યારે હું કહું કે ‘હું ભગવાનની ભક્તિમાં બેઠો છું કે આ પૈસામાં બેઠો છું ? એ બરાબર નથી’, એમ કહીને વિચારને ઝાટકીને પાછો ભગવાનનાં નામમાં મનને પરોવું. જેમની પાસેથી પૈસા લીધેલા તે મારાં સગાં માસી હતાં. પૈસાદાર હતાં. ‘સાતસો રૂપરડી ન આવી તોય શું ?’ એમ ગણે એવાં પૈસાદાર હતાં, પણ પૈસાની બાબતમાં ના ગણે. કોઈક ગણતાં હશે, પણ આ માસી તો એવાં હતાં તે એક દિવસ હું ભજન ગાતો ગાતો નિશાળે જતો હતો, તો ત્યાં મને રસ્તામાં રોક્યો. અને એટલી બધી ગાળો દીધી અને કહ્યું કે ‘કાળા ચોરના પૈસા લઈ આવ અને મને આજે ને આજે પૈસા આપી જા.’ બહુ લોકો ભેગા થઈ ગયા. કોઈકે કહ્યું કે ‘ઈચ્છાબહેન, તમે શું કરવા આ છોકરાને કહો છો ? એ કંઈ તમારા રૂપિયા ખાઈ જવાનો છે ? આમેય તમારો સગો ભાણેજ છે, એટલે એને ભેટ આપેલા એમ સમજો, પણ એને આટલો બધો પજવો છો શું કરવા ? આટલી બધી ગાળો દો છો ! એ ભજન ગાતો જાય છે-આવે છે. આવો સારો છોકરો છે અને તમે આમ કેમ બોલો છો ?’ મને એ વખતે એટલું બધું લાગી આવ્યું કે ‘સાલા. આપણે ગરીબ છીએ ત્યારે આપણને કહે છેને ? ગરીબ ના હોત તો એમની તાકાત હતી કે મને એક અક્ષરેય કહેત ? ન કહી શકત અને ભરબજારમાં સગી માસી થઈને મારું આવું અપમાન કર્યું અને ન બોલવા જેવું બોલ્યાં !’ ત્યારે મેં આર્તપોકારથી ભગવાનને કહ્યું કે ‘હે ભગવાન, તું મારી લાજ

રાખ. આમણે મારું અપમાન કર્યું એમ નથી લાગતું, પણ હું એવું માનું છું કે તું મારા માથે ધણીધોરી છે, હવે આ કાળે તારે મારી મદદમાં આવ્યા સિવાય છૂટકો નથી. કોઈ કાળે કોઈ સ્થળેથી કોઈ મને સાતસો રૂપિયા આપે એમ નથી. મારી ગરીબાઈ છે અને મને મદદ કરવા માટે તું જ મારો ધણી છે.’

તે સાહેબ, નિશાળેથી ઘેર ગયો. ઘેર જઈને હંમેશાં નાહવાની મારી ટેવ. હંમેશાં નાહીને જ જમું. ત્યાં જ પોસ્ટમેન આવ્યો. એણે કહ્યું, ‘ભાઈ, તમારું ઈન્સ્યોર્ડ-(વીમા રક્ષિત) રજિસ્ટર છે.’ મેં એ લીધું તો એમાંથી બરાબર આઠસો રૂપિયા નીકળ્યા. કોઈકે વલસાડથી મોકલેલું. એમાં એરેસ હતું. મેં કાગળ લખ્યો કે ‘ભાઈ, આ પૈસા કેવી રીતે મોકલ્યા ? ઓળખાણ નથી, પિછાન નથી અને બરોબર સરનામું કરીને તમે પૈસા મોકલ્યા. તને કોણે કેવી રીતે કહ્યું અને પૈસા કેમ મોકલ્યા ?

પેટલાદમાં મણિભાઈ જશભાઈ દીવાન હતા. એમના દીકરાનાં વહુ ત્યાં રહેતાં. હું પણ ત્યાં ભણવા રહેતો એટલે સંબંધ થયેલો, આજે પણ સંબંધ છે. એમણે વલસાડ કાગળ લખેલો, કેમ કે એમને એમ કે પેટલાદથી મોકલશે તો એ સ્વીકારશે નહિ. એટલે એમણે એમના સંબંધીને વલસાડ કાગળ લખેલો કે ‘કાગળ મળે કે તરત જ તમે આટલા રૂપિયા ઈન્સ્યોર્ડથી મોકલાવી આપો.’ આ મને ખબર પડી ! પણ ખરી રીતે તો તે મારા ભગવાને મને અપાવ્યા.

આ પૈસા મળ્યા એટલે જેવું તેવું નાહીને હું તો માસી પાસે ગયો અને કહ્યું કે ‘માસી, આ તમારા સાતસો રૂપિયા.’

‘જોયુંને, હું આટલું બોલી તો તું આપી ગયો, પણ તું એમ ને એમ આપી ગયો હોત તો કેવું સારું !’

મેં કહ્યું, ‘બા, મારી પાસે પૈસા ન હતા. હું કંઈ મૂરખ નથી કે તમારા પૈસા ના આપું. આજે જ પૈસા આવ્યા. આ પાકીટ જો અને સરનામું જો. વલસાડથી મને કોઈકે મોકલ્યા છે’-પાછું એ પાકીટ લઈને કોઈકની પાસે એણે વંચાવડાવ્યું, ખાતરી કરવા. મેં સાતસો રૂપિયા આપી દીધા ત્યારથી મને એટલી ટાઢક થઈ અને સંતોષ થયો. ‘હે ભગવાન ! તું ગરીબ માણસની સંભાળ રાખે છે ! કેટલી તું આબરૂ સાચવે છે ! તું ન હોત તો આ જગતમાં મારું કોણ હોત ?’

આમ, ભગવાનમાં વિશ્વાસ તો ખરો, પણ હજી સુધી ઈન્ટેલેક્ચ્યુઅલ એન્ડ ડીવોશનલ(બુદ્ધિગ્રાહ્ય અને ભક્તિવાળો) એ રિઆલિટી(વાસ્તવિકતા)નો વિશ્વાસ નહિ પ્રગટેલો, પણ આ કાગળથી મને એક રિઆલિટીનો વિશ્વાસ પ્રગટી ગયો કે ભગવાન ખરી વખતે એના ભક્તને મદદ કર્યા વિના રહેતો નથી. એવા તો મારા જીવનમાં કેટલાય પ્રસંગો બનેલા છે. જેમાંનો એક પ્રસંગ તો મેં તમને કહેલો.

તા. ૨૧-૯-૧૯૭૪

(૧૩) બુદ્ધિ અને પ્રાણ

શ્રીમોટા : બુદ્ધિ ભગવાનનું સ્વરૂપ છે. આપણા આધારમાં એટલે કે આપણા શરીરની અંદર ભગવાનની-ચેતનની-નજીકમાં નજીકનાં કોઈ અંગ હોય તો બે છે : બુદ્ધિ અને પ્રાણ. જેને જેને સ્પર્શ ત્યારે તેના રૂપ થઈ જાય છે. એટલે એ ચેતનનાં સ્વરૂપનું લક્ષણ છે અને બુદ્ધિ છે, તે એનાં બધાં પાસાંઓને યોગ્ય રીતે સમજાવે છે. બુદ્ધિ પણ ભગવાનની છે. એટલે આપણે તે વખતે એમ માનીએ કે ભગવાનરૂપ છે. અને એ બધા ઉકેલ કરે છે. ‘હું મારી મેળે મારી બુદ્ધિ વડે કંઈ ઉપાયો શોધું છું’ એમ જાણવું એ બરાબર નથી, કારણ કે આખરે તો બધાંનો આધાર એ જ છે. આખી પૃથ્વી-બ્રહ્માંડ આ બધાંનો આધાર, સાચેસાચ, ખરેખરી રીતે તો ‘તું’ જ છે. અને મારી બુદ્ધિમાં પણ ‘તું’ જ પ્રકાશ પાડનારો છે. ઉપાય પણ તું બતાવનારો છે.’ દા.ત., મારા ગુરુમહારાજે હુકમ કર્યો કે ધૂંઆધાર ધોધની સામે ડાબી બાજુએ ગુફા જેવું હતું. ત્યાં એટલો બધો ધોધ પડે કે એનાં બધાં ફોરાં એટલે બધે દૂર સુધી ઊડે અને આપણને ભયંકરતા લાગે. તે ધોધની વચ્ચે ડાબી બાજુ એક બાજુએ ગુફા જેવું હતું. ત્યાં પહોંચવું, પણ ત્યાં પહોંચવું કેમ? હવે કોઈ ઉપાય તો જડે નહિ. તો પછી મેં તો પ્રાર્થના કરી ‘હે પ્રભુ, બુદ્ધિ તું જ છે અને બુદ્ધિ દ્વારા જ ઉપાય સૂઝે છે. તું જ મને ઉપાય બતાવનારો છે. ઉકેલ પણ તું જ કાઢનાર છે. હુકમ પણ તેં જ આપ્યો છે. તારી કૃપાથી મારો બેસવાનો નિશ્ચય પાકો છે. અને મને આ સાધન તેં આપ્યું છે, તે ઉત્તમમાં ઉત્તમ પ્રકારનું છે. એ મારા ઉપર તારો કેટલો બધો ઉપકાર

છે. અને આખરે બુદ્ધિ તું જ છે. બુદ્ધિમાં પ્રકાશ પાડનાર પણ તું જ છે. આ વાતમાં ઉપાય સુઝાડનાર પણ તું જ છે. એટલે આનો ઉપાય પણ સુઝાડશે જ એવો નિશ્ચય છે' એવી પ્રાર્થના કરું. એ પ્રાર્થના મને રિઆલિસ્ટિક-(વાસ્તવિક) લાગે છે. આપણે એમ કહીએ કે મને ઉપાય સૂઝી ગયો છે, એને બદલે 'હે પ્રભુ, તારો અનંત ઉપકાર છે. અને આનો ઉપાય મને સૂઝી ગયો છે.' એવું કોણ કહી શકે ?

જેની એવી એકાગ્રતા સધાઈ ગઈ છે, જેનું લક્ષ ભગવાનમાં એકધારું એકાગ્રપણે ચોંટી જાય છે, એવો ભાવ પ્રગટવાથી અને એ ભાવની એકાગ્રતાને લીધે મનાદિકરણ એટલાં બધાં શાંત અને સ્વસ્થ થઈ જાય છે, તે એવું કહી શકે. જે પ્રોબ્લેમ-(સમસ્યા) કે કોઈ ગૂંચ કે પ્રશ્ન આવ્યા તે સબકોન્શયસ માઈન્ડ-(અવચેતન મન)ની અંદર રહેતા હોય છે. તે જતા નથી રહેતા. જ્યારે આપણામાં આવી સ્વસ્થતા મનાદિકરણમાં જન્મે છે ત્યારે સબકોન્શયસ માઈન્ડમાં પડેલા પેલા પ્રોબ્લેમનો બુદ્ધિ દ્વારા ઉકેલ બતાવી દે છે. તે આખરે તો ભગવાન જ છે. જેની સ્થિતિ થયેલી છે, તેને માટે આ પ્રાર્થના બરોબર છે, પણ સામાન્ય જીવનું એમ કહેવું કે 'મને ઉપાય જડી ગયો છે' તે રિઆલિસ્ટિક હકીકત નથી. તેને માટે તો એમ કહેવું જોઈએ કે 'બુદ્ધિ પણ તું જ છે. પ્રકાશ આપનાર પણ તું જ છે. ઉપાય સુઝાડનાર પણ તું જ છે. ઉકેલ કાઢનાર પણ તું જ છે. એ રીતે આ પ્રોબ્લેમ્સ મારા જે છે, હે પ્રભુ, તેમાં તું પ્રકાશ પાડશે જ એવો જીવનમાં આટલા બધા પ્રસંગોના અનુભવ પછી તારામાં મારો આત્મવિશ્વાસ જીવતો થઈ ગયો

છે. આનો ઉપાય પણ મને ચોક્કસ બતાવવાનો જ છે. તેવી રીતે તે ભગવાનને પ્રાર્થના કરે તો એ વધારે રિઆલિસ્ટિક છે.

આ મારી ચોપડી છપાશે તેમાં આખું પ્રકરણ કદાચ આવશે ખરું. સવારથી ઊઠીએ કે આપણા શરીરનાં અને વહેવારનાં પ્રત્યેક કર્મ વખતે કરવાની પ્રાર્થનાના શ્લોકો પણ લખેલા છે. ‘ગુણવિમર્શ’ પુસ્તકમાં ઊઠતી વખતે, પેશાબ કરતી વખતે, મળવિસર્જન વખતે એવા દરેક પ્રસંગે કરવાની બધી પ્રાર્થનાઓ છે, તો એ પ્રાર્થનાઓ દરેક પ્રસંગે કર્યા કરવી અને કંઈ પણ પ્રોબ્લેમ આવે-સાંસારિક હોય, કુટુંબનો હોય, આ જાહેર સમાજસેવાનો હોય, મારાં પોતાનાં કર્મ-જે મળેલું પ્રાપ્ત કર્મ છે, તેમાંથી ઊપજેલાં એવાં કર્મ હોય ત્યારે પ્રાર્થનાનો ઉપયોગ મેં રિઆલિસ્ટિક (વાસ્તવિક) રીતે કરેલો છે. આ રીતે મને ઉપાય સૂઝી ગયો છે, જડી ગયો છે. નહિતર તો જડ્યો હોત નહિ. માટે, પ્રાર્થના કરવાનું આપણું નિશ્ચયાત્મક વલણ લઈએ.

સ્વજન : મોટા, આ આર્ટિકલમાં-(લેખમાં) લખ્યું છે કે જેણે પ્રયત્ન કર્યો હોય તેણે કરી જોવા જેવું છે ?

શ્રીમોટા : હા, કરી જોવા જેવું છે, પણ ક્યારે ? જ્યારે એકાગ્રતા થાય ત્યારે. જો એનાં મૂળમાં એકાગ્રતા ન હોય તો કશું નહિ થાય.

સ્વજન : (ધીરજબહેન) મોટા, તમે રજસની વાત કરતા હતાને ?

શ્રીમોટા : હા, રજસમાંથી આગળ જવાય નહિ. રજસ ગુણ એવો છે કે તેમાં ને તેમાં જ આપણને ચોંટાડી રાખે.

‘જીવનગીતા’માં મેં ગુણોનું વર્ણન લખ્યું છે, તેમાં આ વાત બહુ સ્પષ્ટ કરી છે.

સ્વજન : આપણને કેટલીક વાર આ ડીપ્રેશન-(દિલગીરી) આવે તે અમુક જાતના બહારના ફોર્સને લીધે આવે ?

શ્રીમોટા : એમાં અંદર અને બહાર બેઉ છે. ખરેખર તો મનાદિકરણ ભગવાનની ભક્તિમાં પરોવાયેલાં છે, એને બહારનું વાતાવરણ સ્પર્શતું નથી, કારણ કે એ ઈન્કાર કરી શકે છે. જે સામાન્ય માણસ હોય, સામાન્ય જીવો હોય એને પોતાના ચિત્તમાં પડેલા સંસ્કારો છે અને આ બાહ્ય વાતાવરણમાં અનેક પ્રકારના-અનેક જીવોની એમાં વૃત્તિઓ હોય, વિચારોનાં મોજાંઓ છે, તે મોજાંઓ પ્રત્યેક જીવને સ્પર્શે છે. જેને જેવા પ્રકારની ભૂમિકા હોય તેને તેવા પ્રકારની ભૂમિકાના વિચારો અને વૃત્તિઓનાં આંદોલનો સ્પર્શી જાય છે. દા.ત., એક માણસ છે. તેને એક વખતે દિવસના ઘણા પ્રકારના મૂઝૂલ થયા કરે છે. તેની વૃત્તિઓ તેમને વિશે જાગ્યા કરે ત્યારે તે વખતે જે પરિસ્થિતિ જાગી હોય એમાં પોતાનામાં એ પ્રકારના વાતાવરણના વિચારોનાં, વૃત્તિઓનાં આંદોલનો છે, એ આંદોલનો એને સ્પર્શે છે. તે વખતે એ જે ટેન્ડન્સી-(વલણ) જેવા પ્રકારની થઈ હોય-પોતાની અંદર-તેને તે પહેલાં સ્પર્શે છે, કારણ કે તે ઈન્કાર કરી શકે તેવી સ્થિતિમાં નથી. એ સમજી નથી શકતો કે આ આંદોલનો બહારથી આવે છે. આ બહારથી આવ્યા અને સ્પર્શવા આવ્યા એવું આકલન કરવાની એની પાસે શક્તિ છે નહિ. એટલે એ સામાન્ય જીવ સમજી શકતો નથી. પણ જે આંતરિક ટેન્ડન્સી-વૃત્તિઓ બધી

અંતરમાંથી જાગે છે, તેના ચિત્તના સંસ્કારમાંથી તે જ પ્રમાણે બહાર છે. એટલે બહાર છે તે અનેક પ્રકારના જીવો છે, તે જીવોનાં વૃત્તિ, વિચારો વગેરે બધું હોય છે. એટલા માટે અસલના વખતમાં કહેવાતું કે સાધના માટે દૂર દૂર જ્યાં વસ્તી ના હોય ત્યાં જવું, કારણ કે આ વાતાવરણની અંદર જે ફેંકાયેલાં વિચારો, વૃત્તિઓ છે તેનું જોશ-જોર અમુક માપના એરીઆ-(વિસ્તાર) સુધી જ રહી શકે છે. એ વિચારોની પાછળ જે બળ છે, તે બળ જ્યારે આત્મા જાગી ગયેલો છે, તેનું બળ જુદા પ્રકારનું છે, જ્યારે સામાન્ય જીવ છે એનું વાતાવરણમાં રહે છે. વિચારો, વૃત્તિઓ એ બધાં વાતાવરણમાં રહે ખરાં, પણ દૂર દૂર સુધી નહિ જઈ શકે. એટલે જંગલમાં કે દૂર વસ્તીથી પચાસ, સાઠ, સો માઈલ દૂર હોઈએ તો તે ઠેકાણે એકાંતમાં એ વિચારો-વૃત્તિઓનું જોશ ઘણું નબળું હોય. અત્યારે આપણે અહીં જ છીએ. ગામડામાં કે શહેરમાં હોઈએ તેના કરતાં વિચાર અને વૃત્તિઓનું જોશ ઘણું ઓછું છે, પણ શહેરમાં અને ગામડામાં જ્યાં વસ્તી ઘણી છે, ત્યાં એનું જોશ ઘણું વધારે હોય છે. વાતાવરણની અંદર એનાં વિચારો, વૃત્તિઓ, અને જે જે પ્રકારની ટેન્ડન્સી જે જીવને જે કાળે ઊગી તે પ્રકારનાં મોજાંઓ એને સ્પર્શે છે.

એનું મૂળ અંતરમાં છે, બાહ્ય કંઈ નથી. બાહ્ય તો જે વૃત્તિઓ જાગે છે, ટેન્ડન્સી જે જાગી-વલણ જાગ્યું તે પ્રમાણે બહારથી એને સ્પર્શે. તે એવી રીતે કે ત્યાં પણ સારું અને નરસું બેઉ છે. આ વાતાવરણમાં આપણને મદદ કરી શકે એવાં પણ વિચારો અને વૃત્તિઓનાં વલણો છે. એટલે ત્યાં

પોઝિટિવ અને નેગેટિવ બેઉ તત્ત્વ છે. તે આપણે એમ કહીએ કે ‘હે ભગવાન, તું ઉપાય મને બતાવજે.’ એ જાતનાં વલણમાં હોઈએ. એપ્રોચમાં રિઆલિસ્ટિક એકાગ્રતાવાળા-પ્રાર્થનાના ભાવ સાથેના-આપણે હોઈએ ત્યારે બહારના વાતાવરણમાં એનાં જે આંદોલનો છે, તે આપણને સ્પર્શે છે. એટલે આપણી બુદ્ધિને ઉપાય સૂઝી જાય છે.

બહુ ઊર્ધ્વ પ્રકારની સાધનામાં જે સાધકો છે, તેમનો સંકલ્પ બહુ જબરો હોય છે. તે સંકલ્પ એમનું જીવન છે એમ કહીએ તો ચાલે. એ સંકલ્પ ફળે નહિ ત્યાં સુધી એને ચેન નહિ પડે. એ સંકલ્પ કરીને પછી એમાં પરોવાયેલો રહેતો નથી. એનું માનસ એવા પ્રકારનું છે. સંકલ્પ એનો જાગ્યો, પછી જાગીને એ સંકલ્પને ભગવાનનાં ચરણકમળમાં એ સમર્પણ કરી દે છે. પછી એ સંકલ્પ ફળે છે. કોઈક સંકલ્પ છે તે થોડીવારમાં જ ફળે. કેટલાકને કાળ લાગે. ત્યારે બાહ્ય અને આંતર બંને તે પછી એક થઈ જાય છે. એકતારૂપ કારણ જે આ અનુભવે છે, તે જે આ ટેન્ડન્સી એને અંદરમાં જાગે છે તે ખરી રીતે બહાર પણ છે, કારણ કે એ જ પ્રકારનાં આંદોલનો એને સ્પર્શે છે. એ પૃથક્કરણ કરીને પૃથક્કરણાત્મક રીતે એનું આકલન એ કરી શકે છે. એ જુએ છે કે અનેક પ્રકારની ટેન્ડન્સી, વિવિધ પ્રકારનાં મોજાંઓ, આંદોલનો બહારના વાતાવરણમાં પણ છે અને એ આપણને સ્પર્શે છે. ઋષ્યશૃંગ મુનિની આ હકીકત મેં તમને જણાવી છે. તેમાં બહુ નિર્દોષ બાળકના જેવું એ સુંદરીઓની સાથે રમ્યા કરે. મન મોટું, શરીર મોટું અને બહુ નિર્દોષ ભાવ, પણ જે સુંદરીઓનાં

સ્વરૂપની સાચી હકીકત બુદ્ધિથી જાણી નથી, માટે એ કંઈ જ્ઞાન નહિ કહેવાય. નિર્દોષ કહેવાય, બાળવત્ કહેવાય, પણ જ્ઞાન નથી. જ્ઞાની માણસ સંસારમાં ભોગ ભોગવે છે, પણ ભોગવતી વખતે તે પોતે નોખો છે અને તે ભોગ ભોગવે, છતાં પોતે નિષ્કામ છે. તેવી સ્થિતિમાં હોય એને જ નિષ્કામની ખબર પડેને ! નિઃસ્પૃહાની ત્યારે જ ખબર પડે.

એકદમ લોભ પ્રકારનું વાતાવરણ હોય કે એવો પ્રસંગ જીવનમાં ઊપજે ત્યારે નિર્લોભ રહી શકે છે. ત્યારે એને સાચી ખાતરી થાય. એકદમ લોભનું વાતાવરણ-જબરજસ્ત-એનું મોજું જીવનમાં પ્રગટે ત્યારે એ નિર્લેપ રહી શકે છે. તેનો ત્યારે અનુભવ થાય અને ખાતરી થાય. આ બધાં પ્રત્યક્ષ એવા પ્રકારના પ્રસંગો જીવનમાં-નિમિત્તમાં પ્રગટે અને એમાંથી નોખો રહી શકે ત્યારે ખરું. આમ, બુદ્ધિથી સમજેલું તે તો ઊડી જશે. એ સમજણ ખરી વખત ટકશે નહિ અને અનુભવીની સમજણ, ભક્તની સમજણ, જ્ઞાનીની સમજણ તેવી સ્થિતિમાં ટકે છે.

(૧૪) સંકલ્પ

સ્વજન : મોટા, તમે વાત કરીને સંકલ્પ પુત્રની...

શ્રીમોટા : હા, એવા ઋષિમુનિઓ થઈ ગયેલા. ઋષ્યશૃંગના પિતા પણ મોટા ઋષિ હતા. સંકલ્પથી ઋષ્યશૃંગને ઉત્પન્ન કરેલો. આ શ્રીઅરવિંદની વાત હમણાં કરે છે, તે ખરેખર તો ભવિષ્યમાં એ પ્રકારનું માનસ થશે. ત્યારે પૃથ્વી પર માનવીની બે ઓપોઝિટ સેક્સ-(વિરુદ્ધ જાતિ)નું ત્યાં એક્ઝશન-(ક્રિયા) પેદા થાય એવી સ્થિતિ નહિ રહે, પણ એ તો ભગવાનના ભક્ત, જ્ઞાની, ધ્યાની, યોગી જે થયેલા છે, તે સંકલ્પથી કરી શકે છે. જેમ ભગવાન છે તે 'ગીતા'માં કહે છે કે 'પ્રકૃતિ મારી યોનિ છે અને પ્રકૃતિ દ્વારા બધું હું સર્જવું છું.' પણ ભગવાન પ્રત્યક્ષ એવાં કર્મમાં પડતો નથી હોતો. એટલે કહ્યું છે કે 'Let there be Light and there is Light' તે એના જેવું છે. કાંઈ થયું જે કંઈ એણે વિચાર્યું હશે એમ લાગે, પણ વિચારવાની સ્થિતિ એને નથી રહેતી. આપમેળે સંકલ્પ જાગીને તે પ્રમાણે થાય. એ અનુભવી પુરુષના જીવનમાં જે પોતા પૂરતો સંકલ્પ જાગે તે જલદી ફળે. બીજા પૂરતો સંકલ્પ જો થાય તો તો ફળતાં ઘણી વાર લાગે, કારણ કે સામા જીવ પરત્વેનો જે સંકલ્પ છે, તે સંકલ્પને સહકાર મળવાની શક્યતાઓ બહુ ઓછી હોય છે. જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક તેને સહકાર આપી શકતો નથી. એટલે વાર લાગે છે. પણ આજ કે કાલ એનો સંકલ્પ ફળે ખરો. ફળ્યા સિવાય ના રહે. કારણ શું એનું? પ્રકાશ સર્વત્ર ફેલાય છે. ગાઢ જંગલમાં પણ એ જાય છે. ગાઢતાને લીધે ઓછો-એટલી ડિગ્રીના પ્રમાણમાં ત્યાં ના

હોય. બરફ હોય ત્યાં એ સ્પર્શ છે ખરો, પણ તે ભૂમિકાને લીધે એનું પરિણામ જુદી રીતનું. ખુલ્લા રણમાં સૂર્યનો પ્રકાશ જાય અને બરફમાં જાય, પણ એનાં પરિણામમાં ફરક રહે છે. એવી રીતે આધ્યાત્મિક પ્રકારના માનસમાં એ જ્યારે પ્રગટે છે ત્યારે ‘પોતે’ સંકલ્પ છે. સંકલ્પ સ્વરૂપ થઈ જાય છે. અને પોતા પૂરતું હોય ત્યારે તાત્કાલિક ફળતો અનુભવે છે, પણ માત્ર તેનામાં એ કંઈ ‘પોતે’ નથી. એ બધાંમાં સમાયેલો છે. જ્યાં જ્યાં નિમિત્ત છે ત્યાં ત્યાં એ સમાયેલો છે. એટલે તે ઠેકાણે સંકલ્પને ફળતાં વાર લાગે. જન્મજન્માંતરે ફળે. ફળ્યા સિવાય ના રહે, પણ એને એ પ્રકારનો સહકાર મળ્યા કરે તો.

તા. ૨-૧૨-૧૯૭૪

સ્વજન : મોટા, કાલે આપણે વાત થઈ હતી કે જેવી રીતે સંકલ્પ ઉચ્ચ કોટિનો થાય તેવી રીતે નિમ્ન કોટિનો થાય ?

શ્રીમોટા : નિમ્ન કોટિનો પણ થાય સાહેબ, કારણ કે તે પ્રકૃતિની વાત આવી. જે થાય તે પૃથ્વી ઉપર પ્રકૃતિમાં જ થવાની. પ્રકૃતિમાં બેઉ છે. યસ એન્ડ નો-પોઝિટિવ-નેગેટિવ બેઉ છે, એટલે જે આવા ઊર્ધ્વમાર્ગના થાય તે મનુષ્યોનિ આદિ થાય-સંકલ્પથી જ. તો આવા પ્રકારના પણ જીવો થવાના.

સ્વજન : એવો સંકલ્પ કોણ કરે, મોટા ?

શ્રીમોટા : કોઈ કરે નહિ, પણ જરૂર પડે તો થાય જ. વશિષ્ઠ તેની ગાય લઈને જતા હતા ત્યારે સંકલ્પ કરીને કેટલું બધું લશ્કર ઊભું કરી દીધેલું. સંજોગો હોય તે પ્રમાણે એનામાં આપમેળે જાગે. દા.ત., પરશુરામ, ભગવાનનો અવતાર

ગણાય, પણ કેટલાં બધાં યુદ્ધો લડ્યાં. ક્ષત્રિયોનો સંહાર કર્યો, કારણ કે તેઓ અહમ્ભાવવાળા થઈ ગયેલા અને પીડનારા થઈ ગયેલા. ક્ષત્રિયો એટલે એ ધર્મ સ્વીકારીને બધાંનો નાશ કર્યો. કેટલાં યુદ્ધો લડ્યાં. કૃષ્ણ ભગવાન પણ કેટલાં યુદ્ધો લડ્યાં છે. રામ પણ લડ્યાં છે. એટલે એ પ્રકૃતિની રીતે અથવા જીવની રીતે જેને આપણે નકારાત્મક ગણીએ એવું કર્મ એ ન જ કરે, એવું નથી. સામાન્ય રીતે માણસ જે કંઈ કહે તે બધું જ ખરું પડે એવું નથી હોતું. અને તે દરેક ઠેકાણે જીતે જ એવું પણ નથી. કૃષ્ણ ભગવાનેય લડતાં લડતાં નાઠા હતા. એટલું જ નહિ પણ મથુરા છોડીને આખરે ગુજરાતની ભૂમિમાં- દ્વારકામાં આવીને રહ્યા કે જેથી નિશ્ચિંતતાથી રહી શકાય.

મુખ્ય સમજણ તે પ્રકારની કે આપણે જે ઠેકાણે નિશ્ચિંતતાથી રહેવાય તેવા ઠેકાણે જવું અને રહેવું. અહીં તો આપણી સામે બધાં ઓપોઝિટ-(વિરુદ્ધ) વલણો છે. એ જાતનાં સર્કમ્સ્ટન્સિઝ-(વાતાવરણ)માંથી નીકળી જવું. એમણે બધું જ્ઞાનપૂર્વક કરેલું. દા.ત., લડતમાંથી ભાગ્યા ત્યારે હારેલા. શત્રુ તરીકે નાઠા નથી. સમજીને વિઝન-(દષ્ટિ)ની અંદર જણાયું તેમ કરે છે. તેનો પ્રાણ નક્કી કરે છે તે પ્રમાણે રિટ્રીટ-(વર્તન) કરે.

દુનિયામાં એક પ્રસંગ એવો રહ્યો છે કે જે વખતે પ્લાનિંગ-(આયોજન) નથી થઈ શકતું, જર્મનો, ફ્રાંસની ભૂમિ ઉપર લડ્યા, તે વખતે અંગ્રેજોનું લશ્કર જે નાઠેલું, તે જે રિટ્રીટ થયેલું તે બિલકુલ પ્લાનિંગ વગરનું હતું. જેમ ને તેમ બધા નાઠેલા. હા, કૃષ્ણ કેટલાં બધાંનો નાશ કરે છે. જરાસંઘનોય

નાશ કરે છે. મામા કંસનોય નાશ કરે છે. ઘણાં બધાંનો નાશ કરે છે. હું માનું છું કે એમણે સંહાર કર્યા ખરા, પણ એમનામાં રાગદ્વેષ હતા નહિ.

હું તો ઘણીવાર કહું છું, સાહેબ, કે આપણે આ ઐહિક રીતે વિચારતાં એક સામાન્ય માનવીની જીવનની રીતે કૃષ્ણ ભગવાનના જીવનને વિચારીએ તો એમનું જીવન ફેઈલ્યોર-(નિષ્ફળ) છે, કારણ કે એમનાં પોતાનાં જ કુટુંબમાં એમની કશી અસર ન હતી. એમાં દારૂ પીનારા થઈ ગયા છે. ઋષિમુનિઓનાં અપમાન કરનારાં એમનાં છોકરાંઓ થઈ ગયેલાં છે. આખરે આખું કુટુંબ, આખો યાદવ સમાજ માંહોમાંહે લડીને મરી જાય છે. એ પોતે જતા રહે છે. કંઈ કશું કરી શકતા નથી. તેવી રીતે પાંચ પાંડવોનાં મિત્ર, સંબંધી, સગાં અને સખા પણ હતા, પણ પાંચ ગામ પણ મેળવી શકતા નથી.

અનુભવીનો વિલપાવર-(ઈચ્છાશક્તિ) તો જબરજસ્ત હોય, પણ અનુભવથી આગળની એક સ્થિતિમાં તે હતા. એમની સંકલ્પશક્તિ તો ઘણી બધી હતી, પણ આવા લોકો સંકલ્પનો જેમાં ને તેમાં જેમ તેમ ઉપયોગ કરતા હોતા નથી. સાધારણ રીતે જેમ થતું હોય તેમ જ થવા દે. એટલે પાંચ ગામ પણ મેળવી શકતા નથી. એટલે ઐહિક રીતે વિચારી જોઈએ તો પાંડવો અને કૌરવોનો સંહાર થઈ જાય છે. પોતે વચ્ચે હાજર હોવા છતાં અને અનુભવી એમ બોલ્યા હોય કે અમુક વખતે આમ થાય. જે વખતે બોલ્યા હોય તેનાથી બીજી રીતે પણ વર્તે. કૃષ્ણ ભગવાન કહે કે ‘હું હથિયાર નહિ ઉગામું.’ પણ કાળ એવો આવે છે-પ્રસંગ એવો સાંપડે છે ત્યારે હથિયાર

ઉગામે છે. ભીષ્મની સામે સુદર્શનચક્ર હાથમાં લે છે. ભીષ્મદાદા કહે છે કે ‘તમે આ કર્યું તે બરોબર છે. મારો સંતોષ છે. હવે મારે કશું કરવું નથી. હવે મારે અર્જુનને સંહારવો નથી. જ્યારે અર્જુનનો પ્રાણ લેવાની તત્પરતા ભીષ્મદાદાને થાય છે અને ભયંકર હુમલો થાય છે. એ કાળમાં એ કંઈ જેવા તેવા લડવૈયા નહિ, અજોડ એવા અનોખા યોદ્ધા હતા. જ્યારે ભગવાન પોતાનું સુદર્શનચક્ર હાથમાં લે છે. એણે તો ના પાડેલી ચોખ્ખી કે નહિ લઉં-કોઈ કહે કે ‘આ તો જુદો છે, સાલો. પોતાના મિત્ર ખાતર આવું કરે ?’ સંસારમાં કહે છે કે ‘લબાડ છે, કલ્યા પ્રમાણે કશું કરતો નથી.’

આવા પુરુષો એક વખત આમ બોલ્યા હોય તેમાંથી બીજી રીતે ના વર્તે એવું નહિ. બીજી રીતે પણ વર્તે. એટલે એ લોકોને આપણે સમજવાનો પ્રયાસ છોડી દેવો જોઈએ. અને માપવાનો, સમજવાનો પ્રયત્ન છોડી દેવો જોઈએ. અને એની સાથે ભાવ થાય, એની સાથે આપણી પ્રીતિ જાગે, એની સાથે આપણો સહકાર થાય, સંબંધ જાગે, એની સાથે આપણી મિત્રતા જાગે, એની સાથેની આપણાં હૃદય, મન, બુદ્ધિની એકાગ્રતા થાય એવી રીતે આપણો એપ્રોચ-(અભિગમ) રાખવો, તે આપણને આત્માની દૃષ્ટિએ અને વહેવારની દૃષ્ટિએ પણ ફાયદાકારક છે. એની સાથેના સહવાસથી આપણને એક પ્રકારની જે ઈઝ-(હળવાશ) થાય છે. આપણને હળવાશ, શાંતિ જે પ્રગટે છે તેને લીધે આપણને તે તે વિષયનું જ્ઞાન પ્રગટી જાય છે. માત્ર એના સહવાસથી આપણને આમ થાય છે. તેની સાથે પ્રગતિ થાય, સહકાર થાય, સંબંધ જાગે, એની સાથેની મિત્રતા જાગે, એની સાથે આપણાં હૃદયમાં અને બુદ્ધિમાં

એકાગ્રતા થાય તેવી રીતનો આપણે એટ્ટીટ્યૂડ-(વલણ) રાખવો તે આપણને ફાયદાકારક છે.

આ વીજળીનું જોડાવાનું જે બનેલું છે, તો એને પ્રગટવાની રિઆલિટીવાળી યોજના તે થયેલી હોય તો જ એ પ્રગટે. એમાં કંઈ ખામી હોય તો ના થાય. તેથી આટલા માટે જ સત્સંગનો મહિમા ગાયેલો છે કે એ કંઈ નકામું જવા દેતો નથી, કારણ કે નકામું એને મન કંઈ કશું નહિ.

આપણા જીવનમાં આપણે ઈશ્વરાભિમુખ થયાં હોઈએ. અભિમુખ એટલે કે તેના તરફ મુખ થયું હોય તો પ્રાપ્ત કર્મ ઉત્તમમાં ઉત્તમ રીતે કરીએ. કર્મ સમર્પણ કરવાનાં છે. યદ્વાતદ્વા રીતે કર્મ કરવું એ તો ભગવાનનું અપમાન છે. અહમ્મથી મુક્ત થવા માટે સમર્પણ બહુ મહત્વનું છે. દા.ત., કોઈ વેપારીને ત્યાં વહેવારદક્ષ મુનીમ છે, ગુમાસ્તાઓ છે. તે લાખોના સોદા કરે. તે લાખો કમાય અને લાખો ખૂએ, પણ એને કશું સ્પર્શતું નથી. શેઠને હિસાબે અને જોખમે બધું કરે છે. કશું ખૂએ કરે તોયે કશું નુકસાન નથી અને નફો કરે તોય એને લાભ નથી. તેવી રીતે આપણે માત્ર તેના ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ-(સાધન) તરીકે આ જગતના વહેવારમાં જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક વર્તવાનું રાખીએ તો પછી આપણી નસેનસમાં-રોમેરોમમાં ઊતરે, કારણ કે આપણે ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ થઈએ એમાં પછી આપણું આગવું કશું ના રહે.

સ્વજન : જે તે બધું ભગવાનનું જ થઈ જાય ?

શ્રીમોટા : હા, થઈ જાય. આવી રીતે જ્યાં જ્યાં એને જવું હોય ત્યાં જઈ શકે છે. દા.ત., કોઈ અનુભવી છે, એનું સૂક્ષ્મ શરીર હોવા છતાં સૂક્ષ્મ શરીર નથી. તે જઈ શકે છે.

તેવી રીતે આ તો આત્માની કે એવા અનુભવીની વાત થઈ. એના કરતાંય જેમ પ્રેતયોનિ છે, તે પ્રેતયોનિમાં રજસ પ્રિડોમિનન્ટ-(મોખરે) છે. એ રજસને કારણે એ પણ ગમે ત્યાં જઈ શકે છે. એટલું જ નહિ પણ તે ગમે ત્યાં પેનીટ્રેટ-(કેંદ્રિત) થઈ શકે છે. તમારાં બારીબારણાં વાસેલાં હોય તોપણ ત્યાં અંદર જઈ શકે છે. ત્યાં અંદર આવી શકે છે. જેમ સત્ત્વગુણ પ્રિડોમિનન્ટ છે-આકાશતત્ત્વ મોખરે છે. એ પણ એવી રીતે દાખલ થઈ શકે છે. રજસ જે છે તે પ્રિડોમિનન્ટ છે. તેનામાં ઘણું જ મોખરે છે. સત્ત્વગુણ મુદ્દલે નથી. તે પણ ગમે ત્યાં જઈ શકે છે તેટલું જ નહિ પણ એમાં પણ ભેદ છે. પ્રેતયોનિમાં પણ ઓછાં રજસ તત્ત્વોવાળા જીવો અને પૃથ્વીતત્ત્વવાળા જીવો, એવા બે ભેદ છે. ઊર્ધ્વવૃત્તિવાળા જીવો અને નિમ્ન વૃત્તિવાળા જીવો પણ છે, દા.ત., કોઈ વિદ્વાન હોય, બહુ ભણેલો હોય, જેનામાં ઓરિજિનાલિટી-(મૌલિકતા) પણ છે, પણ અનુભવી નથી. જો આવાનું અકાળે અવસાન થાય, તો એની જિજ્ઞાસા શી રહે ? પોતાની કળા કે વિદ્યા બીજાને આપવાની જિજ્ઞાસા એને રહે છે. એવા જીવો બીજા જીવોને ભણાવી પણ શકે છે. તેમને એકચ્ચૂઅલી-(ખરેખર) ભણાવે છે. હા, એને ખ્યાલ ના રહે. એને અવેરનેસ-(સભાનતા) હોયને તો ઓર હોશિયાર થઈ જાય. એનો લાભ પૂરતો લઈ લે.

સ્વજન : મોટા, અવેરનેસ-(સભાનતા) તો જ્યારે આપણે તદ્દન નીરવ હોઈએ તો જ થાયને ?

શ્રીમોટા : હા, સાહેબ, નીરવતાની વાત એવી છે કે જે

કંઈ કશું પ્રેક્ટિકલ-(વહેવારુ) થયા વગર આપણને સમજણ ના પડે. આપણી પાસે પાંચ લાખ રૂપિયા હોય તો એમ કહીએ કે મારી પાસે પાંચ લાખ છે. એની કંઈ ઓથ ના રહે ? હૂંફ ના રહે ? કંઈ પણ આપણે કરી ન શકીએ ? તેવી રીતે આ નીરવતાનું પણ એવું છે કે પ્રેક્ટિસ-(અભ્યાસ) પાડવી જોઈએ. મેં એની પ્રેક્ટિસ પાડ્યા કરેલી, કે સાલું, આપણે બોલ્યાં કરીએ છીએ પણ નીરવતા આપણે દિવસમાં દસ પંદર વાર કર્યા કરો.

ભલે થાય કે ના થાય તોય વાંધો નથી, પણ હું કામ કરતો હોઉં, ઓફિસમાં ટાઈપ કરતો હોઉં તો ટાઈપ કરતી વખતે પણ શાંત થઈ જઉં. ત્યારે પરીક્ષિતલાલ મને કહે કે ‘ભગત, તમે આ ટાઈપ કરતાં કરતાં વચ્ચે અટકી જાઓ છો, પ્રાર્થના કરો છો, આ કરો તે બરાબર નહિ. હું કંઈ જવાબ આપું નહિ, પણ મનમાં ને મનમાં જોયા કરું કે વિચારવૃત્તિ કંઈ ના હોય, ભલેને એક બે સેકંડ હોય. એ પણ મોટી વાત છે. તેવું દિવસમાં તમે દસ, પંદર, વીસવાર, કલાક બે કલાક, એક ક્ષણવાર, બે ક્ષણવાર, બે સેકંડ, પાંચ સેકંડ, દસ સેકંડ, તમે સ્થિર થઈ જુઓ. એવી રોજબરોજ આપણા જીવનના કાર્યક્રમમાં તેની પ્રેક્ટિસ પાડો. તમે ઓફિસમાં બેઠા છો. પાંચ, સાત વાર કર્યું એમાં બે ત્રણવાર જો તમને બરોબર પાક્કો ખ્યાલ અને એની ગ્રીપ-(પકડ) આવી ગઈ કે આવી નીરવતા છે ખરી. આપણે વિચાર્યું નથી પણ આપણે જીવદશામાં રહ્યા, સ્થૂળમાં રહ્યા છતાંય આપણામાં આત્મા છે, તો નીરવતા પણ છે. તો એ નીરવતાનો આ રીતે અનુભવ થવાથી આપણને એની ગ્રીપ આવી જાય છે. દા.ત., બેત્રણ વખત કરી જોયું તો મનમાં બેહું

ન હતું. એકબે સેકંડ ભલેને હોય, એટલી પણ નીરવતા જો અનુભવની પકડમાં આવી ગઈ તો પછી બીજે દિવસે એ નીરવતાની પ્રેક્ટિસ વધ્યા કરે, તો કર્મ કરતાં કરતાં કેટલીયવાર આવું અંદર કરવું જોઈએ. આપણે જો એવી સમજણપૂર્વક પ્રેક્ટિસ પાડીએ તો એવી પ્રેક્ટિસ પછી તો ઘણીવાર કર્યા કરાય, થયા કરે. એ પણ એક જાતની મોટી સાધના છે. પાછું બહુ સરળ છે. કોઈ ઝાઝી માથાકૂટ નહિ આમાં.

એક વખત જેમ માણસને પોતાને ખ્યાલ આવી જાય કે મારી પાસે પાંચ લાખની મૂડી છે. એ હોવાથી એની ઓથ, એની શક્તિ, બળ એ બધાં એનામાં આવે છે. તેવી રીતે આ એક વખત એને અનુભવ થાય કે મારામાં નીરવતા આવી શકે છે ખરી. આ મેં અનુભવ્યું છે એ ચોક્કસ છે. ભલે બે પળ હોય કે બે સેકંડ, એ પણ ધીરે ધીરે પાછું વધે છે અને પછી મહાવરો રહેને !

(૧૫) દેહત્યાગ પછી 'મોટા'

સ્વજન : (ધીરજબહેન) મોટા, તમે ફરી જન્મવાના છો, પણ તેની વાર લાગશે તો ત્યાં સુધી શું કરવાના છો ?

શ્રીમોટા : પછી બધો વહેવાર કરવાનો. છોકરાં જન્માવવાનો વહેવાર નહિ ! કારણ કે જે જે જીવોનો સમાગમ મારે જોઈએ, તે બધા જીવો હું જન્મું ત્યારે હાજર હોવા જોઈએ. ત્યાં સુધી આઈ શૈલ હેવ ટુ વેઈટ-(મારે થોભવું પડશે.)

સ્વજન : ત્યાં સુધી શું કરવાના ?

શ્રીમોટા : ફર્યા કરીશું. કોઈ ઠેકાણે જઈશું. કોઈની સાથે સમાગમ કરીશું-પેલો જાણશે નહિ, પણ મને તો આનંદ થાયને મળ્યાનો. અને એક વાત એવી છે કે આ અત્યારે શરીર સાથે જે આત્મા જેટલો બળવાન છે એના કરતાં શરીર વગરનો જે આત્મા છે, તે વધારે બળવાન છે. અત્યારે હું કંઈ તમારામાં પ્રવેશી ના શકું. માનસિકપણે પ્રવેશું, પણ તમારામાં હું વિચાર કરું, ધારણા કરું, પ્રાર્થના કરું, છતાંય પણ તમારામાં પ્રવેશાય નહિ અને પેલું અનુભવી પુરુષનું સૂક્ષ્મ શરીર અથવા તો એની સૂક્ષ્મતા-એનું એબ્સ્ટ્રેક્ટ બીઈંગ-(અમૂર્ત અસ્તિત્વ) તે તમારી મરજી હોય કે ના હોય તે તમારામાં પ્રવેશી શકે છે. અને એ પ્રવેશીને તે કામ તો કરે, પણ એની ભૂમિકા તૈયાર ના થઈ હોય એટલે એ ચિત્તના સંસ્કારમાં મોટો ભાગ ભજવે. ત્યારે ચિત્તની અંદર એની અવેરનેસ-(સભાનતા) જગાડવામાં એ મોટી મદદ કરે છે.

સ્વજન : એટલે આ જ પૃથ્વી ઉપર ?

શ્રીમોટા : હા, આ જ પૃથ્વી ઉપર. પહેલાં મને લાગતું હતું કે હું દક્ષિણમાં જન્મ લઈશ. હવે એમ નથી લાગતું. મને

સ્થળનું નક્કી નથી લાગતું. મને દક્ષિણનો દેશ ગમે તો બહુ, પણ આવી રીતનું નક્કી નથી લાગતું. બટ આઈ શૉલ હેવ ટુ વેઈટ-(પણ મારે થોભવું પડશે) એમ લાગે છે.

સ્વજન : વેઈટ ક્યાં કરવાનું ?

શ્રીમોટા : આ પૃથ્વીના જ વાતાવરણમાં.

પોંડિચેરીનાં મધરને પણ એમ હતું. એમનાં મોઢા પર વેદના ન હતી. રમણ મહર્ષિનાં તો બહુ જ સ્પષ્ટપણે દર્શન મને થયેલાં. એમના મોઢા ઉપર વેદનાની અસર હતી. રામકૃષ્ણ પરમહંસનો કોઈ ઉલ્લેખ નથી. એમને ગળાનું કેન્સર હતું. બોલી શકાય નહિ. તેવી સ્થિતિ હતી. છતાં બોલતા તો ખરા, એમ વાંચ્યું છે. વિવેકાનંદ, શારદાનંદ, બ્રહ્માનંદ બધા બોલવાની ના કહેતા હતા. એમને કહે, ‘હવે પ્રભુ તમે આ ન બોલો’ તો કહે, ‘એ ના ચાલી શકે ભાઈ !’ એવી એની ભોગવવાની ઈમ્પોર્ટન્સ-(અગત્યતા) પણ એટલી જ વધારે છે. જળ અને પૃથ્વીતત્ત્વને લીધે જ આપણે જે તે કંઈ ભોગવી શકીએ છીએ. એ જો ના હોય તો તમે ભોગવી નહિ શકો. અત્યારે જાતે ભોગવવાનો આનંદ લઈ શકો. પછી તમારે કોઈ મિડિયમ-(માધ્યમ)નો આધાર લેવો પડે. તો જળ અને પૃથ્વીતત્ત્વ જેનામાં નથી, બીજરૂપે છે, એને જો કંઈ પણ જાતે ભોગવવામાં આનંદ લેવો હોય તો મિડિયમની જરૂર પડે. જળ અને પૃથ્વીતત્ત્વને લીધે જ શરીર છે. શરીરનો આકાર, શરીરનું વજન, શરીરનો ઘાટ અને તે ઉપરાંત, શરીરની બધી જ ક્રિયાઓ, પ્રક્રિયાઓ, ઈંદ્રિયો બધાં જ જળ અને પૃથ્વીતત્ત્વને લીધે જ છે. સુખદુઃખ પણ જળ અને પૃથ્વીતત્ત્વને લીધે જ છે.

(૧૬) વેદના અને આનંદ

સ્વજન : નહિતર સુખદુઃખ જેવું નથીને !

શ્રીમોટા : હા, કંઈ નહિ રહે અને બીજું, આ પોતાપણું, આ મમતા, આ બધી આસક્તિ, રાગ, મોહ, કામક્રોધાદિ પણ જળ અને પૃથ્વીતત્ત્વને લીધે વિશેષપણે છે. રજસના ગુણ પણ છે, એ જળ અને પૃથ્વીતત્ત્વને લીધે જ. અને બધાં જ કરણો અથવા ભોગવવાને માટે બધી જ સેન્સિસ-(ઈન્દ્રિયો) છે. આત્મામાં શરીર સાથેની કોઈક એવી અવસ્થા છે કે ત્યાં વેદના સાથે આનંદ છે. આત્માનો આનંદ છે. વેદનાનો હું સાક્ષી છું, પણ તેમ છતાં વેદના છે, પણ કોઈક એવી ભૂમિકા છે ખરી કે જેમાં વેદનાનો પણ આનંદ છે, એ હું નથી અનુભવી શકતો. એ લાગે છે કોન્ટ્રાડિક્ટરી-(પરસ્પર વિરોધી). આપણને માનસિક રીતે, આપણને બૌદ્ધિક રીતે કોન્ટ્રાડિક્ટરી લાગે છે. તેમ છતાં વેદનાનો પણ એક પ્રકારનો આનંદ છે. એનું કારણ શું ? કે વેદના જે જે ભાગમાં થઈ, એ તે ભાગમાં રોમેરોમમાં સ્પર્શે છે. તેના ઊંડાણના ભાગમાં પણ સ્પર્શે છે. આનંદ, હર્ષ કે સુખની લાગણી થઈ, તો તે એટલી ઊંડાણમાં નથી જતી, વેદના જાય છે. વેદના ખૂબ ઊંડામાં ઊડે જાય છે અને રોમેરોમમાં પ્રસરે છે. અને હાર્દને પણ પકડે છે અને પાછા એમાં જે એના શરીરના ગુણધર્મને પણ એ વેદના ભુલાવે છે. વેદના એને નબળાં બનાવી દે છે.

સ્વજન : મોટા, વેદનાની પાછળનો હેતુ તો ડિસહાર્મની-(વિસંવાદિતા) દેખાડવા પૂરતો હોઈ શકેને ?

શ્રીમોટા : હા, પણ ડિસહાર્મની-(વિસંવાદિતા) છે, એવો અનુભવ પેલા અનુભવીને સાથે સાથે થાય છે ખરો, પણ વેદનામાં જે આનંદ છે, તે હું નથી અનુભવી શકતો.વેદનાની સાથે આનંદ છે ખરો, પણ વેદનાનો આનંદ હું નથી અનુભવી શકતો. છતાં એવી ભૂમિકા છે ખરી.

(૧૭) ગૂઢ તત્ત્વ

શ્રીમોટા : આંદોલનો, પૃથ્વી પરનાં વાતાવરણનાં જુદી જાતનાં, પૃથ્વીનું વાતાવરણ છોડ્યું તો તે ઠેકાણેના વાતાવરણમાં જુદી જાતનાં, સૂર્યના વાતાવરણમાં જુદી જાતનાં. તત્ત્વ એકનું એક જ પણ સ્થળ ફેર થતાં એની કેરેક્ટરિસ્ટિક્સ-(લાક્ષણિકતાઓ) બધી બદલાઈ જાય. આ પૃથ્વી પરથી ચંદ્રમાં જાય છે તે પૃથ્વી ઉપર જે રીતે શરીર જીવી શકે એ રીતની બધી વ્યવસ્થા સાથે લઈને જાય છે. નહિ તો ઘણી મુશ્કેલી પડે. જીવી જ ના શકે.

સ્વજન : મોટા, એ હિસાબે સૂર્ય ઉપર પણ જીવો હશે ખરાને ?

શ્રીમોટા : હા, તેનામાં તેજતત્ત્વ વિશેષ. તેજતત્ત્વ મોખરે. શરીર પણ જુદાં, આકારેય જુદી જાતનો. સૂર્યમાં જીવો છે એનામાં જળ અને પૃથ્વી નહિ. આ તો ડીજનરેટ-(ઊતરતી કક્ષાનું) થતાં થતાં આપણે માણસ થયા છીએ. ઘણા લોકો કહે ‘આ ઉત્ક્રાંતિ-વિકાસ થયો અને માનવ થયા છીએ.’ પણ મારી દૃષ્ટિએ એ બધાંમાંથી-આત્મામાંથી જુદે જુદે ઠેકાણે થઈને આ માણસ થયો.

સ્વજન : ડીજનરેટ-(ઊતરતી કક્ષાનું) થઈને હવે પાછી એવી ઉત્ક્રાંતિ થશે ?

શ્રીમોટા : પાછો ઊંચે ને ઊંચે જવાનો. ભગવાન પણ, ચેતન પણ અવતરણ કરે છે. અવતરણ કરે છે તે ઊર્ધ્વાકરણ થવાને માટે. જીવનની જે આ રહસ્યમય ગૂઢતાવાળી ઘટનાઓ છે, એની પાછળનો જે હેતુ છે, તે આપણને અનુભવમાં કદી પ્રકાશશે. એને માટે આ મિસ્ટિસિઝમ-(ગૂઢતાવાળું)ની લાઈફ-

(જીવન) એ પણ અનુભવવા માટે આપણું માનસ, આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ એ બધાંની ભૂમિકા કેળવાયેલી હોવી જોઈએ. હમણાં મને દર્દ વધારે થતું હતું ત્યારે હું ભજન બોલતો હતો. આ રામભાઈ અને બધાંએ સાંભળ્યું હશે.

હૃદયનો ભાવ જુદો છે, વળી મનનોય જુદો છે,
મતિ, ચિત્ત, પ્રાણનો જુદો, અહમ્નોય જુદો છે !

એ બધાંનો જ્યાં એકસરખો સુમેળ સધાય ત્યારે જીવનમાં આવા રહસ્યમય, ગૂઢતાવાળા પ્રસંગો છે અને એ શાથી છે ? તેનો હેતુ શો છે ? એ પણ ત્યારે જ સમજાણ પડે. આ બધાંનો એકસરખો સુમેળ જ્યાં સધાય, જે ભાવ જાગે એ ભાવથી એ બુદ્ધિનો વિકાસ થઈને એનો વિસ્ફોટ થઈને એ જુદી કક્ષામાં બુદ્ધિ ખીલે છે. જેમ ફૂલ સંપૂર્ણ ખીલે, ત્યારે સુવાસ આપમેળે નીકળે છે. એને કંઈ કાઢવા જવી પડતી નથી. એનો એ ગુણધર્મ છે. તેવી રીતે આ બુદ્ધિ પણ. જ્યાં બધાં કરણોનો એકસરખો સુમેળ સધાય છે ત્યારે એ ભાવ જાગે છે. એ ભાવને લીધે કુદરતી રીતે દરેકનો અસલ જે આત્માનો ગુણધર્મ-જે સ્વભાવ છે, એ એકાંતમાં ખીલે છે. અને ત્યારે આ બધું જીવનમાં ઘટનાઓ, ગૂઢતાવાળી ઘટનાઓ, તે આપણને બરોબર અનુભવમાં સમજાણ પડે છે. એના હેતુની સમજાણ પડે છે. એ પડવા લાગે ત્યાર પછી જ મિસ્ટિસિઝમ ઓફ લાઈફ-(જીવનનું ગૂઢતાવાળું) આપણી બુદ્ધિમાં પ્રવેશતું જાય અને એની સમજાણ પડતી જાય કે જીવનમાં આવું કોઈ મિસ્ટિસિઝમ છે. આખરે તો બ્રહ્માંડની આખી રચના અને લીલા નિહાળીએ તોપણ આપણને સમજાણ પડે કે આ મિસ્ટિસિઝમ છે, પણ આપણી

બુદ્ધિ વિચારી નથી શક્તી, પહોંચી નથી શક્તી. આખા બ્રહ્માંડના બધા અનેક તારાઓ, ગ્રહો બધા રીધમ-(લય)માં ચાલે છે. તે એકબીજાથી નોખા હોવા છતાં એકબીજા સાથે સંકળાયેલા ચાલે છે. જેમ પૃથ્વી છે. એવા બધા ગ્રહો છે, તે સૂર્યમાળાની સાથે સંકળાયેલા છે. પૃથ્વી છે, સોમ છે, સૂર્ય છે, મંગળ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર, શનિ એ બધાં રવિ સાથે સંકળાયેલા છે. એક એનાથી ઉચ્ચ સ્થિતિવાળા સાથે સંકળાયેલા છે અને મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ વગેરે હૃદય સાથે એટલે કે આ સૂક્ષ્મ હૃદયની સાથે સંકળાયેલાં છે અને આ સૂક્ષ્મ હૃદય ચેતનાનું કેંદ્ર અથવા મૂળ છે અને એમાંય આપણામાં બે મત છે. કેટલાક કહે છે કે બ્રહ્મરંધ્રમાં-માથાના મધ્યભાગમાં આવેલું છે. કેટલાક કહે છે કે આપણી છાતી પર બે ડીંટડીઓ છે, તેના તદ્દન મધ્યભાગમાં તે સૂક્ષ્મ હૃદય આવેલું છે. તે સૂક્ષ્મ હૃદય કેંદ્રમાં સાચું અહીં લાગે છે. અને અહીં તો પરબ્રહ્મનું સ્વરૂપ અથવા ચેતન એ અનુભવની કક્ષામાં-અનુભવમાં-ત્યાં બ્રહ્મરંધ્ર આવે છે. અને અત્યારે સ્થૂળ રીતે વિચારીએ તો જે તે બધું જ્ઞાનતંતુઓનો રાજા-જ્ઞાનતંતુઓનાં ગૂઢ કેંદ્રો તે બધું મગજમાં છે. ત્યાંથી જ બધી સમજણ પડે છે. બધી તે જ્ઞાનતંતુમાંથી જ એ જેમ અત્યારે સ્થૂળ રીતે આપણે સમજીએ છીએ, એ અહીં ખરી રીતે જે તે બધું મગજમાં જ છે. તેવી રીતે આ કેંદ્ર છે, તે ચેતનને-ચેતનના અનુભવમાં જે આવે છે, તે ત્યાં અનુભવાય છે. આ જે સૂક્ષ્મ હૃદય છે, તે જેમ પાટા ઉપર ગાડી એના અમુક ડેસ્ટિનેશન-(મુકામ) ઉપર લઈ જાય છે, તેવી રીતે સૂક્ષ્મ હૃદય તેના અનુભવમાં, એમાં પ્રેરણા પ્રેરવામાં, એમાં ગતિ થવામાં, એના

સ્થળ ઉપર લઈ જવામાં આપણને સતત મદદગાર રહ્યા કરતું હોય છે. એને હું સાયકીક-(આત્મા વિશે)હાર્ટ કહું છું. સાયકીક હાર્ટ એ પ્રકૃતિથી દોરવાતું નથી. એટલે તો સાયકીક હાર્ટમાં મિસ્ટિસિઝમ પણ રહેલું છે. પ્રકૃતિની અંદર ગૂઢ તત્ત્વ છે, પણ એ પ્રકૃતિથી પ્રકૃતિમાં રહ્યા કરીને આપણને નહિ સમજાય. જેમ વડોદરા શહેરનો આપણે સમગ્ર વ્યૂ લેવો હોય, જોવો હોય તો વડોદરા શહેરથી ઊંચે આકાશમાં જઈએ ત્યાંથી એની સમગ્રતા અનુભવી શકાય. એટલે એની સમગ્રતાને અનુભવવી હોય તો તેની તે સ્થિતિમાં રહીને નહિ થાય. અથવા એ સ્થિતિથી નોખા થઈ શકીએ. જ્યાં છીએ એમાંથી આપણે ખસવું જોઈએ. હેતુપૂર્વક એમાંથી ખસ્યા સિવાય છૂટકો નથી. હા, અને ધ્યેયના હેતુને ખ્યાલમાં રાખીને ખસવું જોઈએ અને તે ખસ્યા વિના પત્તો નહિ ખાય અને આ બધાંમાં મુશ્કેલીઓ તો છે. સંસારવહેવારમાં કંઈ ઓછી મુશ્કેલીઓ નથી. તે મુશ્કેલીઓમાંથી આપણે ખુમારીથી, ખમીરથી, હેતુપૂર્વક ટકી રહેવાનું જે બળ છે, એ બળ સૂક્ષ્મ હૃદયમાંથી આપણને મળે છે. અને તે મુશ્કેલી વખતે પણ છટકી જવાનું નહિ કરીએ-છટકી જવું હોય તોય છટકી શકાતું હોતું નથી. એટલે તે વખતે ભગવાનને પ્રાર્થના કરવી. અથવા કાલે તમે કહેતા હતા તે જાતની પ્રાર્થના નહિ. ‘આ બધાંનો મને ઉકેલ મળી ગયો છે.’ એ તો બહુ ઊર્ધ્વ પ્રકારના ઉચ્ચ પ્રકારના માણસો માટે છે. સામાન્ય જીવને માટે તો તે વખતે ‘આટઆટલી મુશ્કેલીઓ છે. એમાં તું મને માર્ગદર્શન આપજે. તું મને સાચો રસ્તો બતાવજે. સામાન્ય રીતે બુદ્ધિ ઉકેલ કરી શકે એવા બધા રસ્તાઓ વિચારી જોયા છે કે આ બધો કોઈ સાચો ઉપાય છે નહિ. દેખાતો નથી તો તું એવો કોઈ માર્ગ બતાવ કે એવો કોઈ

માર્ગ મોકળો કર કે જેથી આ મુશ્કેલીઓમાં અમને નવો પ્રાણ મળે, નવી ચેતના મળે, નવી હૂંફ મળે, નવી ઓથ મળે એવું તું કર.’ એમ આપણે પ્રાર્થના કરીએ. ખરી રીતે મુશ્કેલી જે આવે છે તે આપણા જીવનમાં ખમીર, ખુમારી, ધૈર્ય, હિંમત, સાહસ આ બધા ગુણો બઢાવવાને માટે આવે છે. એનો હેતુ તો એ જ છે. એ ઊર્ધ્વ હેતુને આપણે નકારીએ કે સમજીએ નહિ તો મુશ્કેલીથી દબાઈ જવાય છે. તે મુશ્કેલીથી એકવાર દબાયા તો પછી આપણને નિરાશા સાંપડે અને નિરાશામાંથી પછી નીકળી જવું મહાદુર્લભ બને. જેમ નિરાશા વ્યાપે તેમ બુદ્ધિ કુંઠિત બની જાય. અને પછી બુદ્ધિ ખુલ્લી થઈ શકતી નથી. આમાં મુશ્કેલીનો માર્ગ ખુમારી, ખમીર, હિંમત, ધીરજ, સાહસ આ બધા ગુણો વાપરીને કરવો. તે વખતે ગુણોની મદદ લેવી, પણ એના કરતાં તે વખતે આ બધાં હોવા છતાં બધાંની મદદ લેવા છતાં આપણે ભગવાનને પ્રાર્થના કરીએ અને તે દુઃખ જ્યારે આવી પડે ત્યારે આપણામાં બીજા ઉપાય નજીકનાં સ્વજનો પાસેથી પ્રગટે છે. બધું જ થાય છે, પણ તે વખતે આપણે ભગવાનને આવી સિન્સીઆરિટી-(પ્રમાણિકતા)થી હૃદયમાં સાલતા દર્દથી આપણે જે પ્રાર્થના કરીએ તે પ્રાર્થના તો આપણે જાણે કે સામાન્ય રીતે આપણાથી બહાર કોઈ જુદી રિવિનિટી-(દિવ્યતા) છે એમ સમજીને કરીએ એમ નથી, પણ આપણા પોતામાં જ રહેલી હોય છે. અને એ પ્રાર્થના વડે કરીને આપણા પોતાનાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ને વધારે ખુલ્લાં કરવાને માટે વધારે મોકળાં કરવાને માટે, વધારે યોગ્ય માર્ગ ખૂલે તેવી દૃષ્ટિ સંપડાવવાને માટે આ પ્રાર્થના આપણે

કરીએ છીએ. આ પ્રાર્થના જરૂરની છે. તેમ કરતાં કરતાં આપણે જીવનની અંદર જે મિસ્ટિસિઝમ-(ગૂઢતાવાળું) છે, એનો આપણને અનુભવ થતો જાય છે, જીવનમાં મિસ્ટિસિઝમના પ્રસંગોનો અનુભવ છતો થતો જાય છે. એ પછીથી જ જીવન આવું જે ગૂઢતાભર્યું-રહસ્યવાળું એનું જે બંધારણ છે તે બંધારણ આપણાથી સમજાતું જાય છે. તે સમજાયા પછી માણસ બહુ જ મુક્ત દિલથી હરીફરી શકે છે. તેની મુક્તતા કોઈ ન્યારી છે. ત્યારે મિસ્ટિસિઝમ ઈન લાઈફ-(જીવનમાં ગૂઢતાવાળું) પછી મિસ્ટિસિઝમ ઓફ લાઈફ-(જીવનનું ગૂઢતાવાળું) આવે છે. પહેલાં તો મિસ્ટિસિઝમ ઈન લાઈફ આપણા અનુભવથી પરખાવું જોઈએ. તે પછીથી પેલું બીજું આવે.

સ્વજન : આ શરીરનો બંને જોડે સંબંધ રહેલો છે ?

શ્રીમોટા : હા, અને એમાં કલ્પના છે એવું નથી, રિઆલિટી-(વાસ્તવિકતા) છે.

દા.ત., મારા ગુરુમહારાજે હુકમ કર્યો કે ધૂંઆધાર ધોધની સામે ડાબી બાજુએ ગુફા જેવું હતું, ત્યાં એટલો બધો ધોધ પડે કે એનાં બધાં ફોરાં એટલે બધે દૂર સુધી ઊડે અને આપણને ભયંકર લાગે, તે ધોધની વચ્ચે ડાબી બાજુએ એક ગુફા જેવું હતું, ત્યાં પહોંચવું. પણ ત્યાં પહોંચવું કેમ ? હવે કોઈ ઉપાય તો જડે નહિ. તો પછી મેં તો પ્રાર્થના કરી, ‘હે પ્રભુ, બુદ્ધિ તું જ છે, અને બુદ્ધિ દ્વારા જ ઉપાય સૂઝે છે. તું જ મને ઉપાય બતાવનારો છે. ઉકેલ પણ તું જ કાઢનાર છે, હુકમ પણ તેં જ આપ્યો છે. તારી કૃપાથી મારો બેસવાનો નિશ્ચય પણ પાકો છે અને મને આ તેં સાધન આપ્યું છે, તે ઉત્તમમાં ઉત્તમ પ્રકારનું

છે. એ મારા ઉપર તારો કેટલો બધો ઉપકાર છે. બુદ્ધિમાં પ્રકાશ પાડનાર પણ તું જ છે. એ બાબતમાં ઉપાય સુઝાડનાર પણ તું જ છે, એટલે આનો ઉપાય પણ સુઝાડશે જ એવો નિશ્ચય છે, એવી પ્રાર્થના કરું. એ પ્રાર્થના મને રિઆલિસ્ટિક લાગી.' મેં મારા ગુરુમહારાજને કહેલું કે 'યુ આર સો મિસ્ટિક' (આપ ઘણા રહસ્યમય છો) તો કહેલું કે 'આઈ કેન નોટ બી કન્વિન્સ્ડ'-(હું સંમત થઈ શકતો નથી) તારી ભૂલ છે. એમાં મારી કંઈ ખૂબી નથી. તારી મેળે જ તને આ થયું છે.' ખોટી વાત. મારી મેળે કેવી રીતે થાય ? નહિ થાય. જાતોજાત તમે સામે ઊભા છો અને આ બધું મને શિખવાડ્યું. એ તો એક ને એક બે જેવી હકીકત છે. હવે તમે કહો કે 'નથી શિખવાડ્યું. તું તારી જાતને શિખવાડી રહેલો છે.' આ તમારી ગૂઢતાભરી વાર્તા મને સમજાતી નથી. મને સ્પષ્ટપણે સમજાવો, તો સમજણ પડે. એમણે કહ્યું કે 'જો તારી જિજ્ઞાસા ઊતરતાં ઊતરતાં તારા આંતરમાનસમાં પેસી ગયેલી છે. અવચેતન મનમાં એવું છે કે એ જિજ્ઞાસા ત્યાં જઈને તને પેલા સાધનની પ્રેરણા આપે છે, તો હવે એ જાણે કે આ તું સ્વીકારી નહિ શકે, પણ સદ્ગુરુ પરનો તારો ભાવ છે, એટલે વચ્ચે સદ્ગુરુ આવી જાય છે. તે સદ્ગુરુને આણી દે છે. એટલે એ કહે તે તું સ્વીકારી લે છે. હજી તારી એવી આકલનશક્તિ જાગૃત થઈ નથી કે અંદરના માનસને તું સમજી શકે અને એની પ્રેરણા તું ઝીલી શકે. એટલે આ વચ્ચે મને ઊભો કરી દે છે. મૂળ વાત તો આ છે, પણ એ તારાથી સ્વીકારાય તેવી હકીકત છે નહિ. એટલે એવું મિસ્ટિસિઝમ-(ગૂઢતાવાળું) જો હોય તો આટલું જ.'

બધી વાત મને સમજાઈ. આગળ જતાં આ વાત સાચી

ખરી કે આપણા પોતાના જ સબકોન્શયસ માઈન્ડમાંથી અમુક વસ્તુઓ ઉદ્ભવતી હોય છે. તેનું આપણે આકલન નથી કરી શકતાં અથવા તો પૃથક્કરણ પણ નથી કરી શકતાં, પણ ઘણી ચીજો, ઘણા બનાવો, ઘણા પ્રસંગો, જીવનનાં કેટલાંય રહસ્યો આમાંથી પ્રગટતાં હોય છે અને તેના ઉકેલ પણ ત્યાં જ હોય છે, પણ જ્યાં સુધી આપણે પહોંચી નથી શકતાં ત્યાં સુધી આપણે એને સ્પષ્ટપણે આપણી સામે ખુલ્લું કરીને જોઈ શકતાં નથી, કારણ કે આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ ત્યાં ચોંટેલાં છે. એ જ્યાં જ્યાં ચોંટેલાં છે, તેમાંથી એણે મુક્તતા અનુભવી નથી. જો પેલામાંથી મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ જ્યાં જ્યાં એ ચોંટ્યાં છે ત્યાંથી, ત્યાં હોવા છતાં એનાથી મુક્ત છે, એવો અનુભવ અંતે ન થાય ત્યાં સુધી-આંતરમાનસને એ સમજી નહિ શકે. અથવા તો ત્યાં સુધી એ પહોંચી નહિ શકે. એટલે આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ એ જ્યાં જ્યાં છે ત્યાં ને ત્યાં રહે અને ત્યાં હોવા છતાં પોતે એનાથી મુક્ત છે, તેવો જ્યારે અનુભવ થાય છે ત્યારે એ સબકોન્શયસ માઈન્ડને બરોબર સમજી શકે છે અને એના આદેશો ઝીલી શકે છે અને તે પ્રમાણે વર્તી શકે છે. મુક્તતાપણું પ્રગટ થયા સિવાય આ રહસ્યો પણ નથી સમજાતાં એ બહુ જરૂરનું છે. એટલે ગુરુમહારાજે મને કહ્યા પછી બધી વસ્તુ મને ખ્યાલમાં આવવા માંડી. તે પછીથી ઘણા વખત પછીથી આ બધું સ્વતંત્રપણે અનુભવવાનું થવા માંડ્યું. ખરેખર સદ્ગુરુ તો એવા હોય છે કે કોઈને પણ પોતાના ગુલામ બનાવવા ઈચ્છતા હોતા નથી.

(૧૮) સ્વપ્ન

સ્વજન : એ પોતે મુક્ત થઈ જાય એમાંથી...

શ્રીમોટા : એમાંથી 'એ' જે કંઈ છે 'તે'માંથી એ મુક્ત થઈ જાય. ખરી રીતે એમના ગુણધર્મ જ એ પ્રકારના છે. જેમ સુવાસ બધે પ્રસારે છે અને આપણને એ સુવાસ આવે છે. આપણને પણ સુવાસનું વાતાવરણમાં લાગે છે.

રાત્રે ઊંઘમાં હોઈએ ત્યારે મન, બુદ્ધિ અને ચિત્તમાં રહેલા સંસ્કારો દ્વારા ભૂત અને વર્તમાન બે જ આવે. ભવિષ્ય કંઈ આવે નહિ. છતાં પણ ભવિષ્ય એટલા માટે આવે છે કે ભૂત અને વર્તમાન પ્રમાણે પડેલા જે સંસ્કારો છે, એ સંસ્કારોનું જે સમટોટલ-(કુલ સરવાળો) હોય તે પ્રમાણે આખરે પરિણામ હોય છે. એ જ ભવિષ્યની સાથે સંકળાયેલું હોય છે. તે ઉપરાંત, મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ માત્ર શરીરાદિમાં ત્યારે માત્ર પરોવાયેલાં નથી હોતાં, એ તો બહાર પણ જાય છે. આપણે નથી સમજતાં, પણ આપણો પ્રાણ-વાઈટેલિટી-(જીવનશક્તિ) છે, એ પણ બહાર જાય છે. ક્યાં ક્યાં જઈને સુવાસ લઈ આવે છે. તે વખતે આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ને ભવિષ્યનો પણ ખ્યાલ આવીને એ સ્વપ્ન દ્વારા વ્યક્ત થાય છે. સ્વપ્નનું પણ વિજ્ઞાન છે. સાધના શરૂ કરી ત્યારે કેટલીકવાર ગુરુમહારાજ સ્વપ્નમાં આવીને કહે, પણ આપણામાં એવી સમજ કે 'સ્વપ્ન તો મિથ્યા છે.' શરૂશરૂમાં ઈન્કાર કરેલો, પણ એકની એક ડીટેલ-(વિગત) પાંચ છ વખત આવવા માંડી, એટલે મેં કરવા માંડ્યું. મને સમજણ પડી કે આ રીતે ગુરુમહારાજ મને શીખવે છે.

કોષ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર, અહમ્, રાગદ્વેષાદિ કેટ કેટલાં છે, તે આપણને સ્વપ્ન દ્વારા ખબર પડે. એટલે સ્વપ્નમાંથી આપણને આપણી જાત કેવી છે, તે પણ આપણે જો સમજવા માગીએ તો સમજી શકીએ છીએ, અને કોઈ કહ્યું છે કે મને સ્વપ્નું યાદ નથી રહેતું. એનું કારણ ઘોર તમસવાળી એની ઊંઘ છે. ઊંઘ તો જાણે જરૂરની છે. જેમ ખોરાક-આહારની જરૂર છે, એમ શરીરને ઊંઘ બહુ જરૂરની છે. શરીરને ઓછામાં ઓછી ઊંઘ હોય તો ચાલે. એને પણ ઓછામાં ઓછી ચાર કલાક કે પાંચ કલાક એવી સારી ઊંઘ હોવી જોઈએ. પછી બહુ ભાવ થઈ જાય તો પછી શરીરને બેત્રણ કલાકની ઊંઘ હોવી જોઈએ. મળત્યાગ કરીએ, પેશાબ કરીએ તે શરીરને માટે જરૂરના છે, તેમ ઊંઘ પણ તેટલી જ અને તેવા જ પ્રકારની જરૂરિયાતની ચીજ છે.

હવે, સ્વપ્ન પણ ક્યારે આવે ? અને ઊંઘની સ્થિતિ કેવી હોય ત્યારે સ્વપ્ન કેવી રીતે આવે ? તેની પણ એક સમજણ છે. છીછરી ઊંઘ હોય અને કોઈકવાર સ્વપ્ન આવી જાય છે. એમાં બહુ ઊંડાણ કે ગહરાઈ ન હોય. જ્યારે ઊંઘ બહુ ભારે હોય, ઘોર ઊંઘ હોય ત્યારે સ્વપ્ન આવે. તે સ્વપ્ન ઘણાં ઊંડાણવાળાં અને ઘણાં વિસ્તારવાળાં હોય. અને એમાં ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય પણ આવી જાય. ભવિષ્ય કોઈકવાર આવે. કેટલીકવાર આપણે પોતે કેવા બનવાનાં છીએ તેના વિશે પણ આવી જાય છે. એ ક્યા જીવને આવે છે ? એવા જિજ્ઞાસુ આર્ત જીવો જે છે એમને આવે છે, બાકીનાંને નથી આવતું. બાકીનાંને તો ઐહિક સ્વરૂપનું સ્વપ્નમાં દર્શન થાય

છે. આવું થવાશે, આમ થવાશે એવું આવે છે. એ પ્રમાણે તો વેપારમાં કે સદ્કામાં જેને રસ હોય, તેમને આંકડોય જણાય. એવા મેં એકબે જણને જાણ્યા છે. સ્વપ્ન દ્વારા એને આંકડો દેખાય.

સ્વજન : શેનો આંકડો દેખાય ?

શ્રીમોટા : આ રમે છે. આંકડાની રમતોમાં એક, બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ એવા. હવે છે કે નહિ તે ખબર નહિ. પહેલાં રમાતું હતું.

સ્વજન : રમાય છેને હજી !

શ્રીમોટા : જે આંકડો જણાય તે પ્રમાણે તે રમે અને ફતેહમંદ થયેલા. પછીથી એ જ આંકડો પાછો એને દગો દે. પછી હારી જાય. એવું થાય છે ખરું. સ્વપ્નની દુનિયા અનોખી છે. ભાવમાં પ્રકૃતિ નથી. ભાવનામાં નહિ જેવો અંશ ખરો, પણ પ્રિડોમિનન્ટ-(મોખરે) નહિ. લાગણીમાં પ્રકૃતિ પ્રિડોમિનન્ટ અને લાગણીને લીધે, અત્યંત લાગણી જેના પરત્વે હોય તેનાં જ સ્વપ્નાં આવે છે.

આ તો બહુ વિચિત્ર પ્રકારનું સ્વપ્ન છે ! પણ વિચિત્ર પ્રકારનાં સ્વપ્નોનું જગત આપણી બુદ્ધિ સમજતી હોય છે. તેનો પણ અર્થ, હેતુ, કંઈ રહસ્ય રહેલું હોય છે, કારણ કે ચિત્તમાં પડેલા કોઈ ને કોઈ સંસ્કારોનું જ તે પરિણામ છે અને બહુ ઊર્ધ્વ પ્રકારની સ્થિતિમાં હોય ત્યારે એને સ્વપ્ન ના હોય, પણ એને વિઝન-(દર્શન) હોય.

સ્વજન : સ્વપ્ન આવે તો એને નોંધી રાખવું જોઈએ ખરું ?

શ્રીમોટા : ના, કોઈ એક્સ્ટ્રા ઓર્ડિનરી-(અદ્ભુત) આવે

અથવા તો વિચિત્ર પ્રકારનાં આવે તો એ તમારે નોંધી રાખવાં.

સ્વજન : અને એ રિપીટ-(પુનરાવર્તન) થયા કરે તો ?

શ્રીમોટા : રિપીટ થયા કરે તો ખાસ નોંધવાં. હા, આમાં રિપીટિશન-(પુનરાવર્તન)નો બહુ અર્થ છે, ઐહિક દૃષ્ટિએ પણ. પ્રકૃતિની દૃષ્ટિએ એનો બહુ અર્થ છે. રિપીટ થયા કરે તો આપણા જીવનમાં કાં તો એ બનાવ નિશ્ચિત બનવાનો જ હોય એમ સમજી લેવું. આ બનવાનું છે માટે એનાથી ચેતો. જેટલું ચેતાય તેટલું ચેતો. જો રિપીટ થયા કરે, તો તેના પ્રકાર પરથી આપણને સમજાઈ જાય કે હવે પ્રસંગ આવવાનો જ છે. રિપીટ થયા કરે તો નિશ્ચિત સમજવું કે આ બનવાનું છે, તો એનાથી અત્યારથી જ ચેતીને જેમ ચેતાય એટલું ચેતવું. પગલાં ભરવાં હોય તે પગલાં ભરવાં. બહુ પહેલાં એક જણે મને પૂછેલું, ‘મોટા, તમે આ સ્વપ્ન પ્રમાણે ચાલવાની વાત કરો છો, તેમાં તો કોઈકવાર પંચાત પડી જાય !’ મેં કહ્યું, ‘નહિ સાહેબ, એમ ને એમ સંસારમાં વર્તવાથી, તમારા વિચાર પ્રમાણે વર્તવાથી, બુદ્ધિ પ્રમાણે વર્તવાથી પંચાત નથી થઈ પડતી ? તમને તો પંચાત પડી જાય છે.’

સ્વજન : સ્વપ્ન દ્વારા એટલી વોર્નિંગ-(ચેતવણી) મળે એમને ?

શ્રીમોટા : હા, વોર્નિંગ મળે. કેવા પ્રકારની ભૂમિકા છે, એ જાતનું સ્વપ્ન આપણને બતાવે છે. આ પ્રકારની ભૂમિકા થયેલી હોય તેને જ આવાં વિચિત્ર સ્વપ્ન આવે. હું ઘણી વાર દર વર્ષે એક મહિનાની રજા લઈને સાધના માટે જતો. મારી મેળે હું નક્કી નહિ કરતો. પહેલાં મને સ્વપ્નમાં લાગે, દેખાય,

બેચાર વાર એ ને એ જગ્યા દેખાય. પછી હું બેચાર જણને પૂછીને ભૂગોળના નકશા ઉપરથી કે ગમે તેના ઉપરથી પૂછી નક્કી કરું. પછી મને વિઝન-(દર્શન) દેખાય. બરોબર એ જગ્યાનું સ્પષ્ટ દર્શન થાય. ક્યાં થઈને જવું તે, કયું શહેર પાસે આવ્યું, તે બધું મને દેખાય. એટલે એ પ્રમાણે હું વર્તતો હતો.

એટલે સ્વપ્નમાં થાય છે શું ? જેમ કે ચિત્તના અનેક પ્રકારના સંસ્કારો જે બધા હોય છે, તે ખીચડો થઈ જાય છે. તે ભેળસેળ થઈ જાય છે, એટલે એને પછી આકલન કરવું જરા બહુ મુશ્કેલ થઈ પડે છે.

મને ગળામાં ખૂબ ખંજવાળ આવે છે. ગળામાં ખૂબ કફ ચોંટી ગયો છે. કેટલાય વખતથી એની દવા લીધા જ કરું છું. અત્યારે મારી કફ પ્રધાન પ્રકૃતિ છે. એટલે કફ થઈ જાય છે. કફ તમસ પ્રધાન છે. પિત્ત રજસ પ્રધાન છે. અને વા સત્ત્વ પ્રધાન છે. પહેલાં મને આટલો બધો કફ ન હતો. ૧૯૫૬ની સાલ સુધી તો ભયંકર હિમ જેવી ઠંડીમાં પણ હું ઉઘાડો જ ફરતો.

તા. ૩-૧૨-૧૯૭૪

(૧૯) મહત્ અને અહમ્

સ્વજન : મોટા, મહત્ તત્ત્વ અને અહમ્ની આપ વાત કરતા...

શ્રીમોટા : મહત્ તત્ત્વ એ પણ અહમ્નો ઊંચામાં ઊંચો ભાગ છે. અહમ્નું જે સાત્ત્વિક ધોરણ અને સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ તે મહત્ તત્ત્વ. એ આગળ આવે. એમાંથી સર્જન થાય. અહમ્ વિના સર્જન થાય નહિ, આ જગતમાં-બ્રહ્માંડમાં સર્જન અહમ્ને લીધે છે.

ચૈતન્ય છે-એમાંથી મહત્ તત્ત્વ નીકળ્યું. એમાંથી અહમ્. અહમ્થી પુરુષ અને પ્રકૃતિ. ભક્તિ કે જ્ઞાનમાં સૌથી છેલ્લો લય થવાનો. અહમ્નો લય થવો મુશ્કેલમાં મુશ્કેલ છે, કારણ કે એમાંથી બધું છે. આપણાથી જે સર્જન થાય છે તે અહમ્ને લીધે. કર્મનાં ક્ષેત્રે કે બીજા કોઈ પણ ક્ષેત્રે સર્જન અહમ્ને લીધે થાય છે. માત્ર અહમ્નું સત્તાધીશપણું-એટલે કે 'આ મેં કર્યું' એ ન લાગે અને થયા કરે તે ઉત્તમ છે. અહમ્ની સેન્સ- (સમજ) ન રહે તેથી અહમ્થી સર્જન ન થાય એવું નહિ.

ભગવાનની શક્તિથી જ જે તે બધું થાય છે. અહમ્ ભગવાનની શક્તિનો પ્રકાર છે, પણ એ પ્રકૃતિમાં પડેલો હોવાથી આપણને પ્રકૃતિની સાથે સતત જોડાયેલું-સંધાયેલું રાખે છે.

અહમ્નો સંપૂર્ણ લય થઈ જાય છે, તે પછી ચેતનનું સાકારપણું આવે છે. સાકાર એટલે કોઈ રૂપનું દર્શન એવો હું અર્થ નથી કરતો, પણ ચેતનના ગુણધર્મો જીવનમાં પ્રગટ થાય. સાકાર દર્શન થાય પછી નિરાકારનાં દર્શન થાય. સાકાર દર્શન થાય એને નિરાકારનાં દર્શન થાય જ એવું કંઈ નથી. એકબીજા

તદન સ્વતંત્ર છે. એકબીજાથી ચડિયાતાપણું નથી. નિરાકારનો તો કોઈકને જ અનુભવ થાય છે. ઘણાખરાને સાકારનો અનુભવ થતો હોય છે.

અહમ્ને લય પમાડવા માટે ખરેખર જિજ્ઞાસા જાગે છે. ભગવાનમય થવા માટે અહમ્ વચ્ચે આડખીલીરૂપ છે, કારણ કે અહમ્થી ‘હું છું’ એ ભાવ રહ્યા કરે છે ત્યાં સુધી વાંધો વચકો રહ્યા કરે છે. એટલે અહમ્ને ટાળવાને માટે લય થવાને માટે સભાનતાથી સજાગ પ્રયત્નો થવા ઘટે. જાણી જોઈને અપમાનની સ્થિતિમાં મુકાઈ જવું-અહમ્ને અનેક જાતના આઘાત લાગે તે આપણી સભાનતા એમ હોય કે ‘આ ઉત્તમ થાય છે. અહમ્ આ રીતે જ ઘટશે. આ ઘટાડવા માટે જ આ અનુભવ અને પ્રસંગ ભગવાનની કૃપાથી મળ્યો છે’. જેને અહમ્ ઘટાડવું છે એને કોઈ કંઈ કહે તો એને ઓછું ન આવે. જ્યાં સુધી ખોટું લાગે છે ત્યાં સુધી અહમ્ ઓગાળવાની ઈચ્છા નથી એમ સાબિત થાય.

અહમ્ને આઘાત લાગે એવા પ્રસંગોને ભગવાનની કૃપા સમજે અને એ વખતે એ રીતે તે વર્તે.

બીજો સરળ ઉપાય નમ્રતા કેળવવાનો છે. નિરાગ્રહી થઈએ તો નમ્રતા કેળવાય. મત પર આગ્રહ ન રહે. એને પકડી ન રખાય. ત્યારે નમ્રતા વિશેષ પ્રગટે એટલે અહમ્ મોળું પડે.

કર્મ કરવાનાં છે, ત્યાં સુધી અહમ્નું અસ્તિત્વ રહેવાનું. અહમ્ ન હોય તો કંઈ કર્મ ન થાય. ત્યારે કર્મ કરવાનાં આવે ત્યારે અનેક વ્યક્તિઓ સંકળાયેલી છે. વ્યક્તિઓ પાસેથી પણ આપણે કામ લઈએ છીએ. ત્યારે અહમ્ જોઈએ, પણ એ

વખતે ‘હુંપણું’ ન આવવું જોઈએ. જેમ વીજળીની શક્તિથી દીવો થાય છે એમ આ બધાં કર્મ થાય છે. એ ‘હું’ કંઈ કરતો નથી. અહમ્ની શક્તિથી થાય છે એવો ભાવ રાખવો.

જે કોઈ વ્યક્તિઓ કર્મ સાથે સંકળાયેલ હોય અને બરાબર કર્મ ન થતું હોય તો એને બોલાવીને કહેવાય, પણ એ અહમ્ને લીધે નહિ પણ કર્મ યોગ્ય રીતે નથી થતું માટે કહેવાનું છે, એવી સભાનતા રહે. એમાં ‘હુંપણું’ ન આવે એટલું સાચવવું. આપણે ઊંચે આસને બેઠાં છીએ કે સત્તાની રૂએ, કે કર્મના સત્તાધીશ છીએ એ જાતની સેન્સ આપણામાં ત્યારે ન હોવી જોઈએ. એ કર્મની યોગ્યતા પ્રગટાવવા માટે જે ખામી હોય એ બતાવવી એ આપણો ધર્મ છે. કહેતી વખતે આપણામાં ‘હુંપણા’ની સત્તા ન હોવી જોઈએ. ‘હુંપણા’ની સેન્સ રહે તો એ અહમ્નો પ્રકાર છે.

અહમ્ પ્રેરક ખરું પણ અહમ્નું સત્તાધીશપણું નહિ.

‘હું કરું, હું કરું’ એ જ અજ્ઞાનતા,

શકટનો ભાર જ્યમ શ્વાન તાણે.

નરસિંહ મહેતાએ ગાયું છે. કર્મ તો થયા જ કરે છે, કારણ કે જીવન કર્મનું બનેલું છે. તમે ઈચ્છો કે ન ઈચ્છો તો કર્મ તો થવાનાં જ. માટે ‘મેં કર્યું’ એવું ભાન ન રહેવું જોઈએ. કર્મ માટેની શક્તિ સ્વયંભૂ પ્રગટેલી છે. એટલે એમાં ‘મારાપણાનું’ આરોપણ ન થાય. કર્મને એ રીતે થવા દઈએ.

અહમ્નો જેમ જેમ લય થાય તેમ તેમ વિવેકશક્તિ ખીલતી જાય છે. સારાનરસાનું યથાર્થ રીતે ભાન પ્રગટે છે.

અહમ્ના પણ ત્રણ પ્રકાર : સાત્ત્વિક, રાજસિક, તામસિક.

શ્રેયાર્થી માટે સાત્વિક પ્રકારનું અહમ્ જરૂરનું. સાત્વિક અહમ્થી કર્મનો ઓછો દોષ થાય છે.

અહમ્ મોળું પડે ત્યારે જેમ થતું હોય તેમ થવા દે. બગડે તોય વચ્ચે ના પડે. પછીથી કહે, કારણ કે જે માણસના વડે કર્મ બગડતું હોય એ માણસની પ્રકૃતિ એવી છે કે કર્મ બગડવાનું. માટે તમે એને કહો કે ના કહો તોપણ એ જ રીતે કરશે. તોપણ એને કહેવાનો ધર્મ ખરો, પણ એ કહેવાની પાછળ અહમ્નો હેતુ ન રહે એવી સભાનતા રહેવી જોઈએ.

સ્વજન : મોટા, ભાવ અને અહમ્ને કંઈ સંબંધ ખરો ?

શ્રીમોટા : જે તે ટકેલું છે, તે અહમ્ને લીધે, ભાવ પણ અહમ્ને લીધે ટકેલો છે, પણ એ અહમ્ એ દૈવી પ્રકારનો ભાગ છે. ચેતનનો એ ભાગ છે. આત્માનું કે ચેતનનું વ્યક્ત થવાનું અહમ્ છે. તે પ્રકારનું વ્યક્ત થવાનું છે તે ભાવ છે.

ભાવ મૌલિક સ્વતંત્ર લાગે છે, પણ આવા પ્રકારનો આધાર છે.

સ્વજન : શક્તિ અહમ્માંથી ઊપજે છે ?

શ્રીમોટા : અહમ્ પોતે જ શક્તિ સ્વરૂપ છે. એ નિમ્નગામી પણ છે. નીચલા પ્રકારનું કર્મ કરનારી શક્તિ છે. ચાતુર્ય, હડાપણ, હોશિયારી વગેરે બધું અહમ્ને લીધે છે. ગુણનું અસ્તિત્વ અહમ્ને લીધે છે. ભાવ, ગુણ કરતાં ચરિયાતી સ્થિતિ છે. ભાવ નિરાકાર અને ગુણ સાકાર છે.

દરેકમાંથી મમત્વ ઘટતું જાય ત્યારે સમજવું કે આપણું અહમ્ ઘટે છે. વિચાર કરી કરીને કર્મ ન થાય. આપમેળે કર્મની સ્ફુરણા થાય. સ્વયં પ્રેરણાથી કર્મ થાય. અહમ્ ઘટતું

જતું હોય તો વિચારોની પરંપરા ઘટે. વિચારો કરી કરીને કર્મ ન થાય. મમત્વ ઘટતું જાય.

જે કંઈ થવાનું હોય તે પ્રેરણાથી થાય. આશા-અભિલાષા ન થાય. આંતરસ્વરૂપ વધારે ચેતનવાળું થાય. એટલે પ્રેરણાથી થાય. નિર્વિચારપણાની સ્થિતિ પ્રગટતી જાય.

પછી પઝેશન-(માલિકી)ની વૃત્તિ નીકળી જાય. ‘આ મારું છે’ એ વૃત્તિ ઘટી જાય. એ કંઈ કશાને પકડી ના રાખે. આગ્રહોને નીકળી જતા અનુભવે.

અત્યારે બુદ્ધિથી એમ લાગે છે કે કર્મ કોઈક શક્તિથી થાય છે, પણ અહમ્ મોળું પડે ત્યારે એનો આપણને અનુભવ થાય. દૈવી પ્રકારનું અહમ્ થયું હોય ત્યારે આવું થાય.

દૈવી પ્રકારના અહમ્માં તર્ક, વાદવિવાદ, ચર્ચા ન હોય. બુદ્ધિ શ્રદ્ધાથી દોરવાય. પ્રાણમાં સદ્ભાવ અને સમભાવ રહે. મનમાં વિચારોની પરંપરા ન ઊઠે. બુદ્ધિમાં સદ્ભાવથી પ્રેરાયેલું જે ઊઠે એની પાછળ મન ચાલે. સંકલ્પ વિકલ્પ ના કરે.

સમજણ પણ આપમેળે સૂઝે. ‘હું આ કરીશ, તે કરીશ’ એવા વિચારો ન આવે. કર્મની સમજણ પણ આપમેળે ઊગે. સમાધાનની વૃત્તિ રહે. કોઈની સાથે તકરારમાં ઊતરી શકાય નહિ. એનાં મનાદિકરણની એવી વૃત્તિ થઈ જાય. જેમ થતું હોય તેમ થવા દે.

પ્રત્યક્ષ વહેવારમાં એવો માણસ કેવી રીતે વર્તે ? ગરીબાઈને લીધે ઘરમાં જોઈતું ના લાવી શકું, ત્યારે મારી મા મને બોલે. હું શાંત જ રહું. એમ વધારે ગુસ્સે થાય. હું કંઈ બોલું નહિ.

ગોધરાના પુરુષોત્તમ ભગત થઈ ગયા. એમને ‘બાપજી’ કહેતા. એમનાં પત્ની કર્કશા હતાં. ઘણું લડે. ગાળો ભાંડે. તોપણ એ તદ્દન શાંત રહેતા. કશું બનતું નથી એમ જ માને. મારે પણ ખરાં. તોપણ એનો પ્રત્યુત્તર ના આપે. બહારનો માણસ પણ સ્વભાવથી ગુસ્સે થાય તોય શાંત રહે.

સ્વજન : અહમ્ ઊર્ધ્વ પ્રકારનું દૈવી થાય એ દ્વંદ્વાતીત સ્થિતિ ગણાય ?

શ્રીમોટા : ના, પણ દ્વંદ્વાતીત પહેલાંની સ્થિતિ હોય છે. આ વખતે કોઈક કહે પણ ખરા કે ‘તારા મોઢામાં મગ ભર્યા છે, કેમ બોલતો નથી ?’ મારી મા મને કહેતી, પણ જ્યારે એ શાંત થાય ત્યારે એને વહાલ કરીને કહું ખરો કે ‘બા, તું અમસ્તી ગુસ્સે થાય છે. પૈસા ન હોય તો કશી વસ્તુ શી રીતે લાવું ? તમને બધાંને અડચણ પડે એવું મારું મન થોડું હોય ? વસ્તુ વિના તને અડચણ પડે અને બોલે એ હું સમજી શકું છું.’ આવી રીતે હું હસી-હસાવીને સમજાવું ખરો. કસ્તૂરબા કેટલીક વાર ગુસ્સે થઈને ગાંધીજીને કહે કે ‘તમે ઘણી બહેનોને અને પુરુષોને વખત આપો છો. અને મને એકલીને જ તમારી સાથે વાતો કરવાનો વખત નથી આપતા ! જાણે બિલકુલ વહેવાર જ ન હોય એમ વર્તો છો.’

ગાંધીજી કહે, ‘બા, તમારી વાત કહેલી સાચી છે. રાત્રે સૂતી વખતે તમે મારા પગ દબાવો છો, તે વખતે વાતો કરવી.’ કસ્તૂરબા પગ દબાવે એટલામાં તો ગાંધીજી ઊંઘી ગયા હોય ! એટલે કસ્તૂરબાને એમ થાય કે ક્યાં જગાડવા ? એટલે વાત કરવાની રહી જાય. પછી કહે, ‘તમે વખત આપો છો ત્યારે

તો તમે ઊંઘી જાઓ છો ? મારી દયા શું કરવા ખાવ છો ? હું તો સાંભળીશ.' આવી તકરાર થતી.

રામદાસ-દેવીદાસ ક્યાંક પરગામ જવાના હોય તો નાસ્તા જેવું બનાવી આપે, તો ગાંધીજી કહે, 'આશ્રમનાં બીજાં છોકરાંઓ જાય છે ત્યારે તમે બનાવો છો ?'

'બધાંને માટે હું ક્યાં બનાવું ?' તો ગાંધીજી કહે, 'એમ ન ચાલે. આપણે બધાંને સરખાં ગણવાનાં છે. માટે ન બનાવાય !' એવી પણ રમૂજી તકરાર થતી. ગાંધીજી પોતાના છોકરા માટે ન કરવા દે, પણ કસ્તૂરબા મા રહ્યાં એટલે મન થાયને !

કસ્તૂરબા ઘણાં ઉદાર હતાં. બીજાં છોકરાંઓ પ્રત્યે પણ વહાલ રાખતાં, પણ આવું હોય ત્યારે એમનાથી આમ વર્તી જવાય. ગાંધીજી આવું પસંદ ના કરે.

સ્વજન : મોટા, આપે શ્રદ્ધા અને બુદ્ધિનું કહ્યું, પણ શ્રદ્ધા તો અનુભવ પર રચાયને ?

શ્રીમોટા : હા, શ્રદ્ધા સ્વયંભૂ છે. આપણે સામાન્ય માનવી હોઈએ તોપણ શ્રદ્ધા હોય છે. અમુકને વળગી રહીએ છીએ એ શ્રદ્ધાને લીધે છે. શ્રદ્ધાનો ઊર્ધ્વમાં વિકાસ થાય. શ્રદ્ધા દરેક સ્થિતિમાં રહેલી છે. એને પેદા કરવા પ્રયત્ન કરવા પડતા નથી. દરેકમાં એ રહેલી છે.

માત્ર અહમ્ દૈવી થાય ત્યારે જે પ્રકૃતિનો ગુણધર્મ છે- શંકા કુશંકા, તર્ક દલીલ વગેરે થાય, ત્યારે પણ શ્રદ્ધાથી દોરવાય. પ્રેરણાનું મૂળ પણ શ્રદ્ધા છે.

તા. ૧૭-૮-૧૯૭૪

(૨૦) જીવનમાં ભગવાન

સ્વજન : આપણા પોતાના જીવનમાંથી જ ભગવાનને જોઈ શકાય ?

શ્રીમોટા : જરૂર જરૂર. ભગવાને કંસને મારી નાખ્યો, કારણ કે બહુ જુલમી હતો. હિરણ્ય કશ્યપને મારી નાખ્યો. આ બધું દુનિયાદારીના માણસોને એક સધિયારો-(ટેકો) આપવા માટે કહેલું કે બહુ જુલમ થશે ત્યારે ભગવાન અવતરશે અને આ બધું બંધ કરી દેશે, પણ ભગવાન તો સતમાંય રહેલો છે અને અસતમાંય રહેલો છે. કોઈ કાળનાં નિમિત્તે કરીને આવું બધું થાય છે. આ દુનિયા ટકવાને માટે આ બધું જરૂરી છે. કૃષ્ણ ભગવાનનું બીઈંગ પણ એ કાળને માટે ઘડાયેલું છે. આખું બીઈંગ ઘડાતું ઘડાતું આવા પ્રકારનું થયેલું છે.

આપણે હાલ છીએ તે કંઈ અધ્ધરથી થયેલું નથી, તે પણ ઘડાતું ઘડાતું આવીને આ પ્રકારનું થયેલું છે. એ આપણો પ્રોસેસ ચાલુ જ છે-ઘડાયે જવાનો. આપણે જેમ જેમ ઘડાતાં જઈશું અને આપણું બીઈંગ જેવું થતું જાય તેવા આપણે થતાં જઈશું. હિરણ્ય કશ્યપ કે રાવણ કે એવા પ્રકારના થયા તે એમનું બીઈંગ એવા પ્રકારનું થયેલું. તે કાળમાં પણ આ પ્રકારનું કરતા હતા. એને કારણ છે. કોઈ કાળે સત અને અસત બે છે. કોઈ કાળે સત પ્રિડોમિનન્ટ હોય છે. તો કોઈ કાળે અસત પ્રિડોમિનન્ટ હોય છે. કોઈ કાળે કરુણા પ્રિડોમિનન્ટ હોય છે. મહાવીર ભગવાન, બુદ્ધ ભગવાન વગેરે કરુણાના અવતાર થયા. કોઈ કાળે આવી હિંસા જ પ્રિડોમિનન્ટ હોય. દુનિયાનો આ ક્રમ છે. એટલે કાળ પ્રમાણે સત્ત્વોનું પ્રિડોમિનન્ટપણું

હોવાનું. એમ હોવાની શક્યતા હોય એ મુજબની સ્થિતિ નિર્માણ થાય. ‘એ શક્તિનાં સહુ રમકડાં આપણે તો બિચારાં.’ એટલે શક્તિના સ્વરૂપનું રમકડું જ એ છે ! એ રીતે ત્યાં વર્ક આઉટ-(કાર્ય) કરે છે.

ભગવાન અસતને હરાવી મારી નાખે એવો દિલાસો આપવા માટે ઠીક છે. બાકી, ભગવાન તો સતમાંય રહેલો છે અને અસતમાંય રહેલો છે. બધાંમાં રહેલો છે. એ તો આપણે સત અને અસત એવા ભાગ પ્રકૃતિને કારણે પાડ્યા. પ્રકૃતિ ઊડી જાય તો સતેય નથી અને અસતેય નથી. આવો જેને અનુભવ થયો હોય એને બાહ્યદેખાવ પરથી કોઈ જજ-(પરખ) નહિ કરી શકે.

બાળયોગી મહારાજ આવેલા, તે મને ડાકોર લઈ ગયેલા. ત્યાં ગોમતીને કિનારે તદ્દન ગાંડા જેવા-મેલાધેલા ઓલિયા બેઠેલા. ગમે તેમ બોલે. જ્ઞાનના ઉપદેશનો તો શબ્દેય ના મળે. મોજ આવે તો વાજાં વગડાવે. પૈસા મળ્યા હોય એ બધા આપી દે. વાજાંવાળાને પણ એમ થયેલું કે એ બોલાવે ત્યારે જાય જ. એ પૈસા આપે કે ના આપે. ખાવાનું બનાવે નહિ. જે કોઈ નવટાંક-પાશેર ભજિયાં આપી જાય એ ખાઈ લે. બસ પડ્યા રહે-બધી ઘેલછા દેખાય. આ માણસ આટલો બધો જ્ઞાની છે એમ કોણ એને સમજે ? બાળયોગીએ ભલામણ કરી કે ‘આ છોકરો સાધનામાં છે અને ગડમથલ કરે છે, તો એને બરોબર સમજાવજો.’ મને બરાબર યાદ છે કે મેં મારી બધી વાત કરી ત્યારે મને જે જવાબ આપ્યા, તે બિલકુલ સીધા સાદા. જેમ ભગવાન ધૂપો રહે છે, એમ આવા માણસો પોતાના

અસલ સ્વરૂપને ઢાંકી દેવા માટે આમ કરે છે. ભગવાને આ બ્રહ્માંડ એટલે નિર્મ્યુ છે. જેથી લોકો એને જ જોયા કરે અને ભગવાનના અસ્તિત્વ વિશેનું ભાન ભૂલી જાય. આવા મહાન પુરુષોના અસ્તિત્વનો ખ્યાલ ન આવે.

હું જ્યારે ધૂણીવાળાદાદાને ત્યાં બીજીવાર ગયેલો- ઈટારસીમાં- ત્યારે મેં એક ભાઈ જોયેલા. કાનપુરમાં ભાઈ મહેશકુમારને ત્યાં હું ગયેલો ત્યારે એક માણસ પડી રહેલો. બધાં એને ગાંડો ગણતા. બહુ જ્ઞાનથી ભરેલો.

હજીય આપણા દેશમાં એવા છે. મેં કાલોલમાંય જોયેલા. એક વાણિયા હતા. બહુ પૈસાદાર હતા. એક બંડી કસવાળી ફાટલી તૂટલી પહેરી રાખે. જાડું માદરપાટનું ધોતિયું. ચાલતા જાય અને ચાલતા આવે. કોઈ દિવસ મેં એમને નવાં કપડાંમાં જોયા નથી. અને પૈસા વેડફતા જોયા નથી. હોવા છતાં આવી રીતે કેમ રહે છે ? એ તો એક પ્રકૃતિ-સ્વભાવ. એવી રીતે આવા લોકોનું બીઈંગ-ખોખું થયેલું. એટલે જ્ઞાન મળ્યા પહેલાં આવી રીતે નહિ રહેતા હોય, પણ જ્ઞાન મળ્યા પછી જુએ કે બધું અર્થ વગરનું છે. આ દુનિયાદારીના લોકો સાથે જ્ઞાનની વાતો કરવી અને જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવો એ બધું નકામું છે. હુંય આજે તો કહું છું કે નકામું છે, કારણ કે કોઈને એમાંથી કંઈ જ શીખવાની વૃત્તિ હોતી નથી.

તો આ બધાંએ ભાષણો અને પ્રવચનો કેમ કર્યા ? એવો પ્રશ્ન થાય. બુદ્ધ ભગવાન, આચાર્ય મહાપ્રભુજી, સ્વામીનારાયણ થયા, કારણ કે તે કાળમાં તેવા પુરુષોની જરૂર. એનું બીઈંગ એ પ્રમાણે આવેલું અને કાળની માગ પ્રમાણે પ્રવર્ત્યા. માટે એ

જ સાચું છે એમ નહિ કહી શકાય. એમણે જે ઉપદેશ કર્યો. પણ એને પાળનારા બધાં થયા એવું કંઈ નથી. જૈનો કંઈ અહિંસા પાળતા હોતા નથી. ઘણાંને દુઃખ ઊભાં કરે છે. કીડીને લોટ નાખે પણ માણસોનું હૃદય પૈસાથી ચીરી નાખે. એમાંય થોડાક પ્રમાણમાં હશે. પ્રવચનથી સારું થઈ જશે એવું નથી. હા, પણ એની ભક્તિ લાગે તો સારું થઈ જાય ખરું. એટલા માટે આ પૃથ્વી પર આવા માણસો સ્ટ્રગલ-(મંથન) કરતાં કરતાં અનુભવમાં આવે છે. એવા માણસો રહ્યા જ કરવાના. જીવતુંજાગતું પ્રકાશમાન રહ્યા કરે. આવા લોકોના પરિણામે જ આટલું સત ટકેલું છે. નહિતર લોક સપૂયું ભૂલી જાય. આને દેખે એટલે માને છે. આવા લોકોને પ્રત્યક્ષપણે જોઈએ, અનુભવીએ અને આપણને ખાતરી થાય કે આ સામાન્ય માણસોની વચ્ચે કોઈ અસામાન્ય છે. એ વાત સાચી છે. એવા લોકોના અસ્તિત્વથી ભાવના ટકી છે. આખા સમાજમાં ચેતન પરત્વેનો ભાવ ટકાવવા માટે, આવા લોકોના અસ્તિત્વની જરૂર છે. એટલે પૃથ્વી પર આવા પ્રકારના અનેક થયા કરવાના.

દરેકને ભલે ઊર્ધ્વ પ્રકારની આકાંક્ષા હોય નહિ, પણ પોતે છે, એનાથી ઉચ્ચ સ્થિતિ-ભલે આર્થિક હોય-માટે મથે છે. એ તો બુદ્ધિમાં ઊતરે એવું છે. ભલે મજૂરી કરતો હોય તોય એને એમ લાગે કે સાલું વધારે પૈસા કમાઈને એકાદ ઝૂંપડી બનાવીએ તો સારું એમ મન થાય. એવી રીતે કૂલેશ, કજિયા, કંકાસ અને આ માથાકૂટો-સંસારવહેવારની-છે એમાંથી નીકળીએ, તો એવી કોઈ સ્થિતિ હોય કે જેમાં કંટાળો ન હોય-આ બધાં સંઘર્ષણો હોવા છતાં-શાંતિ, પ્રસન્નતા, આનંદ

ટકી રહે એવી સ્થિતિ હોય ખરી ? એમાંથી એવી જિજ્ઞાસા જાગે ત્યાર પછી એવી સ્થિતિ એ અનુભવે. આવાને જોઈને એવી ભાવના જાગે.

મેં પહેલેથી જ હેતુ અને સત્માનતા પર ધ્યાન આપેલું. જો હેતુને ભૂલ્યા તો ત્યાં જ અટકવાના. આ માર્ગે જતાં એવું આવે કે ત્યાં જ અટકી જવાય. એમ થાય કે, ઓહો ! બહુ થઈ ગયું ! આનંદ આનંદ. હેતુ ધ્યાનમાં રાખ્યો હોય અને હેતુની સત્માનતા રાખી હોય તો આપણે અટકી નહિ પડીએ. ગમે તેમ પણ હેતુને જીવતો રાખવો અને હેતુની સત્માનતા રાખવી, એ બે બાબત ઘણી જરૂરની. ઉચ્ચદિશા તરફ જવાનું જેને થાય છે, એને આ પણ જાગે છે. એ રીતે કરતાં કરતાં એ આવો મહાન આત્મા થાય છે.

પછી લોકો એના તરફ આકર્ષાય છે. કેટલાક લોકો એવી રીતે વર્તે છે કે લોકો એના તરફ આકર્ષાય-ટોળાં આવે. જ્યારે કોઈક સામાન્ય લાગે. એટલે ગાંડા જેવોયે લાગે. બીજા કોઈક હોય એ જાણે કે નિમિત્ત છે, એ મળવાના છે. નિમિત્તને એ પોતે ખોળવા જવાના નથી. આપમેળે નિમિત્ત મળે છે, કારણ કે એ બેને આકર્ષણ છે, એનો મેળ થવાનો છે. એક નદી બીજી નદીને આપમેળે મળે છે, કારણ કે બંનેની ગતિ એક દિશામાં છે. એવી રીતે આ નિમિત્ત આપમેળે મળી શકવાનાં છે. એમ દુનિયામાં આવા પુરુષોના અસ્તિત્વ પરત્વેની ભાવના વધે છે.

આપણાથી બીજું કશું સાધન ન થાય તો કંઈ નહિ પણ એવા લોકની સાથે સોબતવાળો દિલનો મેળ રાખ્યો હોય તો

ઘણું છે. એનું કારણ હું બહુ સમજાવતો નથી, કારણ કે ઘણાને એમ લાગે કે આ પોતાની મહત્તા વધારવા માટે કહે છે. મારા મનથી રેશનલ છે. છતાં હું આગળની વાત કોઈને કરતો નથી. સોબતથી દિલનો મેળ અને સાધના કરે તો કાળ એકદમ ટૂંકાય છે. સાધના ન કરે તો માત્ર સોબતથી દિલનો મેળ કરી દે તો બે જન્મમાં કામ પતી જાય છે. એટલો ફરક છે. દિલની સોબત થઈ હોય તો બીજા જન્મમાં તત્કાળ પતી જાય છે.

જો માત્ર એકલી સાધના જ કરે, પણ એની સાથે દિલની રંગીલી-એકદિલી સોબત ન હોય, તો એને વધારે મથામણ કરવી પડે છે અને કેટલાક જીવોની સાધના બીજા જન્મમાં અટકી જાય છે. પાછા સંસારમાં અટવાઈ પડે છે. બીજા આઠ દસ જન્મ નીકળી જાય છે. પાછા પેલાના સંસ્કાર જાગે, પણ દિલની સોબત થઈ હોય તો આવું ન બને. ‘હોવાપણું’ એકલું હશે તો આનંદ નહિ થાય, પણ ‘સભાનતા’ હશે તો જ આનંદ થશે. તો ‘હોવાપણું’ અને આનંદ, એ બેની વચ્ચે સંબંધ છે સભાનતાનો. એટલે ગમે તે પરિસ્થિતિ આવે તોય સદા પ્રસન્ન રહેવું. અકળાવનારા, ગૂંચોવાળા, અથડામણવાળા પ્રશ્નો તો થયા જ કરવાના. એ સ્વાભાવિક છે, પણ આપણો મૂળ સ્વભાવ એ આનંદ છે. એને આપણે રાખવાનો છે. એટલે એના ‘હોવાપણા’ની સભાનતા રહે તો આનંદ ટકી રહે છે. ક્લેશ, ગૂંચ, કોયડો, અથડામણ, સંઘર્ષણ-એ તો સંસારની રચનામાં જ રહેલાં છે. એમાં પણ આપણે તો આનંદમાં જ રહેવું. એટલી સભાનતા જો ટકી જાય તો આપણે જિંદગી જીતી ગયાં. ભલે આપણે ભગવાનનાં દર્શન ન કર્યાં હોય !

આનંદ એ ભગવાનનું વ્યક્ત સ્વરૂપ છે. દિલ ભળ્યા વિના હાર્મની-(સંવાદિતા) થઈ જ ના શકે. હાર્મની એ પરિણામ છે. અનુભવ થતાં થતાં બધું ઘટી જાય છે અને કામ થયા કરે છે. જ્યાં સુધી તર્ક, દલીલ, શંકાનું પ્રાબલ્ય છે ત્યાં સુધી આ માર્ગમાં વિકાસ નહિ થાય. એટલે પહેલાં તમે વિચાર કરી લો. તેથી તમારું બગડી જશે એમ માનવાને બિલકુલ કારણ નથી. ઊલટું આપણે જે કામમાં વળગેલાં છીએ, એ કામમાં બીજા અનેક માણસો છે, એમને સરળતા થશે.

સમાજમાં એવો વર્ગ રહેવાનો કે જે ઊંધે રસ્તે ચાલતો હોય. ‘આપણે આને ટોકતાં નથી. આમ કહેતાં નથી. એટલે એ બરોબર રહેતો નથી’ એમ ન માનશો. એ તો સમાજમાં આવી કક્ષાના લોકો હોવાના જ. ટોક્યા કરવાથી તો તે માણસ વધારે બગડે છે. એવા લોકોની પ્રકૃતિને ઇંછેડવા જેવી નથી હોતી. આજે દુનિયાદારીમાં જે વહેવારુ લોકો છે, એ મારી હકીકતને માન્ય નહિ રાખે. એ રાખે ન રાખે એનો વાંધો નથી. ભલે એમને જેમ કરવું હોય એમ કરે, પણ જેણે સાધનાને માર્ગે આગળ જવું છે, તેણે આમ કરવું. આ તો મેં જે કરેલું છે, એ તમને કહું છું. બહુ રીઝન-(તર્ક) કરવાથી બુદ્ધિ બહુ બળવાન થતી નથી, એકાગ્ર થતી નથી, એ વાત પણ એટલી જ સાચી છે. આપણે પણ એકમાં એકધારા સતત રહ્યા કરવું છે એ નહિ થાય. રીઝનથી બુદ્ધિ ડિસ્સિપેટ-(વેરવું) થાય છે. દિલ લાગ્યા વિના પત્તો નહિ પાય.

કાલે આપણે અહીંથી જતાં રહેવાનાં. એટલે હું તો આજે છેલ્લી વાત કહી દઉં છું. એમ તો ભગવાનની કૃપાથી મળીશું.

દિલ રાખવું. તો કહે કે 'તમે જ રાખોને !' તો હું તો રાખું છું ભાઈ, મારી રીતે-સૌ કોઈ પોતપોતાની રીતે રાખતું હશે, પણ મને સંતોષ થાય ત્યારે મને આનંદ થાય. જે કારણે હું કહેતો ન હતો. હવે જેમ લાગવું હોય તેમ લાગે એટલે કહી દઉં-સમજાવું.

દિલ લાગેને સાહેબ, 'અ' સામાન્ય સંસારી છે. 'બ' રિઅલાઈઝ્ડ-(સાક્ષાત્કારી) આત્મા છે. 'અ' અને 'બ'ની વચ્ચે દિલ મળેલું છે. વેગળા રહે છે. કોઈ નિમિત્તને કારણે 'બ'ને 'અ'ની યાદ આવે તો 'બ'નાં આંદોલનો 'અ' પાસે જાય. ત્યારે 'અ' અને 'બ'નું દિલ મળેલું હોવાથી પેલાં આંદોલનો પકડે છે. કેટલી બધી વાર આ પ્રક્રિયા ચાલતી હોય છે. એટલે રિસેપ્ટીવ-(સ્વીકારાત્મક) અને રિસ્પોન્સિવ-(પ્રતિક્રિયા આપનારું) બોથ-(બંને) થાય છે. દિલ મળેલું હોય તો બંને થાય છે. એટલે આ બધું સરળ છે એમ બુદ્ધિ કબૂલે છતાં એ પ્રમાણે કોઈ વર્તી ના શકે.

એક જ માબાપનાં પાંચ દીકરા છે. દરેકને સરખે ભાગે આપવાનું છે. એમાંય વઢ વઢ કરે છે. દરેકને મળવાનું નક્કી છે તોય વઢ વઢ કરે છે. બાપને સુખથી તો જીવવા દો, કારણ કે દરેકની પ્રકૃતિ અને સ્વભાવ નોખાં નોખાં છે.

બધાં એકસરખાં થાય એ મારી બુદ્ધિમાં ઊતરતું નથી. હા, એટલું ખરું કે જેની પાસે છે, એમણે જેની પાસે નથી એને આપવું જોઈએ. એમને કોઈ દુઃખ ન પડે. એમને કોઈ અન્યાય ન થાય એ જોવું જોઈએ, પણ કોઈ સરકારથી આ બની શકવાનું નથી, રશિયામાં પણ વર્ગો છે, ભલે એ ગણતા ન હોય.

સ્વજન : મોટા, પૈસાની વાત તો ઠીક, પણ ત્યાં સત્તાનું

ડિફરન્સીએશન-(વિભિન્નકરણી) પણ ઘણું છે.

શ્રીમોટા : કોમ્યુનિઝમ હોય તો બધું સરખે સરખું હોવું જોઈએ. પણ એવું ક્યાં છે ? સિદ્ધાંત ગમે તેટલા સારા હોય પણ એ પ્રમાણે ચાલનારી બુદ્ધિ હોતી નથી, કારણ કે બધાંની પ્રકૃતિ અને સ્વભાવ સરખાં નથી.

સ્વજન : બધી પોલિટિકલ પાર્ટી-(રાજકીય પક્ષ) સરખું કરવાનું કહે છે પણ....

શ્રીમોટા : જુદાપણું બધું રહેવાનું જ. એક રીતે નહિ તો બીજી રીતે. આપણી સંસ્કૃતિએ બતાવી દીધું કે ‘તેન ત્યક્તેન ભુજિથા:’ તું ત્યાગ કરીને ભોગવ. એટલે વર્ગો બધું હશે તોપણ શાંતિ રહેશે. તને શાંતિ રહેશે અને બીજાને અદેખાઈ થશે નહિ એટલે બીજાનેય શાંતિ રહેશે.

પહેલાં પૈસાદાર અને બીજા વર્ગ વચ્ચે ડિફરન્સ-(તફાવત) દેખાતો ન હતો. હવે, વધારે લાગે છે અને વધતો જાય છે. એથી જીવનમાં વધારે ક્લેશ અને અશાંતિ વધશે, આમ કરતાં કરતાં સંઘર્ષણ થવાનું-અશાંતિ થવાની.

સ્વજન : આનો અર્થ એવો થયો કે મોટા, આપણે ટેક્નોલોજી-(કલાવિજ્ઞાન)માં આગળ વધ્યાં, બધું ઉત્પાદન કરતા થયા તેમ તેમ ડિફરન્સ ઘટવાને બદલે વધ્યો...

શ્રીમોટા : ના, ઉત્પાદન કરતાં જઈએ, એ તો જરૂરનું છે, પણ ઉત્પાદન આપણા પોતા કરતાં વધારે થાય તો બીજે બજારો ખોળવા જવું પડશે. એટલે આપણે એના પર કેમ કરીને સુપ્રીમસી મેળવવી ? જ્યાં સુધી આપણી જરૂરિયાત જેટલું ઉત્પાદન કરી શકીએ ત્યાં સુધી વાંધો નથી. પ્રોડક્શન-(પેદાશ) થયા કરે. એમાંથી થોડુંક અનિષ્ટ છે. ઈષ્ટ અને

અનિષ્ટ બંને ભેગાં થાય છે. લાભ લેવા જાઓ તો જોડે ગેરલાભ થાય જ.

કર્મનો કેટલો બધો ન્યાય છે. હિંદુસ્તાનમાં અંગ્રેજ સરકારનું રાજ્ય થયું. માન્યેસ્ટરમાં કાપડ વણાતું તે અહીં ખપે એટલા માટે ઉત્તમ પ્રકારના વણકરો હતા. એમને મારીઝૂડીને, ત્રાસ આપીને એમના બધા ધંધા બંધ કરાવી દીધેલા. કેટલાકે તો ઉત્તમ જાતની મલમલ વણનારા કારીગરોનાં આંગળાં કાપી નાખેલાં. તો અત્યારે જુઓ દુનિયાની કેવી સ્થિતિ થયેલી છે !

હિંદુસ્તાન એમના હાથમાં હતું ત્યારે ઈંગ્લેંડની જેટલી જાહોજલાલી હતી એટલી જાહોજલાલી આજે નથી.

તા. ૨૮-૬-૧૯૭૫

॥ હરિ:ૐ ॥

॥ હરિ:ૐ ॥

સૂચિપત્ર

અર્જુન-૭૨	આત્મનિવેદન-૫૪
અથર્વવેદના મંત્રો-૪૩	-નું પરિણામ-૫૪
અનંતમાંથી એક-૮	આંતરિક બળ-૨૦
અનુપભાઈ-૧૭	આંદોલનો-બહારથી-અંદરથી-૬૪,
અનુભવી-૪૬	૬૫
-ની ગતિ-૭૩, ૭૪	આનંદ-૧૦૭
-ની મુક્તતા-૮૮	આર.કે.દેસાઈ (ડોક્ટર)-૭
નાં લક્ષણો-૫૧	ઈચ્છાબહેન (મોટાનાં માસી)-૫૮
-ને માપવા વિશે-૭૧	ઈટારસી-૧૦૩
-અને નિમિત્ત-૧૨	ઈંદ્રિયોનું કાર્ય-૨૫
-નો સંકલ્પ-૬૮, ૬૯	ઈંદ્રવદન શેરદલાલ-૭
અમદાવાદ-૭	ઉત્પાદન-ઈષ્ટ-અનિષ્ટ-૧૦૯
અમેરિકા-૪૫	ઉપાસનીબાબા-૧૦
‘અવેરનેસ’નાં લક્ષણો-૫૦	ઉપાય કેવી રીતે? -૬૬
અહમ્નું કાર્ય-૧૪, ૧૫, ૨૬	ઊર્ધ્વક્ષેત્ર માટે બુદ્ધિ-૪૦
-ની સમજ-૮૪, ૮૫	ઊર્ધ્વજીવનની ગતિ-૭૪
-ઘટચાંનાં લક્ષણો-૮૭, ૮૮	ઊર્ધ્વદશા-પ્રાણની-૨૬
-ના પ્રકાર-૮૬	ઊર્ધ્વદશા-બુદ્ધિની-૨૭
-નો લય-૮૫, ૮૬	ઋષ્યશૃંગ (ઋષિમુનિ, સંકલ્પ પુત્ર)-
-અને શક્તિ-૮૭	૬૬, ૬૮
અંત:કરણોનું કાર્ય-૨૫	‘એ’ની વાતો-૬, ૭
-ના ભાવોનો સુમેળ-૮૨	કન્યાકુમારીનાં દર્શન-૨૮, ૩૦
-માં મન-૧૩	કલકતા-૪૫
આકલન અને પૃથક્કરણ-૮૮	કસ્તૂરબા-બાપુનું દૃષ્ટાંત-૮૯, ૧૦૦
આણંદ-૫૭	કર્મની પદ્ધતિ-૭૩

કંસ-૭૧, ૧૦૧
 કાનપુર-૧૦૭
 કામ લેવાની પદ્ધતિ-૮૬
 કાલોલમાં સંત-૧૦૩
 કે. લાલ (જાદુગર)-૪૫
 કોડાઈકેનાલ-૨, ૪૮
 'કૃપા'-૪૮
 કૃષ્ણ ભગવાન-૭૦, ૭૧, ૧૦૧
 -નું જીવન-૭૦
 -નું દેષાંત-૭૦
 ખ્રિસ્તીની ક્ષયની હોસ્પિટલ
 (આણંદ)-૫૭
 ગરજ-૧૪
 ગ્રહોની રીધમ-૮૩
 ગ્રંથની પૂજા-૪૩
 ગાંધીજી-૫૬, ૯૯, ૧૦૦
 ગુજરાત-૧૦૦
 ગુણો-પૃથ્વીતત્ત્વને લીધે છે-૭૮
 'ગુણવિમર્શ'માંની પ્રાર્થનાઓ-૬૩
 ગુણને લીધે કેળવણી-૨૪
 ગૂંચનો ઉકેલ-૬૨
 ગૂઢ અનુભવ અને શરીર-૮૬
 ગોધરા-૯૯
 ગોમતી (ડાકોરનું તળાવ)-૧૦૨
 ચિત્તનું કાર્ય-૧૩
 ચીન-૩૧
 ચૂનીલાલ (શ્રીમોટા)-૭, ૯
 જરાસંઘ-૭૦

જર્મનોનું દેષાંત-૭૦
 'જ્યોતિ'-૪૨
 જ્યોતિબહેન-૨૮, ૩૧, ૪૨, ૪૪,
 ૪૫
 જાપાન-૪૫
 જીવનનું ગૂઢ તત્ત્વ-૮૨
 જીવનમાં ગૂઢ તત્ત્વ-૮૬
 જીવનઘડતર-૪૮
 જૂનાગઢ-૫૫
 ઝનૂન-ભૂમિકા-૧૦
 ડાકોરના ઓલિયા-૧૦૨
 ડાકોરમાં રણછોડજી-૨૮, ૩૦
 ડીપ્રેશન-૬૪
 તટસ્થતા-૧૫
 તંત્રવિદ્યા-૩૧
 તાલાવેલી-૧૪
 તિબેટ-૩૧
 તિરુપતિ બાલાજી-પ્રતિષ્ઠા-૨૮
 તિરુપતિ બાલાજી-પ્રસંગ-૨૯, ૩૦
 તેજતત્ત્વનો આકાર-૮૧
 દક્ષિણ હિંદુસ્તાન-૩૧
 દિલ જોડવું-૧૦૮
 દિલનો મેળ-૧૦૫
 દિલગીરી હડાવવી-૫૨
 દેવ-અસુર યુદ્ધ-૪૧
 દેહત્યાગ પછી 'મોટા'-૭૭
 દૈવી પ્રકારનું અહમ્-૯૮
 દ્વારકામાં અનુભવ-૨૮, ૨૯

ધીરજબહેન-૬૩, ૭૭	પ્રાર્થના માટે એકાગ્રતા-૬૬
ધૂંઆધાર ધોધ-૬૪ાંત-૮૬	પ્રાર્થનાની પદ્ધતિ-૮૫
ધૂણીવાળાદાદા (કેશવાનંદજી, શ્રીમોટાના ગુરુ)-૧૯૩	પ્રાર્થના અને પ્રેરણા-૫૪ -માં વિવેક-૬૨
ધ્યેય જરૂરી-૨૨	પ્રાણ અને બુદ્ધિ-૧૩
-નિશ્ચિત-૩૬	-અને શક્તિ-૩૦
નરસિંહ મહેતા-૩, ૪, ૭, ૩૩, ૯૬	-ની વિશુદ્ધિ-૨૫
-ના પુત્રનું લગ્ન-૫૫	પ્રાણપ્રતિષ્ઠા-૨૮
-ની હૂંડી-૬	-નો હેતુ-૩૦
નંદુભાઈ-૩૨	પેટલાદ-૫૯
નારાયણ સ્વામી-૨૯	પોંડિચેરી-૭૮
નિર્દોષતા-જ્ઞાનવિહીન (ઋષ્યશુંગનો પ્રસંગ)-૬૬	ફેરફાર-અનિવાર્ય-૧૨, ૧૩ ફાંસ-૭૦
નિર્લોભનો અનુભવ-૬૭	બ્રહ્માનંદ-૭૮
નિઃસ્પૃહાની કસોટી-૬૭	બાળયોગી મહારાજ (શ્રીમોટાના ગુરુ)-૧૦, ૧૦૨
નીરવતા-૭૪	બાળહકનો ઉપયોગ-૫૬
-નો અભ્યાસ (મોટાનો)-૭૫	'બ્લેક મેજિક'-૪૫
પરશુરામ-૬૯	બુદ્ધ ભગવાન-૧૦૧, ૧૦૩
પરીક્ષિતલાલ-૭૫	બુદ્ધિનાં અંગો-૩૯
'પહેલો પુરુષ'-૫	-ની ખિલવણી-૩૯, ૮૨
પુરુષોત્તમ ભગત (ગોધરા)-૯૯	-ને પ્રાર્થના (શ્રીમોટાની)-૬૧
પૈસા માટે પ્રાર્થના (મોટાની)-૫૭	-અને પ્રાણ-૧૩, ૬૧
પ્રકૃતિનો વિરોધ-૪૮	-અને શ્રદ્ધા-૧૦૦
પ્રકૃતિ-યોનિ-૬૮	-ભગવાનનું સ્વરૂપ-૬૧
પ્રકૃતિમાં સંકલ્પ-૬૮	-સાથે વાત-૩૮
'પ્રબુદ્ધજીવન'-૨	ભક્ત થતાં સુધી-૫૬
પૃથક્કરણ અને આકલન-૮૮	ભક્તિયોગ-૪૭
પૃથ્વીતત્ત્વનું મહત્ત્વ-૭૮	

ભગવાન સાથે-૧
 ભયનો સામનો-વિવેક-૧૯
 ભયનો વિસ્તાર-૧૮, ૧૯
 ભયમુક્તિ-ઉપાય-૧૬, ૧૭
 'ભાવ'-૪૮
 ભાવ સમાધિ (પ્રસંગ)-૯૭
 ભાવ અને અહમ્-૯૭
 ભાવનગર-૫૭
 ભીષ્મ-૭૨
 ભૂમિકાની આવશ્યકતા-૫
 -સાથે દિલ-૫
 -નું રૂપાંતર-૩
 મણિભાઈ જશભાઈ દીવાન-૫૯
 મથુરા-૭૦
 મદ્રાસ-૨૯
 મનુષ્યજન્મ-અવતરણ-૮૧
 મનુષ્યયોનિ-પછી નિમ્નગતિ-૪
 મરણિયો નિશ્ચય-૨૨
 મહત્-અહમ્નો પ્રકાર-૯૪
 મહાદેવજી-૪
 મહાપ્રભુજી-આચાર્ય-૧૦૩
 મહાવીર ભગવાન-૧૦૧
 મહેશકુમાર-૧૦૩
 માતાજી (શ્રી)-૭૮
 માન્યેસ્ટર (ઈંગ્લેંડ)-૧૧૦
 મુક્તનું આકર્ષણ-૧૦૫
 મુખપાઠથી સંસ્કૃતિ-૪૩
 મુશ્કેલીનું નિવારણ-૩૪

મુશ્કેલીનો સ્વીકાર-૩૪
 'મોટા'ના સૂક્ષ્મરૂપનું કાર્ય-૭૭
 મોન્ટેસોરી (મેડમ)-૫૬
 યોગવસિષ્ઠ-૪૭
 રમણ મહર્ષિ-૭૮
 રમણભાઈ અમીન-૪૫
 રશિયા-૧૦૮
 રાજચંદ્ર (શ્રીમદ્)-૪૯
 રામ-૭૦
 રામકૃષ્ણ પરમહંસ-૭૮
 રામદાસ-દેવીદાસ-૧૦૦
 રામભાઈ પટેલ-૩૯, ૮૨
 રાવણ-૧૦૧
 લગની-૩૮
 લગ્ન પ્રસંગ (શ્રીમોટાનો)-૬
 વડોદરા-૮૪
 વલસાડ-૫૯, ૬૦
 વસિષ્ઠનું દૃષ્ટાંત-૬૯
 વિચારોનાં મોજાં-૬૫
 વિવેકાનંદ-૭૮
 વેદનાનો આનંદ-૭૯
 વેદનાનું કાર્ય-૭૯
 વેદનાનો હેતુ-૭૯
 વહેવારકળા-૧૦૭
 શંકરાચાર્ય-૨૮
 શારદાનંદ-૭૮
 શૂન્યાવસ્થા-૧૫
 શોક-દિલગીરી-૫૨

શ્રીઅરવિંદ-૬૮
સત-અસત-૧૦૨
સત્સંગની ભૂમિકા-૪૪
સબકોન્શ્યસ-૪૯
-માઈન્ડ-૮૮
સભાનતાનો વિચાર-૫૦
સમત્વ-૧૫
સ્મરણ-૯
સ્મશાનનો પ્રસંગ-૧૭
સ્વપ્ન-૮૯ થી ૯૩
સ્વામીનારાયણ-૧૦૩
સંકલ્પ એ જ જીવન-૬૬
સંકલ્પ પુત્ર-૬૮
સંત સહવાસનું પરિણામ-૭૩
સંત પોતાનામાં સ્થિર-૩૭

સંત સમાગમની પ્રક્રિયા-૭, ૯
સંસારમાં-૭
'સાઈકીક હાર્ટ'-૮૪
સાધના શા માટે? -૪૬
સાંઈબાબા-૧૦
સાંભળવાની પ્રક્રિયા-૬
સુમન શાહ (ડૉક્ટર)-૭
સુરત-૭
સૂર્ય પરના જીવ-૮૧
હિમાલયની યાત્રા (મોટાની)-૩૧,
૩૨
હિરણ્યકશ્યપ-૧૦૧
હિંદ-હિંદુસ્તાન-૩૧, ૪૫, ૧૧૦
હેતુ અને સભાનતા-૧૦૫

॥ હરિ:ૐ ॥

પૂજ્ય શ્રીમોટાના જીવનની મહત્વની તવારીખ

જન્મ : તા. ૪-૯-૧૮૯૮, ભાદરવા વદ ચોથ, સંવત ૧૯૫૪

સ્થળ : સાવલી, જિ. વડોદરા, નામ : ચૂનીલાલ,

માતા : સૂરજબા, પિતા: આશારામ, અટક : ભાવસાર.

૧૯૧૬ : પિતાનું અવસાન.

૧૯૦૫ થી ૧૯૧૮ : તૂટક અભ્યાસ-સાથે આકરી મજૂરી.

૧૯૧૯ : મૅટ્રિક પાસ.

૧૯૧૯-૨૦: વડોદરા કોલેજમાં.

તા. ૬-૪-૧૯૨૧: કોલેજ ત્યાગ.

૧૯૨૧ : ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ.

૧૯૨૧ : વિદ્યાપીઠનો ત્યાગ. હરિજન સેવાનો આરંભ.

૧૯૨૨ : ફેફડુંના રોગથી કંટાળીને ગુરુદેશ્વરની ભેખડ ઉપરથી આત્મહત્યાનો

પ્રયાસ, દૈવી બચાવ, 'હરિ:ૐ' જપથી રોગ મટાડવાનો સફળ પ્રયોગ.

૧૯૨૩ : 'તુજ ચરણે' તથા 'મનને'ની રચના.

૧૯૨૩ : વસંતપંચમીએ પૂ. શ્રીબાળયોગીજી દ્વારા દીક્ષા. શ્રીકેશવાનંદ ધૂણીવાળા

દાદાનાં દર્શને - સાંઈખેડા ગયા. રાત્રે સ્મશાનમાં સાધના અને દિવસભર

પ્રભુપ્રીત્યર્થે હરિજન સેવા.

૧૯૨૬ : લગ્ન-હસ્તમેળાપ વખતે સમાધિનો અનુભવ.

૧૯૨૭ : હરિજન આશ્રમ, બોદાલમાં સર્પદંશ-પરિણામે 'હરિ:ૐ' જપ અખંડ થયો.

૧૯૨૮ : 'તુજ ચરણે' ની પ્રથમ આવૃત્તિનું પ્રકાશન.

૧૯૨૮ : પહેલી હિમાલય યાત્રા.

૧૯૨૮: સાકોરીના પૂ. શ્રીઉપાસની બાબાનું નડિયાદમાં આગમન, એમના આદેશ

મુજબ સાકોરી જવું-ત્યાં મળમૂત્રની પથારીમાં સાત દિવસ.

૧૯૩૦ : મનની નીરવતાનો સાક્ષાત્કાર.

૧૯૩૦ થી '૩૨ દરમિયાન સાબરમતી, વીસાપુર, નાસિક અને ચરવડા જેલમાં.

હેતુ-દેશસેવાનો નહિ, સાધનાનો. સખત પરિશ્રમ અને લાઠીમાર દરમિયાન

પ્રભુસ્મરણ-મૌન. વિદ્યાર્થીઓને સમજાવવા વીસાપુર જેલમાં સરળ

ભાષામાં શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાનું વિવરણ લખ્યું-'જીવનગીતા'

૧૯૩૪ : સગુણ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર.

૧૯૩૪થી ૧૯૩૯ દરમિયાન હિમાલયમાં અઘોરી બાવા પાસે જવાનું બન્યું, ધુંવાધારના ધોધની પાછળની ગુફામાં સાધના. ચૈત્ર માસમાં ૨૧ છાણાંની ૨૧ ધૂણી ધખાવી નર્મદાકિનારે ખુલ્લામાં શિલા ઉપર નગ્ન બેસીને સાધના, શીરડીના સાંઈબાબાનું પ્રત્યક્ષ દર્શન-આદેશ-સાધનાના અંતિમ તબક્કાનું માર્ગદર્શન.

૧૯૩૯ : તા. ૨૯-૩-૧૯૩૯ : રામનવમી, સંવત : ૧૯૯૫ કાશીમાં નિર્ગુણ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર. હરિજન સેવક સંઘમાંથી રાજનામું. 'મનને'ની પ્રથમ આવૃત્તિનું પ્રકાશન.

૧૯૪૦ : (તા. ૯-૯-૧૯૪૦) વિમાનમાર્ગે અમદાવાદથી કરાંચી જવાનો ગૂઢ હુકમ.

૧૯૪૧ : માતાનું અવસાન.

૧૯૪૨ : હરિજન સેવક સંઘમાંથી છૂટા થયેલા, છતાં હરિજન કન્યાછાત્રાલય માટે મુંબઈમાં ફાળો ઉઘરાવ્યો. બે વખત સખત પોલીસમાર-દેહાતીત અવસ્થાના પુરાવા.

૧૯૪૩ : ૨૪, ફેબ્રુઆરીમાં ગાંધીજીના પેશાબના ઝેરી જંતુઓનું પોતાના પેશાબમાં દર્શન. નૈમિત્તિક તાદાત્મ્યનો અનુભવ.

૧૯૪૫ : હિમાલયની યાત્રા-અદ્ભુત અનુભવો.

૧૯૪૬ : હરિજન આશ્રમ, અમદાવાદ મીરાંકુટિરમાં મૌનએકાંતનો આરંભ.

૧૯૫૦ : દક્ષિણ ભારતના કુંભકોણમ્માં કાવેરી નદીને કિનારે હરિ:ૐ આશ્રમની સ્થાપના.

૧૯૫૪ થી સુરતના કુરુક્ષેત્રમાં એક ઓરડીમાં મૌનએકાંતનો આરંભ.

૧૯૫૫ : (તા. ૨૮-૫-૧૯૫૫) નડિયાદ, શેઠી નદીને કિનારે હરિ:ૐ આશ્રમની સ્થાપના.

૧૯૫૬ : (તા. ૨૩-૪-૧૯૫૬) સુરત, કુરુક્ષેત્રમાં હરિ:ૐ આશ્રમની સ્થાપના.

૧૯૬૨ થી ૧૯૭૫ : શરીરના અનેક રોગો-સતત પ્રવાસ સાથે ૩૬ અધ્યાત્મ-અનુભવ ગ્રંથોનું લેખન-પ્રકાશન.

૧૯૭૬ : ફાજલપુર-મહીનદીના કિનારે શ્રી રમણભાઈ અમીનના ફાર્મ હાઉસમાં તા. ૨૩-૭-૧૯૭૬ના રોજ માત્ર છ જણની હાજરીમાં આનંદપૂર્વક દેહત્યાગ. પોતાનું 'ઈંટ-ચૂનાનું સ્મારક ન કરવાનો આદેશ' અને આ નિમિત્તે મળેલી રકમનો ઉપયોગ દૂર ગુજરાતનાં પછાત ગામોમાં પ્રાથમિક શાળાના ઓરડાઓ બંધાવવાના લોકફાળામાં કરવાની સૂચના.

॥ હરિ:ૐ ॥

॥ હરિ:ૐ ॥

આરતી

ૐ શરણચરણ લેજો, પ્રભુ શરણચરણ લેજો,
પતિત ઉગારી લેજો (૨) કર ગ્રહી ઉર લેજો. ...ૐ શરણ.

મનવાણીના ભાવો, કર્મ વિષે ઊતરો, પ્રભુ (૨)
મન, વાણી ને દિલને (૨) કૃપાથી એક કરો. ...ૐ શરણ.

સર્વ મળેલાં સાથે, દિલ સદ્ભાવ ઊગો, પ્રભુ (૨)
છો અપમાન થયાં હો (૨) ત્યાંયે ભાવ બઢો. ...ૐ શરણ.

નિમ્ન પ્રકારની વૃત્તિ, ઊર્ધ્વગમન કરવા, પ્રભુ (૨)
પ્રભુકૃપાથી મથાજો (૨) ચરણશરણ ગ્રહવા. ...ૐ શરણ.

મનના સકળ વિચારો, પ્રાણતણી વૃત્તિ, પ્રભુ (૨)
બુદ્ધિતણી સૌ શંકા (૨) ચરણકમળ ગળજો. ...ૐ શરણ.

જેવા દિલ હોઈએ પ્રભુ, તેવા દેખાવા, પ્રભુ (૨)
મતિ મુજ ખુલ્લી રે'જો (૨) સ્પષ્ટ જ પરખાવા. ...ૐ શરણ.

દિલમાં કંઈક ભર્યું હો, તે થકી બીજું ઊલટું, પ્રભુ (૨)
કદી પણ મુજથી ન બનજો (૨) એવી મતિ દેજો. ...ૐ શરણ.

જ્યાં જ્યાં ગુણ ને ભાવ, દિલ ત્યાં મુજ ઠરજો, પ્રભુ (૨)
ગુણ ને ભાવની ભક્તિ (૨) દિલ મુજ સંચરજો. ...ૐ શરણ.

મન,મતિ,પ્રાણ પ્રભુ ! તુજ ભાવ થકી ગળજો, પ્રભુ (૨)
દિલમાં તુજ ભક્તિની (૨) છોળો ઊછળજો. ...ૐ શરણ.

-શ્રીમોટા

पूज्य श्रीमोठानां पुस्तकां

१. मनने (पद्य) २२. ज्वनपोकार (पत्रो) ४४. ज्वनसौरल्य (पद्य) ६७. कर्मउपासना (पद्य)
२. तुष्ट यरझे (पद्य) २३. आर्नपोकार (प्रार्थना) ४५. ज्वनस्मरंश साधना (पद्य) ६८. मौनशैतानी केजीओ (प्रवचन)
३. हृद्यपोकार (पद्य) २४. छरिज्ज संतो (गद्य-पद्य) ४६. ज्वनरंगत (पद्य) ६९. मौनमंडिरजुं छरिद्धार (प्रवचन)
४. ज्वनपगले (पद्य) २५. Life's Struggle (ज्वनसंग्राम'नो अनुवाद) ४७. ज्वनमथामाण (पद्य) ७०. मौनमंडिरनो मर्म (प्रवचन)
५. श्रीगंगयारझे (पद्य) २६. ज्वनमंथन (पत्रो) ४८. कृपा (पद्य) ७१. मौनमंडिरमां प्रालु (प्रवचन)
६. केशवयारंजकमणे (पद्य) २७. ज्वनसंशोधन (पत्रो) ४९. स्वारथ (पद्य) ७२. मौनमंडिरमां प्राणप्रतिष्ठा (प्रवचन)
७. प्रथामप्रवाप (पद्य) २८. नर्मदापडे (पद्य) ५०. श्रीसद्गुरु (पद्य) ७३. शेष-विशेष (सत्संग)
८. पुनित प्रेमगाथा (पद्य) २९. ज्वनदर्शन (पत्रो) ५१. ज्वनकथनी (पद्य) ७४. ज्वन-पुनर्जन्म (सत्संग)
९. ज्वनसंग्राम (पत्रो) ३०. ज्वनपराण (सारसंय) ५२. प्रेम (पद्य) ७५. वंद्य-सर्वरूप (सत्संग)
१०. ज्वनसंग्राम (पत्रो) ३१. अन्यासीन (पद्य) ५३. ज्वनसंधन (पद्य) ७६. अत्राता-ओकात्रता (सत्संग)
११. ज्वनसंदेश (पत्रो) ३२. जिज्ञासा (पद्य) ५४. मोड (पद्य) ७७. ज्योडजोड (सत्संग)
१२. ज्वनपाथेय (पत्रो) ३३. ज्वन अनुभव गीत (पद्य) ५५. गुणविमर्श (पद्य) ७८. अन्वय-समन्वय (सत्संग)
१३. AT THY LOTUS FEET (तुष्ट यरझे'नो अनुवाद) ३४. ज्वनलघक (पद्य) ५६. ज्वनपगडंडी (पद्य) ७९. ज्योडजोड (सत्संग)
१४. ज्वनप्रेरेशा (पत्रो) ३५. ज्वनलाडरि (पद्य) ५७. ज्वनपगडंडी (पद्य) ८०. ओकीकरंश-समीकरंश (सत्संग)
१५. TO THE MIND ('मनने'नो अनुवाद) ३६. ज्वनस्मरंश (पद्य) ५८. ज्वनयज्ञतर (पद्य) ८१. पगले पगले प्रकाश (पत्रो)
१६. ज्वनपगरंश (पत्रो) ३७. श्रद्धा (पद्य) ६०. भावकषिका (पद्य) ८२. केन्सरनी सोमे (पत्रो)
१७. ज्वनपगथी (पत्रो) ३८. भाव (पद्य) ६१. भावरेज्यु (पद्य) ८३. धननो योग
१८. ज्वनसंदाण (पत्रो) ३९. निमित्त (पद्य) ६२. भावज्योति (पद्य) ८४. मुक्तात्मानो प्रेमस्पर्श (पत्रो)
१९. ज्वनसोपान (पत्रो) ४०. रिगदेष (पद्य) ६३. भावपुण्य (पद्य) ८५. सैतहृद्य (पत्रो)
२०. ज्वनप्रवेश (पत्रो) ४१. नागदेष (पद्य) ६४. भावलथा (पद्य) ८६. संभव साथे समाधान (पत्रो)
२१. ज्वनगीता (गद्य-पद्य) ४२. ज्वनआहुलाड (पद्य) ६५. ज्वनप्रवाड (पद्य) ८७. श्यावो १५ संकवनो.

॥ ॐ:ॐ ॥